YeniGündem

1-15 Nisan 1985

Sayı: 19/150 Lira (KDV Dahil)

Bir iktidarın ve bir partinin analizi:

ANAP'la ne oluyor, ANAP'ta ne oluyor?

- Azınlıklar: Tencere dibin kara
- İngiltere'de maden işçileri grevi
- Arabesk ne kadar mavi?

Af çıkmazı

Altı Kasım seçimleri yapılıp da, sivil hükümetin işbaşına gelmesinden sonra gerek toplumda, gerekse siyasal çevrelerde af konusu güncellik kazanmaya başladı.

Aslında bu konu biraz da Türkiye'nin siyasal yapısından kaynaklanan bir olaydır. Her on senede bir siyasal rejimin kesintiye uğraması ve yeniden iktidara gelen bir siyasal partinin af çıkarmasını beklemek olağan görülmektedir. Fakat en önemli yanı affın çıkıp çıkmayacağı değil, toplumdaki yeri ve uygulamasının ne olacağıdır.

Af çeşitli şekillerde yorumlanıp, değerlendirilebilir, ancak şu iki nokta affın içeriği bakımından önemlidir.

Birincisi affın toplumda bir ihtiyaç haline gelen bir zorlama, bir yapısal değişikliğin sonucu olarak gündeme gelip gelmediği; ikincisi de toplumdaki suç işleyenlerin pişmanlık duyması, bunun yanılgılarını kabullenmesi ve suç işleme oranında azalma olup olmadığıdır. □

Ancak siyasal çevrelerin af konusundaki görüşleri ve affa bakış açılarına baktığımızda bu saydığımız nedenlere dayanmıyor görünmektedir. Bu yüzden çıkarılması düşünülen af toplumun gereksinmesini karşılamayacaktır. Çünkü hazırlanması düşünülen tasarı veya belirtilen görüş kader kurbanlarının affıyla ilgilidir -böyle bir deyim yanlıştır-.

Kader kurbanı olmak nedir, neyin sonucudur. Bu nokta önemlidir. Eğer insanların kaderinde sonuçta başlarına gelecek varsa, herkes bir kader kurbanıdır. Yok böyle bir olay yoksa kader kurbanı nasıl belirlenecektir.

Toplumun içerisinde bulunduğu bütün bu gelişmeler içerisinde eğer af çıkacaksa -ki henüz pek ihtimal değil- toplumsal boyutta olmalıdır. Aksi halde topluma fazla bir şey kazandırmayacaktır. Bugün hırsızlık, ırz düşmanlığı yapanlar, çıkar yarın başkaları girer ve bu kaderde böyle sürüp gider. □

Mustafa KARASU-Ankara

Sivil toplum fetişizmi

Her şeyin cılkını çıkarmaya meraklı olduğumuzdan olacak, o güzelim sivil toplum kavramından da bir sivil toplumculuk ideolojisi çıkardık. Şimdi tek yol, sivil toplum. Karpuzu yar göbeğinden/Sivil toplum çıkar içinden.

İyi de, nedir peki şu sivil toplum denilen şey? Bilcümle sınıfsal devlet tiplerinin dayandığı temel. Daha ayrıntılısı: toplumun, yurttaşlar toplumu olarak, devletin entelektüel ve moral temeli durumuna geldiği ve dolayısıyla devleti toplumun resmi özeti durumuna, politik toplum durumuna dönüştüren üstyapısal uğrak. Öyleyse, toplum ile sivil toplum, bir ve aynı şey değildirler. Kuşkusuz, devlet ile politik toplum da öyle. Devlet, ancak sivil toplumca temellendirildiği ölçüde politik toplum durumuna dönüşür. Sivil toplumun "alter ego"sudur, "öteki ben"idir politik toplum. İkisi, ancak birlikte varolabilirler. Politik toplumun politik etkinlikler, sivil toplumun salt politik-olmayan etkinlikler alanı olarak algılanması, bundan ötürü doğru değildir. Birey, politik toplumda resmi devlet görevlisi olarak, sivil toplumda belli bir toplumsal sınıftan yurttaş olarak politik etkinlikte bulunur. Politik etkinlik salt resmi devlet görevlilerinin tekelinde kaldığı sürece, kuşkusuz toplumdan ve devletten söz edilebilir; ama, sivil toplumdan da, politik toplumdan da söz edilemez. Topraktaki kolektif devlet mülkiyetine dayanan Asyagil "sınıflı" toplum tipi ile Doğu despotizmi devlet tipinde, durum tam da böyledir. Politik etkinliğin salt resmi devlet görevlilerinin tekelinden çıkmış olması, sivil toplumun da, politik toplumun da varoluş koşuludur. Ve bir devlet biçimi olarak demokrasi, sınıfsal demokrasi, sivil toplumun varoluşunu öngerektirir. Sivil toplumun olmadığı yerde, demokrasi olmaz. Gene de, sivil toplumun **kendisini** bir demokrasi güvencesi olarak değerlendirmek yanlış olurdu. Şundan ki, sınıfsal diktatoralar ve hatta Sezarist nitelikteki despotik diktatoralar da, sivil toplumun varoluşunu öngerektirirler. Demokratik rejimleri olduğu denli, antidemokratik rejimleri, bu arada faşizmi de, hep sivil toplum temellendirir. Öyle ki, devletine bak sivil toplumunu al, dense yeridir. Sınıfsal devlet tiplerini olduğu gibi, sınıfsal devlet biçimlerini de, sivil toplumun kendisi değil, ama sivil toplumda odaklaşan sınıflar savaşımı belirler. Sivil toplumun önemi, bir sihirli değnek olmasından değil, sınıflar savaşımının odaklaştığı yer olmasından gelir. Tüm toplum tarihi, özel mülkiyete dayanan ilk sınıflı toplumların oluşmasından başlayarak, günümüze değin bir sınıf savaşımları tarihinden başka bir şey olmadığı içindir ki sivil toplum, tarihin gerçek odağı, gerçek sahnesi olmuştur. Gürbüz bir sivil toplum, toplumsal yaşamın bütün düzeylerinde yansıyan bir sınıflar savaşımı arasında gerçeklik kazanır.

Böyleyken, tek seçenekler cenneti olan ülkemizde, sivil toplum fetişleştirilmekte, sivil toplumculuk adına, liberal demokrasi tek demokratik seçenek olarak sunulmak, devrimci demokrasi seçeneği sanki dıştalanmak istenmektedir. Kimi zorunlulukların kabulü bir şey, ama o zorunlulukların erdem olarak kabulü bir başka şeydir. Sivil toplumcularımız, kimi zorunlulukların, yalnız zorunluluk olarak değil, ama erdem olarak da kabulünü ister gibi görünüyorlar. Sivil toplum fetişizmi, böylece, devrimci demokratizmin kem gözlerine karşı, liberal demokratizmin nazar boncuğu oluyor. □

Kenan SOMER-Ankara

DÜZELTME

YeniGündem'in 18. sayısında yayınlanan "Tıbbın seçimi: Sus ve Sustur" ve "Birey, Toplum, Hayat ve Hastane" başlıklı yazımızda bazı dizgi yanlışları olmuştur. Yer darlığından ötürü özetlenen bazı paragraflar asıl metinle beraber basılmıştır. Bulunmaması gereken bölümler: İlk yazıda, ("Sakinleştirici" alt başlıklı bölümün gerçekten de... diye başlayıp ...gerekir diye biten son iki paragrafı. İkinci yazıda, 3. paragrafın hekimle... diye başlayıp ...hazırdır diye biten bölümü.

"Güzel Türkçemiz" mi?

Sayın Tarık Günersel'in "Güzel Türkçemiz" yazısını (**YeniGündem** sayı 18, s.39) yararlanarak okudum; düşündürücü konulara değinmiş. **YeniGündem**'in dil sorunlarına özel yer ayırması da sevindirici.

Ama, Günersel'in yazısında, kısa bir yazıya çeşitli konuları sıkıştırmak zorunda kalmış olmasından kaynaklandığını sandığım bir "tıkızlık" var gibi. Yazıda verilen kimi çeviri örneklerinin doğruluğu da tartışma götürür. Zaten yabancı dilden bir cümleyi tek başına alıp, "en doğru" çevirisini aramak pek yerinde olmasa gerek. O cümlenin nerede, nasıl kullanılmış olduğu bilinmeden, Türkçeye en doğru nasıl çevrileceği, çoğu zaman saptanamaz. Örneğin, Günersel'in "odada adam var" diye çevirmeyi "doğru" bulduğu **"there is a man in the room"** "odada biri var" diye de çevrilebilir.

Bence, Günersel'in yazısının en yararlı yanı, "Güzel Türkçemiz" derken iyice düşünmemizi gerektiren "mesaj". "Bizatihi" güzel ya da çirkin dil olduğunu sanmıyorum. Her dili, onu özenle, ustaca kullananlar güzelleştirir.

Bu açıdan bakılınca, "Güzel Türkçemiz"in durumu nedir? Günümüzde, düzgün söz söylemek, güzel yazı yazmak değerini yitirmiş gibi görünüyor. Dil, toplumun bir ürünü olduğuna göre, topluma yön veren değerler, toplumun dilini de etkiliyor. **"Köşeyi dönme"**nin, **"malı götürme"**nin temel değer haline getirilmek istendiği bir ortamda, dile özen gösterilmesini beklemek, fazla iyimserlik gibi görünmüyor mu? Topluma egemen olanlar, dili en çok özenle, en ustaca kullanan yazarlara, şairlere "zabıta vakası" gibi baktıkça bu durumun değişmesi zor.

TRT'nin de katkılarıyla, **"karşılıklı görüş alışverişinde bulunarak"**, **"satış bayileri"**nden **"mali finansman"** arayarak, **"1985'lerde"** **"yurt dışından ithal"** edip, **"yurt dışına ihraç"** ederek Türkçeyi elbirliğiyle **"toplu katliama"** kurban ediyoruz. Bu da geçer yahu!.. □

Rona AYBAY-İstanbul

BİR HABER VE TEPKİLER

Kolay gelmesin

YeniGündem'in 18. sayısındaki "Kadın Çevresi Kutladı" başlıklı, haber/yorum/dalga beni oldukça ilgilendirdi. Neden ve nasıl ilgilendirdiğini, bu mektubun yazarıyla ilgili birkaç söz işitmeden anlamak istemeyenler için söyleyeyim: fiziksel/biyolojik/psikolojik özelliklerim itibariyle bir kadınım, Kadın Çevresi'nden değilim, kendimi "feminist" diye adlandırmak bana şu anda yeterli görünmüyor. Ama bu bilgiler pek de yararlı değil; ne ayırıcı ne de birleştiriei olan bu bilgi tarzından daha farklı bir iletişim biçiminin özlemini çektiğim için bu mektubu yazıyorum. İnsanların, bugünü ve geleceği birbirine bağlayan, günlük hayatlarını kapsayan projelerindeki, dünya görüşlerindeki farklılıkların bulanıklaşıp anlamsızlaşmaya yüz tuttuğu bir dönemde, hazır kimliklerimizin rahat koltuğuna oturup, biraz eğlenmek, biraz da aşağılayarak güven kazanmak için düşmanlar yaratmak, kendi çevremiz içindeki statümüze, sosyalliğimize birkaç puan kazandırabilir belki. Ama eğer kumda oynamak bizi tatmin etmiyorsa, "cinsine bağlılık", "cinsine ihanet" gibi sözde esprili, ama aslında daha ciddi bir bakış çerçevesini yansıtan bir bağlamdan çıkmanın zamanıdır diyorum.

Sinema artistlerimizin, "Eh, feminizm tabiî bir yerde gerekli ve lâzım kadınlar için" gibi sözlerle feminizmi bir "hoşluk" ve "modernlik" işareti olarak kullanmalarıyla, meslekten entelektüel erkeklerimizin, "O karıdan korkulur, feministmiş" diyerek eli sopalı, gözü dönmüş (zevkle teslim edilen bir "azgınlık" yönünü de katarak) bir kadın imajını günlük hayatlarının tuzu biberi yapmaları pek de farklı değil. Genel anlamıyla karı-koca dünyasındaki zaaf/nefret bağlamının dışına bir adım atılmıyor böylece; üstelik bunun aşıldığı düşünülerek. Toplumdaki egemenlik ilişkilerinin vücut bulduğu sayısız alanda ve birimde (kendi psikolojimiz dahil) geniş soluklu bir direnişi başlatmayı, varolanı yadırgayıp yadırgatmayı, değiştirmeyi hedefleyen her hareket geleceğe doğru anlamlı bir adımdır. Kadın Çevresi'ni böyle değerlendiriyorum. Bu tür hareketlerin kavramlarının, yönlerinin, varolan pratiklerinin eleştirisi, elindeki "erkekliği" ya da "kadınlığı" ya da ne varsa, kaybetmekten korkan, sığınmacı bir tavırla değil, ancak "kendi konumumu olumsuzlamaya hazırım" deyip, gene de kendi yaratıcılığına, dönüştürücü gücüne güvenen bir cesaretle yapılabilir. Yazıyı yazan arkadaşa söyleyebileceğim tek şey: Kolay gelmesin. □

Meltem AHISKA-İstanbul

"Cinsine ihanet eden" bir erkek

Derginizi uzun bir zamandır ilgiyle izliyorum. Ancak ne yazık ki, belki de birçok kişinin gözünden kaçan 18. sayınızdaki "Kadın Çevresi kutladı" başlıklı haber yazınızı dehşetle okudum. Satırları okudukça tüylerim diken diken oldu. O ne dil, o ne habercilik anlayışı öyle? Hani okuduğumuz derginin **YeniGündem** olduğunu bilmesem, yanlışlıkla elime geçen piyasamızın malûm gazetelerinden birini okuyorum diye düşüneceğim! Üstelik de genel yayın yönetmeninizin Kadın Çevresi'ne dostça bir ziyaret yaptığını bilen bir kişiyim. Bu durumda aranıza, tabir yerindeyse, bazı "sızmalar" olduğu kanısına varıyorum. Aman dikkatli olun! Özellikle, Kadın Çevresi'ni cıvar barlarla özdeşleştirme çabası (son cümleler) yazarın amacını daha bir iyi göstermesi açısından anlamlı.

Tüm bunları ancak Kadın Çevresi'nden bir kadın yazabilir diye düşünüyorsanız yanılıyorsunuz. Ben, sizin deyiminizle "cinsine ihanet eden" bir erkeğim. Üstelik de Kadın Çevresi'ni (haklı olarak) izin verilen her ayın son çarşambaları ve özel günlerinde elimden geldiğince ziyaret etmekten zevk alıyorum. Dolayısıyla haber yazınızdaki abartma ve çirkin yakıştırmalarınıza inanmamak için oldukça fazla bilgim var.

Sayın **YeniGündem**'ci demokrat dostlarım, sizlere önermelerde bulunabilecek kadar yetkin bir kişi olmayabilirim. Ancak şunu talep etmeyi "cinsine ihanet eden" erkek olarak bir görev biliyorum: Lütfen bu yazıyı yanlışlıkla yayımladığınızı belirtiniz! Size yakışacak olan budur.

Levent ŞENSEVER-İstanbul

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

6 Aydın Köymen: **ANAP kurtlarını dökecek mi?**
7 "Yeni Düşünce"de ANAP
8 ANAP nedir?: A.N.Tuna, A.N.Çetin, A.G.Gürkan, M.Gündeşoğlu, A.G.Ayata
8 Yiğit Ekmekçi: Özal'ın özel tarihi
10 Seyfettin Gürsel: ANAP ya da hayal olan liberal dönüşüm
11 Hasan Kaçan: İnsanat bahçesi
12 Taha Parla: ANAP üstüne birkaç gözlem
13 Latif Demirci: Karşılama

1983

ARAŞTIRMA/İNCELEME

14 Baskın Oran: **Azınlıklar: Tencere dibin kara**

TARTIŞMA

17 Nevil Uzun: Demokrasi ve "Demokrasi"
18 Edip Emil Öymen: Stres: Her derde deva (!)
19 Ahmet Kotil: Gelecek için perspektifler

TOPLUM

20 Murat Belge: Gözaltında ve emin ellerde

DÜNYADA

22 Temuçin Tüzecan: **Son dinozorlar savaşı**
23 Murat Belge: Arthur Scargill
24 Raymond Williams: Dört anahtar kelime
25 Serdar Turgut: İşçiler yenildi, ama...
26 Yarının Gündemi

EKONOMİ

28 Tanıl Bora: "Şark'ın Paris'i" teoriye karşı

İNSANLAR

30 Sadık Özben: Azınlıklar marjinaller...
30 Tanıl Bora: Kimliksizlik!
31 Osman Balcıgil: Küçük Emrah dilini mi yuttu?

KÜLTÜR/SANAT

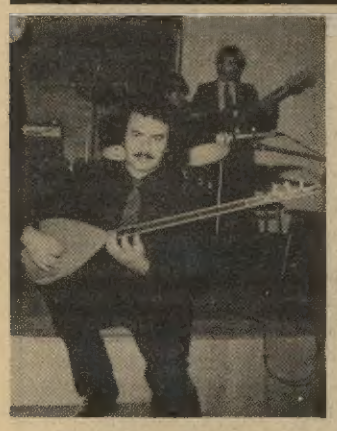

32 Bülent Somay: **Arabesk ne kadar mavi?**
33 Sabahattin Sakman: Anti-arabesk Cihan Oğuz'a
34 Vedat Diriker: Arabesk: Klinik vak'a
35 İsmet Özel: Şair halkın neyidir?
36 Fatih Özgüven: Yeşilçam'dan Batı'ya
37 Ahmet Günlük: Haydi sinemaya!
38 Kitaplar
39 Değinmeler
40 Aydın Köymen: İstanbullular çatlasın

"Sağ"ın ve "sol"un demokratlığı

MURAT BELGE

Türkiye'de "sağ" ve "sol" görece yeni kavramlar. Onun için de henüz yeterince oturmadığını söylemek mümkün; bu oturmamışlık birçok olayda kendini hemen belli ediyor. Türkiye'de sağın kendine özgü gelişmesi içinde, örneğin Batılı liberal sağ gibi bir oluşum yaratamadığı, daha çok bir "Türkiye muhafazakârlığı" kalıpları içinde kaldığı söylenebilir. Ancak, böyle bir sağ, dünya siyaset bilimi ölçüleri içinde çok farklı, bilinmedik bir tür de değildir. Soldaki durum buna göre daha karışık. Bu karışıklığın nedeni, Türkiye'de ağırlıkla altmış sonrasında yaygınlaşan solun, Türkiye'nin belirli gelenekleriyle kendini özdeşlemiş olmasıdır.

Burada, öncelikle, dünyadaki "doktriner" diyebilecğimiz sol akımları Türkiye'de temsil eden veya etmeye çalışan akımları değil, "sosyal demokrat" ya da "ılımlı sol" gibi deyimlerle nitelenebilecek akımları kastediyorum. Türkiye'nin altmış sonrasındaki politik hayatı içinde özellikle CHP'nin oynadığı rol, "sol"un konumundaki bulanıklığın da başlıca nedeni oluyor. Bilindiği gibi CHP'nin kendini resmen "sol" olarak tanımlaması olayı, İsmet İnönü'nün "Ortanın solundayız" sözünü telaffuz etmesiyle gerçekleşti. Daha sonra, Bülent Ecevit'in genel başkanlığı sırasında "sosyal-demokrat" ve "demokratik sol" deyimleri yaygınlaştı.

Sosyal-demokrat partiler, başlangıçta Marksist partilerdi. Yani, varolan ilişkilere, düzene karşı çıkan, bambaşka bir toplum biçimi kurmayı amaçlayan partiler. Böylece, rejime, rejimin temel ettiği ve koruduğu her türden değere **muhalif** oldular. Tarihî gelişme içinde bu tür düşünce ve eyleme varolma hakkı tanıyan ülkelerde bu partiler legal biçimde örgütlendiler. Ekim devriminden sonra Sovyetler Birliği'nde kurulan rejimle birlikte sosyalist/sosyal-demokrat akım içinde görüş ayrılıkları belirdi. Böylece ayrılan komünist partiler de aynı ülkelerde gene legal biçimde örgütlenerek kendi düşüncelerini yaymaya çalıştılar. Bu ayrılıkla, sosyal-demokrat partilerin zaman içinde düzenle uyum içine girdikleri, çoğu kez kendilerini kapitalist düzenin bir çeşit süpabı olarak gördükleri genel bir doğrudur. Ama bu gelişme de sosyal-demokrat düşüncenin **muhalif** kökenlerini ve bu çizgilerin **muhalif** ögelerini büsbütün ortadan kaldırmadı.

CHP ise düzene muhalif değil, düzeni bizzat kurmuş olan partidir. Bir azgelişmiş ülke çerçevesi içinde bir burjuva cumhuriyeti kurmuş olan politik güçtür. Bu köken ve onun getirdiği gelenekler, alışkanlıklar, cumhuriyetin temel ilkeleri kabul edilen bir dizi değere karşı muhalif olmasını imkânsızlaştırmıştır.

Sosyal-demokrat partilerin örgütlenmeleri büyük ölçüde bir sınıf olarak işçileri temel almıştır. Bu özelliğin etkileri sözkonusu partilerde hâlâ sürer. Sosyal-demokrasi ile sendikalar arasında organik denebilecek bağlar vardır. CHP örgütlenmesinde hiçbir zaman böyle bir durum görülmedi. İlk dönemlerde bunun tam da tersi sözkonusu iken, CHP'nin kendini sosyal-demokrat olarak tanımladığı dönemde de işçi sınıfı ile organik bir bağ kurulması düşünülmedi.

Bu durumda CHP kendi sol olduğu için değil de, karşısında yer alan ve daha büyük bir kolaylıkla "sağ" olarak tanımlanabilen politik güçlere **karşı** olduğu için, "sol" sayıldı. Böyle bir yelpazenin evrenselliği kabul edilince, Türkiye'de yelpazenin o yöresini doldurmak CHP'ye düştü. Bu koşullarda, sosyal-demokrat olduğunu söyleyen bir parti sözcüsünün, İttihat ve Terakki ile başlayan bir çizgiyle kendini özdeşlemesi mümkün ve anlaşılır oluyor. Ayrıca CHP içinde yer alan solcu bireyler de bu partinin böyle bir çizgide ilerleme açısından dezavantajlarını vurgulamışlardır.

Ancak, bu çizgiyle özdeşlik kuran başka düşünce akımları da olmuştur. CHP, özellikle altmışlardan sonra, demokratik sistem içinde herhangi bir politik parti gibi davranmaya ve tekparti döneminin alışkanlıklarından kendini kurtarmaya daha çok özen göstermiştir. Ama, İttihat ve Terakki çizgisinin temsil ettiği değerleri, toplumsal bir çoğunluğu buna ikna etmeksizin, müdahaleler yoluyla gerçekleştirmeyi düşünen oluşumlar da doğal olarak yelpazenin bu yanında yer aldılar. Özellikle bu tür bir yaklaşımla ölçü dışına kayan bu akımların giriştiği kıran kırana iktidar mücadelesinde, iktidardaki sağın tavrı ne olabilirdi? Karşısında topyekûn yer alan bir "sol", 27 Mayıs müdahalesinin sonucunu, bundan sonraki mücadelenin modeli olarak alnış ve bunu ilân etmişse ve buna uygun düşecek bir strateji izliyorsa, sağ iktidar, böyle bir solu nasıl değerlendirebilirdi? Türkiye'de sağın demokratik olmadığını sık sık söyleriz; bu, doğrudur. En azından, iktidardayken çok parlak bir demokrasi sınavı vermemiştir Türk sağı. Ama karşısında demokratik bir Türk solu da görmemiştir. Türkiye'de solda gerçekten demokratik önderler, akımlar olsa da, bunlar sol politikayı belirleyemediği için, ortaya çıkan ortak görüntü, darbeci, tepeden inmeci bir görüntü olmuştur.

Yukarıda sözü edilen bir kesim için, böyle bir özellik yadırgatıcı değil, tersine, öncüllerle, başlangıç ilkeleriyle uyumludur. Ama farklı öncülleri, başlangıç ilkeleri olması gereken sosyalizmle uyumlu değildir. Kendini sosyalist olarak tanımlamakla kıvanç duyan birçok birey, 12 Mart döneminde kendini bir tuhaf ittifak içinde tuhaf bir rolü yerine getirirken bulmuştu. Ama daha sonraki dönemde, böyle bir olayın tekrarlanmasını güçleştirecek teorik çalışmalar yapıldı. Bu çalışmaların düzeyi ne olursa olsun, genel olarak denilebilir ki, sosyalistler kendi çizgilerini egemen ideolojik koşullanmaların dışına çıkarma çabasına girdiler ve bunda belli ölçüde başarılı da oldular. Oysa şimdi, İttihat ve Terakki ile başlayan malûm çizginin ilericiliği tezini yeniden popülerleştirme yolunda çabalarla karşılaşıyoruz. Bu, aynı zamanda bir meşrulaşma yöntemi olarak da savunuluyor. Dolayısıyla, sol adına yeniden, Türkiye'nin demokratikleşmesini engellemekten, başka herkesten daha fazla sorumlu olan çizgiyle özdeşlik kuruluyor.

"İttifak", hertürlü politik çizgi için, dünyanın her yerinde, ciddi bir sorundur. Şüphesiz her politik varlık, taktik yarar gözeterek, ama kendi amaçlarının gerektirdiği doğrultuya uygun ittifaklara girer. Bunu yaparken, ittifakını aradığı güçlerin bakış açısını, ideolojisini benimsemek, yüceltmek, temize çıkarmak durumunda da değildir. Çünkü bunlar yapıldığında ortaya çıkan şey bir ittifak da değil, bir bağımlılıktır. Türkiye'de merkez sağ gibi merkez sol da, bu şekilde değerlendirilemez. Özellikle de merkez solun kendine kimlik bulamadığı için temel değerlerini benimsediği merkezî merkezin ideolojik hegemonyasına girmek, Türkiye'de sosyalist düşüncenin en büyük talihsizliği olur.

YeniGündem

15 günlük dergi
Yıl: 1
Sayı: 19
1-15 Nisan 1985

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Vedat ÇAKMAK, **Genel Yayın Yönetmeni:** Murat BELGE, **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:** Jülide ERGÜDER, **Ankara Temsilcisi:** Aydın KÖYMEN, **Teknik Yönetmen:** Bürge İRTEL, **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Aslı YADA, Çiğdem ÖZKAYA, **İstanbul:** Osman BALCIGİL, Murat BELGE, Yiğit EKMEKÇİ, Jülide ERGÜDER, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Ahmet GÜNLÜK, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA, **Ankara:** Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Aydın KÖYMEN, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT, **Katkıda Bulunanlar:** Bülvin EREN, Abdullah ONAY, Lütfi KUZU, Mümtaz SEZGİN, **Dizgi ve Teknik Hizmetler:** PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul, Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55, **Ankara Bürosu:** Konur Sokak 24/4 Kızılay, Tel: 25 36 00 - 25 20 71, **Baskı:** Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., **Dağıtım:** GAMEDA, **Fiyatı:** 150 TL. (KDV dahil) KKTC'de 200 TL., **Abone Koşulları:** Yurtiçi 6 aylık 1.800 TL., 1 yıllık 3.600 TL., Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 8.750 TL., 1 yıllık 17.500 TL., **İlan Tarifesi:** Kapak içleri tam sayfa: 200.000 TL., İç sayfalar: 150.000 TL., Yarım sayfa: 75.000 TL., 1/4 sayfa: 40.000 TL.

GENÇLER!

Pastanelerden nasihathanelere

CAN KOZANOĞLU

İlkbaharın yavaş yavaş kendini göstermeye başlamasıyla birlikte gençlerdeki haylazlık eğilimlerinde de belirli bir artış göze çarpıyor. Parklar, pastaneler, çay bahçeleri her zamankinden daha kalabalık. Ama bu kalabalıklık, başka bir deyişle bu sorumsuzluk ortamı pek uzun sürmeyecek. **Dünya Gençlik Yılı**'ndayız. Gençleri hizaya getirmek için bundan daha iyi bir fırsat olabilir mi? Olamaz! Ellerindeki emaneti iyi yetişmiş gençlere teslim etmek için bekleyen yetkililer böyle bir fırsatı değerlendirmeden durabilir mi? Duramaz!

Atilla Sin

ANAP milletvekili **Attila Sin**'in **Tunalı Hilmi** Caddesi'ndeki gençleri polis aracılığıyla toplatmasından sonra, geçtiğimiz hafta da "gençliği adam etme davası"nın Karadeniz'den yükselen haysiyetli sesini dinledik. Önce **Trabzon**'da, ardından **Ordu**'da kafeterya ve pastanelerde oturan gençler toplanarak karakola götürüldü, öğrenci olanların isimleri okullarına bildirilerek cezalandırılmaları sağlandı. Sözkonusu olayların bir yönü ise eğitimin ne kadar önemli olduğunu tüm açıklığıyla ortaya koydu. Orta yaş kuşağının vaktiyle iyi eğitilmemiş bazı üyeleri kendi kayıtsızlıklarıyla öz çocuklarının da başını yakıyorlardı. "Ben kızıma git arkadaşlarınla pastanede otur, derslerin yorgunluğundan kurtul diye izin vermişim. Ne diye karakola götürüyorsunuz?" diyebilecek düzeyde sorumsuz velilerin varlığı ibretle izlendi.

Ankara'dan Karadeniz'e uzanan bu dalganın zaman içinde 67 ile yayılacağına inanıyoruz. Ancak sorunu bu yolla çözmenin bir hayli zor olduğu da açık. Hele İstanbul gibi büyük kentlerde yüzbinlerce genci nasıl toplayacaksınız, nasıl dağıtacaksınız? Oysa aileleri gençlere para vermezse, özellikle öğrenciler açısından sorun toptan çözümlenecek. Pastanelerde, çay bahçelerinde oturabilecek parayı bulamayan gençler için üç seçenek kalacak. Birincisi hizaya gelmek. İkincisi götürü ya da part-time bir işe girmek, üçüncüsü ücretsiz olduğu için yollarda ve parklarda gezmek. İşe giren gençlere kazançlarının ilk elden verilmemesini öngören bir kanun çıkarılırsa, hem aileler yine kontrolü elden kaçırmamış olur, hem de yapılacak kesintilerle bir fon oluşturulur. Parkların girişinde de kimlik kontrolü yapılır, belirli bir yaşın altındakiler okul saatiyse karakola teslim edilir, okul saatinin dışında da ücretle girerler. Buradan elde edilen gelir, çalışan gençlerin kazançlarından oluşan fonla birleşince ortaya büyük bir meblağ çıkar. Bu meblağ ile çeşitli kentlerde büyüklerin gençlere ders dışı konuşmalar yapabilecekleri **nasihathaneler** kurulur. Nasihathanelere de davaya hizmeti geçenlerin adları verilir. **Attila Sin Nasihathanesi, Vehbi Dinçerler Nasihathanesi,** gibi. "Ecza hane", "Pasta hane"nin kısalıp "eczane", "pastane" olması gibi belki bu yeni "hane"ler de konuşma dilinde "nasyatane" haline gelir.

Böylece Türkiye, Gençlik Yılı'nı tüm dünyada örnek gösterebilecek bir biçimde kutlamış olur. Ortam bulamayan gençlerin hiçbir tartışmaya girememeleriyle **barış,** gençler üzerindeki denetim mekanizmalarının gelişmesiyle **gelişme,** gençlerin nasihat toplantılarına katılmalarıyla da **katılım** ilkesi hayata geçirilir. Daha fazla bir şey beklemek de haksızlık olmaz mı? □

SAMİ KOHEN / Washington'dan bildiriyor

Miller ve Pinter, ABD'ye döner dönmez, aleyhimizde konuştular

Yediler, içtiler ZEHİR KUSTULAR

● Geçen hafta Türkiye'yi ziyaret eden iki ünlü yazarın "Washington Post"ta yer alan Türkiye aleyhindeki sözleri, dostlarımızı hayrete düşürdü

● Başbakan'ın ABD gezisi arifesinde ülkenin en etkili gazetelerinden birin[illegible]

Milliyet, 27 Mart 1985

Okura vesayet

Ortalama iki günde bir attığı sürmanşetlerle bir tür gazetecilik anlayışının hızlılarından oluveren **Milliyet,** haberciliğe bir "yenilik" daha getirdi: okura vesayet. 27 Mart'ta sürmanşetin altında gazetenin ikinci haberi olarak yer alan "Yediler içtiler zehir kustular" manşetli haberin solunda Boğaz'da yemek yiyen H. Pinter ve A.Miller'ın fotoğrafı yer alıyor. Resmin yanındaki üç spottan bu yazarların Türkiye'den döndükten sonra Washington Post gazetesinde "Türkiye aleyhine" bir yazı yayınladıklarını ve yazının Özal'ın ziyareti arifesinde olumsuz etki yaratmasından "endişe edildiği"ni öğreniyoruz. Yedinci sayfada ise spotların tekrarı dört kısa paragraflık "haber" bulunuyor. Sonuç olarak sözü edilen yazarların "Türkiye aleyhine" ne yazdıklarını öğrenme imkânımız olmuyor. Zaten buna gerek de yok. Belli ki, **Milliyet** yazarı Sami Kohen Washington Post'daki yazıyı okumuş ve "Türkiye aleyhine" olduğuna karar vermiş.

"Haber"in vesayet anlayışı kadar vahim bir yönü daha var: Batı'da saygın, söz sahibi iki yazarın böylesi bir yaklaşımla "mahkûm edilmesi". Vesayet gazeteciliğine de ancak böyle bir alaturkalık yaraşırdı herhalde. □

"İş bitirici" Tahir Aktaş

Esnafın işini bitirebilecek mi?

KÜRŞAT İSTANBULLU

Eski İstanbul'dan geriye ne kaldı, düşündünüz mü? Kıyıda, köşede kalmış bazı çeşmeler, ayakta tutmak için üzerine çakılmış tahta ve teneke parçalarından yamalı bohçaya benzeyen ahşap evler ve sahil şeridindeki bazı köşklerden başka?.. Artık ne Sâdâbat, ne eski Kâğıthane, ne de Haliç var. Yalnız yok olan bunlar mı? Şehzadebaşı bile eski Şehzadebaşı değil; Direklerarası'nın isminden geriye bir şey kalmamış. Belki de sonuna kadar plansız ve programsız bir sanayileşmenin ürünleri olan imalathanelerin işgaline karşı eskiyi korumaya çalışmış Süleymaniye'de, eskinin tek bilinen kalıntısı bir-iki kütüphane, büyük de bir camiî.

Bu hikâyeyi daha da uzatmak mümkün. Her toplumda sanayileşmeyle birlikte kentsel mekânlar, iş merkezlerinden yerleşim alanlarına kadar değişime uğradı. Ancak Türkiye gibi plansız ve programsız bir sanayileşmeyle birlikte kentleşmesini sürdüren ve kentlerini yaşanmaz mekânlara dönüştürmek için yıllarca çaba gösteren ülke sayısı herhalde oldukça sınırlıdır.

Türkiye'nin Batılılaşma adına, tutulduğu sanayileşme histerisinden en fazla nasibini alan kent İstanbul oldu: Hem de öyle bir nasibini aldı ki, kuşaktan kuşağa anlatılan hikâyelere konu olan eski İstanbul, kısa bir süre içinde atölyelerin, fabrikaların işgaline uğradı. Sonuçta eski İstanbul'dan geriye neredeyse Çelik Gülersoy'un nostaljisi dışında pek bir şey kalmadı.

Bugünlerde yeni bir düzenleme çalışması Eminönü Belediye Başkanı "işbitirici" Tahir Aktaş sayesinde Küçükpazar'da yaşanıyor.

Küçükpazar, küçük imalatçıların tekstil atölyelerinden başka Vefa Bozacısı ile kapatılmış dükkânların bulunduğu Himmet Sokağı'nı dikey kesen yolun biraz ilerisinde bulunan eski bir kiliseden bozma Kilise Camiî ve kuvvetli bir rüzgâra zor dayanabilecek bir-iki ahşap evden başka, hiçbir tarihi yapının kalmadığı bir bölge.

Eminönü Belediye Başkanı Tahir Aktaş, aldığı bir kararla buradaki atölyelerin büyük bir kısmını, kimi atölye sahiplerinin elinden ruhsatını alıp, "şimdi ruhsatsızsın" diyerek, kimisine "fazla elektrik kullanıyorsun" diyerek, kısacası Küçükpazar esnafının söylediğine göre, "bir gerekçe bularak" kapatmış ve mühürlemiş.

Murat Tutu, Küçükpazar Himmet Sokak'ta büyük ihracatçı şirketlere, konfeksiyon eşya üreten atölyelerden birinin sahibi. Tutu, "Şu anda 5.000'e yakın kişi mağdur durumda. Birçok atölyenin büyük şirketlere taahhütü var ve bir gün kapalı kalmanın maliyeti bir milyon lira. Belediye başkanı ruhsatları alıp götürdü; şimdi bu ruhsatları kimse geri alamıyor. Ruhsatı alırken "bilahare gelip, dilekçe verin ve ruhsatı alın" diyor; belediyeye gidince ne başkanı görebiliyoruz, ne de dilekçeyi kabul ediyorlar. Bizden dükkânlarımızı bir ay içinde kapatmamızı taahhüt etmemizi istiyorlar. Ancak bazı dükkânlar kapatılırken, neden bilmiyoruz, bazıları kapatılmıyor" diyor.

Bazı dükkân sahipleri, ANAP'tan Eminönü Belediye Başkanı seçilen Tahir Aktaş'ın ANAP içinde "ülküdaşlar"dan olduğunu ve bu kapatma olayında politik nedenlerin de rol oynayabileceği görüşünde. Murat Tutu ise bu bölgenin SİT alanı olduğu gerekçesiyle yıkılacağını söylüyor.

Tutu'ya göre: "Süleymaniye, Vefa, Küçükpazar, Sultanahmet'in aşağısı Küçük Ayasofya bölgesi SİT alanı olarak tespit edilmiş ve bu bölgeler kesinlikle boşaltılacakmış. Bizim bu Küçükpazar motellerin, pansiyonların ve turistik eşya satılan dükkânların bulunduğu bir yer haline getirilecekmiş. İslam Kalkınma Bankası bizim buranın İslam merkezi olarak düzenlenmesi için kredi açmış. Burası Arapların geleceği turistik bir İslamî merkez olacakmış. Ancak bu açılan kredinin parti çalışmalarında yendiği söyleniyor. Bu para yenmiş. Adamlar bir ara çalışmalara bakmak için Türkiye'ye geldiler. O zaman bir şeyler yapılıyor göstermek için ilerdeki kemerlere iskele kurdular; ama adamlar gittikten sonra iskeleler de kaldırıldı. Geçenlerde Kenan Evren gelecek diye, üniversiteye giden yol üzerinde yıkılmış bir-iki ahşap ev üzerine, 'İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Belediyesi tarafından ortaklaşa restore edilmektedir' diye bir kâğıt astılar. Herhalde şimdi o kâğıt levhayı da çıkarmışlardır. En son duyduğumuza göre Kenan Evren gelen paraların ne olduğunu sormuş, bunun üzerine 'işte yapıyoruz, yıkıyoruz' diye bir şeyler yapmaya kalkıştılar, ama ortada bir şey yok. Şimdi bu bölgelerle Kenan Evren uğraşıyormuş."

İşkenceye karşı

Geçtiğimiz hafta içinde, HP Adana Milletvekili Nuri Korkmaz ve 28 arkadaşı tarafından verilen ve amacı "bir insanlık suçu olan işkenceyi önlemek için konulmuş ve bugün yetersiz olduğu görülen cezaların artırılması, gözaltına alınan kişilere de avukatı ile görüşme ve 24 saat içinde hükümet doktoruna sevklerini isteme hakkının tanınması" olarak belirtilen, Türk Ceza Kanunu'nun, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun ve Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usülü Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki yasa önerisi, TBMM Adalet Komisyonu'nda görüşülmeye başlandı.

Bu vesileyle, HP eski Genel Sekreteri ve Antalya Milletvekili Aydın Güven Gürkan, TBMM Genel Kurulu'nda gündem dışı bir konuşma yaptı. Gürkan'ın "ANAP'lı üyelerin hiç değilse kendileri hakkında Avrupa liberallerinin, muhafazakârlarının ve demokratlarının besledikleri iyimserlik ve güven duygusunu boşa çıkarmayacaklarını ummak istediğini" ifade ederek bitirdiği konuşmasının ilginç bölümleri şöyleydi:

"Her birimiz bireysel olarak insanlık dışı bir eylem olan işkenceye karşı olsak bile, bu karşıtlığımızı, yasal erkimizi ve denetim hakkını ortaklaşa kullanarak sistemleştiremezsek, her birimizin bireysel karşıtlığına ve duygusal katılımına rağmen, Türkiye'de işkence ve kötü muamele sürer gider ve gün be gün kurumsallaşmaya başlar. Bir gün artık ciddi olarak müdahale etmek ve önlemek istesek bile, eğer kötü muamele ve işkence yaygınlaşmış, kurumsallaşmış, doğallaşmış ve toplumsal yaşantımızın ayrılmaz bir parçası haline dönüşmüş ise, önlememiz ve ortadan kaldırmamız mümkün olmayabilir. Demokrasimizin, dolayısıyla da hukuk devletinin eksiksiz ve noksansız yerleştirilmesi sürecinin sık sık kesintiye uğramış olması, ister istemez, toplumumuz ve insanlarımız için bu tehlikeyi güncelleştirmiştir."

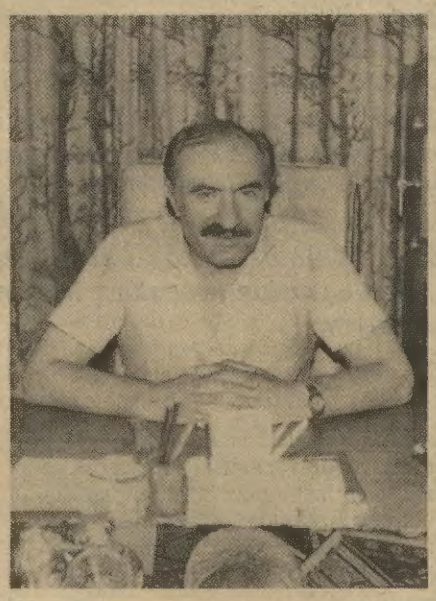

Nuri Korkmaz

"Meclisin tarihi görevlerinin başında, bu toplumda kaba kuvveti yok etmek ve hukuk devletini ve onun en sağlam güvencesi olan parlamenter demokrasiyi, tüm kurum ve gelenekleri ile yeniden egemen kılmak gelmektedir. Bu görevde parti ayrımı sözkonusu olamaz. Çünkü hangi partiden olursak olalım, varlık nedenimizi demokrasiden almakta ve varlık gerekçemizi hukuk devletinin giderek sağlamlaştırılması görevine dayandırmaktayız. Bu görevi yerine getirmemiz halinde, hangi partiden olursak olalım, hangi ideolojiyi halkımızın esenliği için doğru sayarsak sayalım, sonunda kendi varlık nedenini inkâr ve yok eden bir kurum haline dönüşürüz."

"Avrupa Konseyi'nin ve diğer bazı uluslararası kuruluşların işkence konusunda göstermiş oldukları duyarlılığı TBMM de göstermek zorundadır. Hepsiyle dost ve müttefik olduğumuz ve kader birliği içinde bulunduğumuz ülkelerin temsilcilerinin bu konudaki duyarlılıklarını 'Türk düşmanlığı' ile ya da 'maksatlılıkla' görmezlikten gelmemiz ve savmamız kendi içinde tutarsız ve kendimizi aldatıcı bir tutumdur. Bu ülkeler her noktada bizimle dost da, her noktada anlayışlı da yalnızca insan hakları ve işkence konusunda mı maksatlı ve kötü niyetli? Böyle bir bakış açısı, kesin olarak inandırıcı değildir. Türkiye'de kötü muamele ve işkencenin sistemleştirilmesi ve insan haklarına yeterince saygılı davranılmama endişesini yalnızca Avrupa sosyal demokratları taşımamaktadırlar. Bu kuşkuyu Avrupa liberalleri, demokratları ve muhafazakârları da aynı ölçüde taşımaktadırlar." □

Bayrak tüzüğü

Geçenlerde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Bayrak Tüzüğü"nün bir maddesi tartışmalara yol açacağa benziyor. Tüzük, devlet aleyhine veya yüz kızartıcı bir suçtan hüküm giymiş olanların tabutlarına **affedilmiş olsalar bile** bayrak sarılamayacağını da hükme bağlıyor. Sözgelimi, eski cumhurbaşkanlarımızdan Sayın Celâl Bayar'ın -Allah gecinden versin- ölümü halinde tüzüğün uygulanıp uygulanmayacağı gerçekten merak konusu. Bilindiği gibi Sayın Bayar, devlete karşı bir suç olan "anayasayı ihlâl"den hüküm giymiş, sonra da bu affedilmişti... □

Sessizlik

İktidarlar kendi politikalarına göre sanatın ve bilimin kendi kontrollerinde olmasını isterler. Bu isteklerini de gizliaçık, dolaylı ya da dolaysız gerçekleştirmenin yollarını arar, bulurlar. Bu kontrol için Türkiye'de gizli ve dolaysız yollara başvurmaya pek de gerek duyulmamıştır.

Son yıllarda Türkiye'de tiyatro alanında varolan sorunlara rağmen bir sessizlik hâkim. 27 Mart Dünya Tiyatrolar Günü'nde bu sessizlik içinde geçiştirildi. Yalnızca bazı tiyatrolar ücretsiz olarak gösteri yaparken tiyatro ve tiyatronun sorunlarını gündeme getirebilecek bir faaliyet gösterilmedi.

Bu sessizlik içinde Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nün kutlaması belki de en anlamlı olanıydı. Son yıllarda kendi çalışmalarıyla bugünü kutlayan ve olanakları ölçüsünde gösterilerini yaygınlaştırmaya çalışan tiyatro bölümü öğrencileri bu yıl da bu geleneği sürdürdü. Çehov'dan iki kısa oyun ve 22 Türk şairinin sevgi konusundaki şiirlerinden yapılan ilginç bir kolaj çalışmasını sunan öğrencilerin gösterileri ilgiyle izlendi. □

Şahtı şahbaz oldu

Son yıllarda ilkokullardan üniversitelere tüm eğitim kurumlarımızın öğretim programları ve kuralları yeniden düzenlendi. Ortaokul ve liseli öğrencilerimize dünyalarını da karartan kapkara ilkokul önlükleri giydirilir, sınıflarda neredeyse harem-selamlık uygulamalarına girilirken üniversitelerimiz de YÖK Yasası'yla idari ve mali özerklikten, bunun doğal sonucu olarak da Doğramacı ve memurlarınca bilim özerkliğinden, bilimsel çalışma ve araştırmalardan, bilim adamlarından arındırıldı.

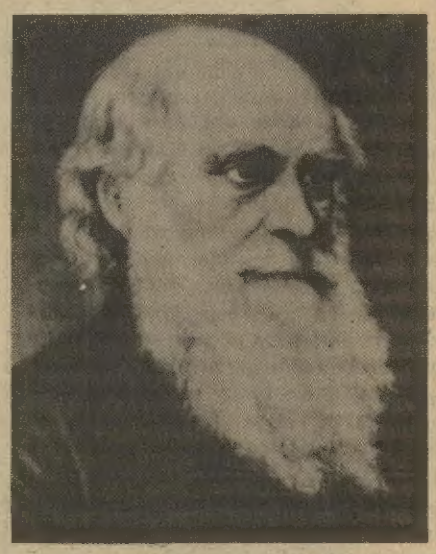

Charles Darwin

Bu gelişmelerin ardından Milli Eğitim ve Kültür Bakanı Vehbi Dinçerler, lise öğretim programından Darwin'in evrim kuramının çıkarılmasını buyurdu. Bilim adamlarının üniversitelerden uzaklaştırılmasından sonra onların yerini alan öğretim memurlarını, örneğin, ABD'li bilim adamı Stephen Jay Gould'un tüm dünyada büyük yankılar uyandıran ve Darwin'i doğrulayan son araştırma ve bulgularından -doğal olarak- habersizdirler. Ama ANAP'ın ve hükümetin bilime ve eğitime bu korkunç yaklaşımı üniversite dışındaki bilim çevrelerinden hak ettiği tepkiyi almaya devam ediyor.

Bu son traji-komedi, tarihten haberli olanlara Osmanlı maarif nazırlarından Emrullah Efendi'nin sözlerini anımsatıyor: "Tüm okullar kapatılsa, Dinçerler şu Milli Eğitime ve Kültüre ne güzel bakar!"

Sümbül

Her şey Sakıp Sabancı'nın güllü, sümbüllü taşlaması ile başladı. Sakıp Sabancı da hoş adam canım. Böyle de benzetme olur mu? Sümbül Hanım kamuya hizmet ediyor, işadamlarımız ise özel sektöre. Bu yanlışlığına rağmen Sakıp Sabancı'ya teşekkür borçluyuz. Bir türlü ne olduğunu öğrenemediğimiz Halit Narin'in de bordro mahkûmu olduğunu öğrendik, Sabancı sayesinde.

"Hep bana sektörü"nün nadide temsilcisi Narin bu mahkûmiyetine rağmen, sınıf bilincinin verdiği sarsılmaz irade ile olsa gerek, devletin sağladığı her türlü teşvik, vergi affı ve istisnalarına da cesaretle karşı çıkıyor. İşçi ve memurlar ile sanayicileri de bordro mahkûmu ilân etme basiretini gösteren Narin'e sormadan edemiyoruz: "Acaba sahip olduğu şirketleri asgari ücretten artırdığı sermayesi ile mi kurdu?" □

Küçükpazar'ın küçük atölye sahipleri bunların düzenlenmesine, atölyelerin buralardan taşınmasına ve üstelik buraların İslam merkezi olmasına da karşı değiller; ama hepsinin ortak düşüncesi: "Bir atölye nasıl bir ayda boşaltılır. Bir ayda yeni bir yer bile bulunamaz. Gedikpaşa'da ayakkabıcılara bir yıl süre verilmiş, belediyenin bize de 'bir yıl içinde buraları boşaltın, şu günden sonra buraları yıkacağız veya şöyle yapacağız' diye bir tebligatta bulunulması gerekirdi."

Himmet Sokak'ta bir başka tekstil atölyesi sahibi Ali Aslan, dört katlı hanın dördüncü katında çalışıyor. Hanın diğer katları kapatılmamış, ama onun kapısına kilit vurulmuş. Aslan, atölyelerin kapatılmasına karpit patlamasının gerekçe gösterildiğini söylüyor ve ekliyor: "Bu bölgenin yüzde 90'ı tekstil atölyesidir. Bizim karpitle bir işimiz yok; fakat bu gerekçeyle gelip dükkânları mühürlüyorlar."

Kilidi, mührü vurunca kaldı işçiler sokakta...

Hasan Yücel, o da Himmet Sokak'tan; "Bir zorba gibi ruhsatlarımızı elimizden alıyorlar. Kapatmaya hiçbir gerekçe de göstermiyorlar. Gerekçe olarak kimisi SİT'ten diyor, kimisi karpit patlamasından, sonra mührü vurup gidiyorlar." diyor.

Küçükpazar imalatçılarının iddiaları konusunda Eminönü Belediye Başkanı Tahir Aktaş'ın görüşlerini aktarmak mümkün olmadı. Halbuki atölye sahipleri Aktaş'ın doğrudan kendisini ve partisini hedef alan suçlamalarda bulundu. Bu suçlamaları Belediye Başkanı'nın Basın Danışmanı Emin Elis'e aktararak konuyla ilgili bilgi almaya çalıştık. Emin Elis, Küçükpazar esnafının iddialarının asılsız olduğunu söylemekle yetindi ve "Biz onlara yardımcı olmak istiyoruz. Onlara süre vererek buraları boşaltmalarını istiyoruz. Bir ay içinde boşaltmaları için kendilerine yardımcı oluyoruz. Biz bu kararı Eminönü'ndeki feci patlama nedeniyle aldık" dedi.

Bugün, yıllarca tarihi yapıların ve mekânların yok oluşuna seyirci kalınmış İstanbul'u, kısa bir süre içinde planlı bir kent haline ancak mucize getirebilir. Ayrıca, bugün bir sorun olarak görülen bu atölyeleri ve fabrikaları da sorunların kaynağı olarak görmek kuşkusuz mümkün değil. Ve eklemek gerekir ki; Haliç, Süleymaniye ve başka bölgeler bütünüyle tarihi değerlerini yitirip, sanayi bölgesi haline getirilirken, gösterilen özensizlik şimdi de aynen bu bölgeleri eskiye döndürmek için gösterilmektedir. □

ANAP kurtlarını dökecek mi?

ANAP parti olarak ikinci yılına, hükümet olarak onsekizinci ayına girmek üzere. İlk kurultayını Nisan'ın ortalarında gerçekleştirecek olan ANAP'ın kongrelerinde, partide varolan ve birleştirildiği iddia edilen eğilimlerin kavgalarına tanık olundu. Bu kavgalara ek olarak, yolsuzluklar ve hükümetteki uyumsuzluklar, ANAP'ın toplum mühendislerini geçtiğimiz dönem içinde epey yıprattı. 6 Kasım öncesinde ANAP'ın Türkiye'ye yeni olarak vaadettiği tek şey "liberal ekonomi"ye geçişti. Bunun gerçekleşmediği apaçık. Bundan sonra gerçekleşmeyeceği de aşikâr. Siyasi liberalizme gelince; bu zaten ANAP'ın ne parti programında, ne de hükümet programında yer alıyor. ANAP'ın bir parti olarak varlığını, siyasi rakiplerinin yaptığı gibi sadece 6 Kasım öncesinde varolan koşullarla açıklamak, doğruluk payı olmasına rağmen kuşkusuz yeterli değil. Her şeyden önce, ANAP'ın misyonunun toplumsal bir kriz yaşayan Türkiye toplumuyla hangi tarihî noktada çakıştığını ve nasıl bir çözüm önerdiğini belirlemek lazım. Kurultay öncesinde hazırladığımız ANAP dosyası iki bölümde değerlendirilebilir. İlk bölümde, ANAP içinde iktidar kavgası veren eğilimleri konu edinen "ANAP tarihi yeniden yazılıyor" başlıklı yazı-röportaja ek olarak "ANAP nedir?" sorusuna cevap aranıyor. Yine ilk bölümde "Yeni Düşünce'de ANAP" yer alıyor. İkinci bölümde ise on sekiz aylık ANAP Hükümeti'nin uygulamalarını ekonomik ve politik açılardan analiz eden iki yazı var: "ANAP ya da hayal olan liberal dönüşüm" ve "ANAP üstüne birkaç gözlem". İkinci bölümde ayrıca Turgut Özal'ı ve ona paralel olarak ANAP'ı yaratan koşulları irdeleyen "Özal'ın özel tarihi" sunuluyor.

MAYDIN KÖYMEN

Mayıs 84'ün son günleriydi. Önceden kararlaştırdığımız üzere saat 14.00'te, ANAP genel merkezinde, Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Keçeciler'in odasındayım. Kendisiyle **YeniGündem** için bir görüşme yapacağız. Fakat tam konuşmaya başlayacağımız sırada, dışarıdaki tüm "barikatları" aşma başarısını gösteren kalabalık bir seçmen vatandaş grubu, Keçeciler'in odasına doluşuyor. Bu durumda, seçmen vatandaşlara öncelik tanımak, iyi bir politikacının yapabileceği tek tercih. Nitekim Keçeciler de öyle yapıyor. Özür dileyerek ve kendisini odasında beklememi rica ederek, odaya sığmayan kalabalık grupla birlikte genel merkez binasının alt katındaki toplantı salonuna iniyor. Tek başıma kaldığım Keçeciler'in makam odasında, bir yandan odacının bana sormadan belli aralıklarla tazelediği çayları içerek, öte yandan da önümdeki sehpanın üzerinde yığınla duran gazete ve dergileri karıştırarak vakit geçirmeye çalışıyorken, içeri giren iki genç adamın 'selâmın aleyküm" üne muhatap oluyorum. "Aleyküm selâm" diye cevap verip, arkasından da "Sayın Keçeciler'in şu anda alt kattaki toplantı salonunda bulunduğu ve benim kendisini bekleyen bir gazeteci olduğum" yollu bir izahat vermeye hazırlanıyorken, bakıyorum ki onlar Genel Başkan Yardımcısı'nın çalışma masasının üzerindeki dosyaları karıştırmaya başlıyorlar. Aradıklarını bulamamış olacaklar ki, bu sefer de masanın çekmecelerine el atıyorlar. Ancak belli ki aranan şey bir türlü bulunamıyor. Sonunda aramaktan vazgeçiyorlar; ama genç adamlardan ince sarkık bıyıklı ve daha uzunca boylu olanı çok sinirleniyor. Azarlayan bir ses tonuyla, yanında saygılı ve tedirgin biçimde duran kısa boylusuna soruyor:

— Listeyi zamanında gönderdiniz değil mi?

— Evet.

— Bak!.. Liste de çürük çıkarsa...

— Yok abi, hepsi eskiden tanıdığımız milliyetçi arkadaşlar.

— Oğlum niye böyle yaptınız?.. Bu adama gelmeyecekti, Mustafa abiye gidecekti.

Kısa boylu olanı, iki elini çaresizlikle yanlara açıyor:

— Ne bilelim abi.

— Neyse, gel Mustafa abiyle konuşalım.

Bana şöyle bir bakıyorlar, sonra tıpkı içeri girerkenki gibi rahat ve umursamaz tavırlarıyla çıkıp gidiyorlar.

Kim bunlar?

Açık ki, uzun boylu olanı, kendisini bayağı bir dokunulmazlığa sahip olarak görüyor. Hem de, iktidar partisinin Genel Başkan Yardımcısı'nın masasının çekmecelerine, onu bekleyen bir üçüncü kişinin yanında çekinmeden karıştıracak ve ondan "bu adam" diye söz edebilecek kadar... Ve yine açık ki, en azından bu iki kişi için, ortada yandaşı oldukları bir "Mustafa abi" ve karşıtı oldukları "bu adam" Mehmet Keçeciler'den oluşan iki taraf var. "Mustafa abi"nin milliyetçi olduğu ise, aralarındaki konuşmaların ortaya çıkardığı bir başka sonuç...

Teori-pratik birliği

İnsan-dışı doğada tam bir teori-pratik birliğinden söz etmek mümkündür. Örneğin, suyun 100 derece ısıda kaynayacağı deneyle ispatlanmıştır. Bu, teorik bilgi nesnel bilgidir. Bundan ötürü, eğer 100 derecelik bir ısı elde edecek teknolojiye sahipsek, suyu kaynatıp buhar haline getireceğimizden emin olabiliriz. Oysa toplumsal hayatta mutlak bir teori-pratik birliğini iddia etmek olanaksızdır, abestir. Toplumsal bilim teorileri, büyük ölçüde varsayım kümelerinden oluşurlar. Böyle olduğu için de, toplumsal hayatta çok zaman "olan"la "olması beklenen" arasında büyük farklılıklar ortaya çıkar. Tıpkı ANAP'ta olanın, Özal'ın olmasını beklediğinden çok farklı biçimde gerçekleşmesi gibi.

Doğa yasaları, bizim bu yasalar hakkındaki bilgimizden bağımsız olarak işlerler; oysa toplum hakkında ürettiğimiz bilgi, bizzat o bilginin nesnesi olan toplumun bir parçasıdır, yani toplumun belirlenişinde önemli bir rol oynar. Bu bilgi politik bir bilgidir. Dolayısıyla, toplumsal hayatta sık sık "olan" ile "olması istenen" de içiçe bulunabilir. Yeter ki üst düzeyde bir "politik beceri" gösterilebilsin. Tıpkı 6 Kasım'da Özal'ın gösterdiği gibi.

Özal'ın "iş bitirici", "köşe dönücü" gibi sloganlarla biçimlendirdiği ve "ortadirek" gibi kavramlarla zenginleştirdiği "politika dışı" (anti-ideolojik) ideolojik söylemi, kitlelerin beklentilerine cevap vererek (aynı zamanda da kitlelerin beklentilerini belirleyerek) 6 Kasım ve ardından da 25 Mart'ı başarıyla aşmıştı. Ancak Özal, bu başarıların sarhoşluğuyla "Biz sağı solu birleştirdik, bütün eğilimleri bünyemize aldık, yeni bir sentez oluşturduk" diye yineleye dursun, bir alt düzeyde, yani ANAP düzleminde "milliyetçi abi"lerle, "bu adam"larla ifade edilen bir ayrışma hızla boy vermeye başlamıştı bile.

İlk zamanlar, kapalı kapılar ardında cereyan eden ve her ANAP sözcüsünün ısrarla yadsıdığı bu ayrışma, giderek gizlenemez hale geldi. Olaylar birbirini izledi ve nihayet kongre sürecine gidildiğinde bütün çıplaklığıyla suyüzüne çıktı. Özellikle, azınlıkta olan, ama ANAP içindeki en örgütlü ve militan kadrolara sahip bulunan "milliyetçi sağ" eğilim, kongreler sırasında her türlü temkini de bir tarafa bıraktı. Parti yönetiminde Şıvgın-Taşar ikilisi tarafından temsil edilen (ya da ettirilen) ve hükümette de Oksay, Atasoy, Karaevli gibi bakanlardan destek gördüğü bilinen bu eğilim, kongrelerde bağımsızlığını, ayrılığını kanıtlamak istercesine davranmakta hiçbir sakınca görmüyordu. O kadar ki, Özal'ın müdahaleleri bile bu eğilimin hırçınlığını geriletmedi...

Tarihin tekerrürü mü?

Acaba, bu eğilimi bu tür bir taşkınlığa iten özel bir neden mi var? Yoksa sergiledikleri görünüm, önlenemeyen kendiliğinden bir heyecanın ürünü mü?

Sanıyorum ki, bu soruların cevapları büyük ölçüde, kongre kulislerinde bu eğilim taraftarlarının dillerinden düşürmedikleri ve kendilerine özel bir tarihten çıkardıkları şu yargının altında yatıyor: "Büyük sağ partileri hep milliyetçiler kurar, geliştirir, güçlendirir, iktidar yapar, ama sonuçta masonik güçler bu partilerin yönetimini ele geçirirler..."

Bu yargı, o "özel tarih" hatırlanınca gerçekten de büyük anlam kazanıyor. Geçmişte, 1969 yılında yapılan AP Büyük Kongre'sinde, kendilerine "milliyetçi" adını veren bir grup tümüyle yönetimden uzaklaştırılmış, sonradan da bunları destekleyen örgüt mensupları tasfiye edilmişlerdi. Görünen o ki, ANAP içinde yer alan "milliyetçi sağ" eğilim, tarihin tekerrüründen korkmakta, aynı şeyin bu kez de yaklaşan ANAP büyük kongresinde başlarına gelmesinden endişe etmektedir. Bu nedenle de, büyük kongreye giden yolda her ne pahasına olursa olsun köprü başlarını tutmaya yönelik bir mücadele verildi ve bu mücadelenin zaman zaman sertleşmesinden de kaçınılmadı... Sonuçlardan anlaşıldığına göre mücadele Giresun, Hatay, Ordu, Yozgat, Kayseri illerinde tam bir başarıya ulaşırken, Adana İçel gibi sayıları 10'a varan bir dizi ild

de ortak listelerde yer alınarak, delege sayısı artırıldı.

Boy hedefi neler dedi?

ANAP içindeki "milliyetçi sağ" eğilimin boy hedeflerinin kimler olduğunu öğrenmek için, **Yeni Düşünce** adlı haftalık "Cuma gazetesi"ni izlemek yeterli. **Yeni Gündem** de, işte bu boy hedeflerinden biriyle, geçtiğimiz hafta içinde görüştü. Adının açıklanmasını istemeyen bu "boy hedefi"ne yönelttiğimiz sorular ve aldığımız cevaplar şöyle:

— ANAP içinde hâlâ dört eğilimin tam uyumundan söz edilebilir mi?

— 12 Eylül öncesini bir daha yaşamak istemeyen milletimizin büyük çoğunluğu, ANAP içinde bir birleşmeyi şiddetle arzulamıştır. ANAP, böyle bir birleşmeyi büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Ancak ANAP içinde bir eğilim var ki, demir leblebi gibidir. Özellikle kongreler bazında, kendi ayrılıkçı tavrını açıkça ortaya koyuyor. Eski MHP çizgisinden söz ediyorum...

— Bu eğilimin yönetim kademelerinde temsilcileri kimler?

— Özenle belirtmek isterim ki, bu eğilimin ANAP karar organlarındaki temsilcileri gibi gözüken Sayın Taşar ve Sayın Şıvgın'ın bilinçli bir biçimde ve ta başından bu yana bu eğilimi ANAP'ta egemen kılmak istediklerini sanmıyorum. Ancak, Taşar ve Şıvgın kendi politik durumlarını güçlendirmek amacıyla bu eğilime sahip çıkmışlar ve sonuçta istemeseler de bu eğilimin temsilcisi durumuna gelmişlerdir. Bu eğilim mi onları kullanıyor, yoksa onlar mı bu çizgiyi kullanıyorlar, ilerde görülecektir.

— Peki, bunların ANAP'tan tasfiyesi düşünülüyor mu?

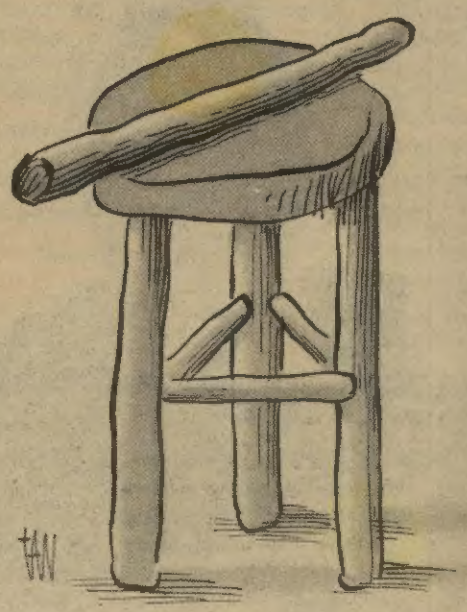

— Eğer bunlar ANAP'tan tasfiye edilirlerse parti olurlar. Böyle bir parti güçlenirse ve hele parlamentoya girerse, Türk siyasî hayatı tekrar üç partilerin hegemonyası altına girer. Biz yeniden bir "milliyetçi cephe" yaşamak istemiyoruz. Böyle bağımsız bir aşırı milliyetçi partinin varlığı, solu ister istemez radikal bir tavır içine iter. Bu arada ANAP da bunların varlığından dolayı büyük bir açmazla karşılaşır. Biz bunların savunduğu milliyetçilik anlayışına tamamen karşıyız. Ama bunları ANAP içinde tutarak asimile etmek umudunu da yitirmiş değiliz. Bana göre, Türkiye'nin siyasî yapısı sağda ve solda iki büyük partiyi gerektiriyor. Bu yapı sürdürülebilir, rayına oturtulursa, sağ ve soldaki uç cereyanların demokrasiyi tahribi önlenmiş olur.

— Bunların yaşamış olduğu tarihin ortaya çıkaracağı talepleri nasıl önleyeceksiniz?

— Cevabım şu: Uç sağ ve sol ya iki büyük parti içerisinde yaşamayı öğrenecekler ya da ayrılarak Türkiye'yi yeniden bir terör ortamının içine itecekler. Bilmeleri gerekir ki, bir daha yaşanacak böyle bir ortam, bu sefer onların demokrasi dışı güçler tarafından tümüyle yok edilmelerine yol açacaktır. Biz ANAP içinde bunların da barınabilecekleri bir ortam yaratmayı samimiyetle istiyoruz. Çünkü bunları rejim düşmanı ilan etmek çare değildir.

— Kongrede bir değişiklik bekliyor musunuz?

— Eğer biz bu aşırı milliyetçi eğilimi, ANAP bünyesi içinde, Türkiye'deki güçlerinden daha büyük bir oranda temsil edilebilme durumuna getirirsek, bu durum 12 Eylül öncesi yapılanmanın ANAP içinde tekrarlanması anlamına gelir. Bu eğilimin de amacı, ANAP bünyesinde, güçlerinin de ötesinde yer elde etmektir. Büyük kongrede buna izin verilmeyecektir. Kongreye gelecek olan il başkanları ve delegeler, bu dengeyi sağlayacak niteliktedirler. Ancak açıkça söyleyeyim ki, bizim elimizde olmayan siyasî gelişmelerden, vetolardan dolayı, özellikle Meclis grubunda bu denge mevcut değildir. Eğer, MKYK içinde de bir dengesizlik varsa, hiç merak edilmesin, bu durum büyük kongre tarafından düzeltilecektir...

ANAP büyük kongresi 13-14-15 Nisan tarihlerinde, Ankara'da Atatürk Spor Salonu'nda yapılacak. Her şey bir yana ANAP Başkanlık Divanı'ndaki "milliyetçi eğilim" lehine varolan dengesizliğin giderilip giderilemeyeceği gerçekten merak konusu. Çünkü genel başkan yardımcıları, genel sekreter ve genel sekreter yardımcıları, bir Mehmet Keçeciler dışında, bu eğilimi "kullanan" ya da bu eğilimi gerçekten temsil eden kişilerden oluşuyor.

Bu arada, bugün partinin tek ve mutlak hâkimi gibi gözüken Genel Başkan Turgut Özal'ın, Bacon'un şu sözünü hatırlamasının epey yararlı olacağını belirtmek gerekiyor: "Çıraklar ustalarına, sadece iyice eğitilinceye kadar geçici bir inanç ve kendi düşünce yeteneklerinin askıya alınmasını borçludurlar; yoksa mutlak bir itaat ya da ebedî esaret değil..."

Kaldı ki, Özal'ın ustalığı da epey tartışılır! □

"Yeni Düşünce"de ANAP...

***Yeni Düşünce**, daha önce belli bir siyasi görüşe yakınlık duyanlara hitap eden bir dergi. Bu derginin önemli ve sürekli konusu ANAP. Daha doğrusu ANAP içindeki çizgilerin mücadeleleri. **Yeni Düşünce** Türkiye'deki "milliyetçi hareket"in stratejisinin ne olması gerektiğini, özellikle ANAP konusunda ve içinde belirlemeye çalışıyor.*

Seçimden önce MDP'ye tam destek...

"...Turgut Özal'ın kızıl tehlikeden sık sık bahsetmesi gerekirdi. Anlaşılıyor ki, o da bazı eski politikacılar gibi, çeşitli çevrelere mavi boncuk dağıtmaktadır."

(Necmettin Hacıeminoğlu, **"Komünizm ve Partiler"** sayı: 101, 16 Eylül '83)

Özal'dan şüphe...

"...MDP'yi tanımlarken şu özelliklerini vurguluyorduk; en şiddetli anti-komünist, liderinin asker oluşu güçlü devlet isteyenler için tercih sebebidir. Bu objektif tahlil gerçekleştiğine göre, seçmenler anti-komünizme pek önem vermiyor. Ve de güçlü devlet istemiyor.

(Tekin Erer **"Özal'ın Zaferi"** sayı: 109, 15 Aralık '83)

ANAP'a karşı yumuşama

"...Milliyetçi ve muhafazakâr vatan evlâtları ile bugünkü siyasi iktidarın hangi ölçüde uyum içerisinde olduğunu zaman ortaya çıkaracaktır.

(Said Bilgiç, **"Bize Göre Fikir Hürriyeti!"**, sayı: 117, 13 Ocak '84)

Hedef gösteriliyor

"...Milli Eğitime ve TRT'ye Türk milliyetçilerinin görüşü hâkim olmadıkça yapılacak her şey boşunadır. İktisadi tedbirler, sıkıyönetimler hepsi boşuna... Milli Eğitim ve TRT'de gaflet sürdükçe bir gün bütün senaryolar yanabilir. Vatan kurtarma mevkiinde olanlar bile bir gün ihanet odakları haline gelebilirler... O halde milliyetçi bir eğitim ve milliyetçi bir TRT..."

(Ahmet B. Ercilasun, **"Tek Yol Milli Eğitim"**, sayı: 122, 17 Şubat '84)

Hesaplı destek

"...Bu iktidar giderse SODEP'in gelmesi ihtimalinden endişe ettiğimiz için, Özal'ın başarılı olmasını istiyoruz. Sağda bugünkü halde ANAP'ın alternatifi sayılacak bir parti yoktur."

(S. Karaağaçlı, **"Yıldız Yağmuru ve Gerçek Durum"**, sayı: 131, 20 Nisan '84)

Yeni DÜŞÜNCE

Aydınlar Ocağı 12 Eylül'ü değerlendirdi

İlk Tebliği Kafesoğlu adına Doç. Mehmet Saray sundu

Ekonominin 'eleştirisi'

"...Orijinali bulamayan, kendi milli anlayışından kaynaklanmayan nazariyeler, teoriler üretemeyenler için tek yol kalıyor: taklid!.. Sosyal hayatımızda görülen bu hastalığın aynısı ekonomimizde yok mu? Bugün uygulanan ekonomik sistem, FRİEDMAN modeli değil mi? Kesinlikle evet!.. Evet, ama nerede taklid ustalığımız? Bari onu olsun becersek!.."

(Ahmet Kaplan, **"Taklidi Olsun, Becerebilsek"**, sayı: 141, 29 Haziran '84)

İstenmeyen adam

"...Vehbi Dinçerler, Hasan Ali Yücel'in bıraktığı seriye devam edeceğini söyledi... Sayın Dinçerler'e bu safhada düşen görev ise herhalde BRÜTÜS'ün yerine geçmemek, Hasan Ali'leri örnek alma gafletine düşmemektir."

(**Sende mi Brütüs?"** başlıklı bir haber; haberin üzerinde Vehbi Dinçerler'in resmi var, sayı: 148, 24 Ağustos '84)

İhtar!

"...ANAP yaşamak istiyorsa, eline geçirdiği bu emsalsiz fırsatı kaçırmamak istiyorsa TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE VE TÜRK MİLLİYETÇİLERİNE inançla imanla sarılmaktan başka yolu yoktur."

(Hilmi Perek, **"ANAP'ta Sallantı"**, sayı: 147, 17 Ağustos '84)

Şıvgın ve Taşar

"Vatandaşların büyük çoğunluğu Şıvgın'a gidip dertlerini açıyorlar. Halbuki aynı katta Keçeciler'in de odası var. Koca partiyi Şıvgın'la Taşar yüklenmiş diyoruz kendi kendimize... Oysa gazete manşetlerinde 'Ben İkinci Adamım' diye turlayanlar var. Nerenin ve kimin ikinci adamı bu zatlar diye düşünerek partiden ayrılırken, arkamızdan dışarıya çıkan güleç yüzlü Çankırılı Mehmet'e soruyoruz:

— ANAP'ın ikinci adamı kimdir, dersin?

— Ben ikinci adam, üçüncü adam tanımam. Şıvgın'ımız varken ne yazar diğerlerinin kıymet-i harbiyesi?"

(Yeni Düşünce muhabirleri, sayı: 150, 14 Eylül '84)

Boy hedefleri

...Mehmet Keçeciler ve Vehbi Dinçerler'in daha önce içine düştükleri partiyi ele geçirme sevdasına bu defa da Vural Arıkan ve arkadaşlarının tutuldukları görüldü... Bu arada parti içinde sosyal demokratlar diye bilinenlerin de ilçe kongrelerine el atmaya kalktıkları tespit edildi... Sosyal demokratların bu çıkışını ve çalışmasını Mehmet Keçeciler ve Vehbi Dinçerler ekibinin de yer yer desteklemekte olduğu da genel merkeze intikal eden haberler arasında gene geride bıraktığımız hafta içinde ortaya çıktı... Bu arada Hüsnü Doğan ve İsmail Özdağlar'ın da sosyal demokratlarla işbirliği yaptığı haberi veriliyor."

(İsimsiz, sayı: 152, 28 Eylül '84)

Tehdit

"Kökleri CHP'li, AP'li, MHP'li, MSP'li oylara dayanan ANAP bilmeli ki, bir gün bunlar eski benliklerini bulursa, siyasi hayatta çok değişik neticeler çıkabilir. ANAP, köklerine dikkatsiz davranmamalıdır. ANAP birinci iktidar yılını doldururken yeni sesler gelmektedir. Bazı kesimlerin bir arayış içinde oldukları muhakkak..."

(Tekin Erer, **"ANAP'ın Kökleri"** sayı: 161, 30 Kasım '84)

Özal'dan da ümit yok!

"...Parti teşkilatlarından sorumlu genel başkan yardımcısı olmasına rağmen, teşkilatlar tarafından tutulmayan Mehmet Keçeciler'in, Başbakan Özal'ın seyahatleri boyunca 'tek adam olmak' istediği gibi hareket etme yetkisine sahip olması, büyük kongre öncesi Özal'ın 'hangi tarafa ağırlığını koyacağı' açısından önem taşıyor... Başbakan Özal'ın tercihini bu yönde yapması 'Keçeciler'i desteklediği' anlamında değerlendiriliyor."

(Haber başlığı: **"Başbakan Seyahate Çıkınca ANAP'ta Patron Keçeciler Oldu"**, sayı: 177, 22 Mart 1985)

ANAP NEDİR?

Ahmet Nusret Tuna
DYP Genel Başkan Yardımcısı

Siyasî partilerin halkın duyacağı ihtiyaçtan, kendilerini temsil ettirmek için kurulacağı, bilinen bir gerçektir. 12 Eylül'den sonra partilerin kurulmasına imkân verileceği sırada, Başbakanlık binasında, Başbakan'ın, Başbakan Yardımcısı'nın ve Başbakanlık Müsteşarı'nın parti kurmaya kalkıştıklarını, sonra da bu üç partinin seçime sokulduğunu, halkın kurduğu partilere bu imkânın verilmediğini milletçe gördük. Kudret sahiplerinin kurduğu, kurdurduğu parti görüntüsü ANAP'a da yansıdı.

Çok partili siyasî hayatta, aynı fikri paylaşanlar bir araya gelerek, fikirlerinin iktidar olması için partilerini kurarlar. Demokrasilerde partiler yelpazesinin tamamını kapsayan parti olamaz. Bizim dergâhımıza liberal de gelsin, sosyalist de gelsin, sağcı da gelsin, solcu da gelsin şeklindeki bir kümeleşmeye parti denemez. Hele çok partili parlementer sistemin partisi hiç denemez. Geçici olarak bir araya gelebilirler, ama zaman içerisinde herkes, geçici deprem çadırlarından çıkıp, kendi öz yuvasını bulur.

ANAP içinde ihtiyaçlar, fikirler, aşağıdan oluşarak yukarı doğru gelmiyor. Yukarıda her şeyi bildiği ANAP tarafından kabul edilen bir şef var. Herkes onun ağzına bakıyor, buyrukları icra ediliyor. Demokrasinin bilinen kural ve teamülleri, çağımızın işbölümü şartı ANAP için sözkonusu değil.

Bırakınız diğer kuruluş ve siyasî partilerin görüş ve düşüncelerine önem verilmesini bir tarafa, ANAP içindeki görüş ve düşüncelere bile önem verilmediği, gittikçe sınırsız denebilecek ölçüde yaygınlaştırılan, kanun kuvvetinde kararname uygulamasından da açıkça anlaşılıyor.

Bir ihtilâl döneminin geriye bıraktıkları arasında, bazı antidemokratik kanunların bulunması, eşyanın tabiatı icabıdır. Bunları demokratik bir program çerçevesinde ayıklamak ve millete ilân etmek; hukuk devleti olmanın ilk şartlarındandır.

Diğerlerinde olduğu gibi, bu konuda da milletin ümidi, bir başka bahara kalmıştır. □

Ahmet Nedim Çetin
Refah Partisi Genel Sekreteri

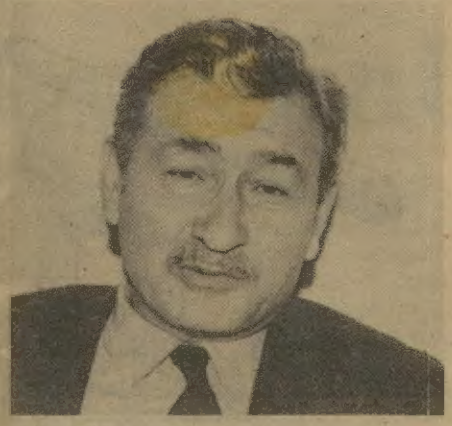

Ahmet Nedim Çetin

Bir kere ANAP, şartların gereği ve suni olarak oluşmuş bir partidir. Daha doğrusu toplama bir partidir. Gerçekten, hedefleri ve temel görüşleri belirgin değildir. Toplumu nereye götüreceği ve götürmek istediğini açık açık ortaya koymamıştır. Esas itibariyle bu parti iktidara gelebileceğini de ne tahmin ediyordu, ne de hesaplıyordu. Halktan oy alacak partilerin kurulmasına müsaade edilmemesi ve daha sonra seçimlere katılamaması, bu parlamento tablosunu doğurmuştur. Türkiye'nin meselelerine sahip çıkacak, daha doğrusu kavrayacak kadroya da sahip değildir.

ANAP, parti olarak ekonomiyi ön plana almış görünmektedir. Ekonominin önemi ve gereğini inkâr etmek mümkün değildir. Fakat her şeyi ekonomiye bağlamak ve her çözümü ekonomide aramak da çıkar yol olmasa gerektir. Türkiye'nin ekonomi kadar önemli bir demokrasi ve rejim sorunu vardır. Asgari yarım asırdan beri, milli iradenin hâkim duruma geçmesi bazı güçler tarafından ciddi şekilde engellenmektedir. Seçilmiş partiler ve iktidarlar veya hükümetler her şeyden önce kesin olarak milli iradeyi hâkim kılmak zorunda ve mecburiyetindedir. ANAP, iktidarı, adeta yetki çerçevesi ve sorumluluğu belirgin olmayan organlara aktarmıştır. Danışma organları, icra organları haline getirilmiş, halk hâkimiyeti fikri kenara atılmıştır.

ANAP, eski kapitalist partinin her bakımdan devamıdır. Hatta olumsuz yönleriyle onun ilerisindedir. AP de dış ekonomik güçler tarafından yönlendiriliyordu. Ancak bunu kamufle ediyordu. Bu, kamufle etmeye de gerek görmüyor. Türkiye'de 25-30 senedir aynı şey sürüp gidiyor. Halkın kafası karıştırılıyor ve halk da ehven-i şer olana oy veriyor. Yani ANAP, halktan ehven-i şer olarak oy almıştır. □

Aydın Güven Gürkan
Halkçı Parti Antalya Milletvekili

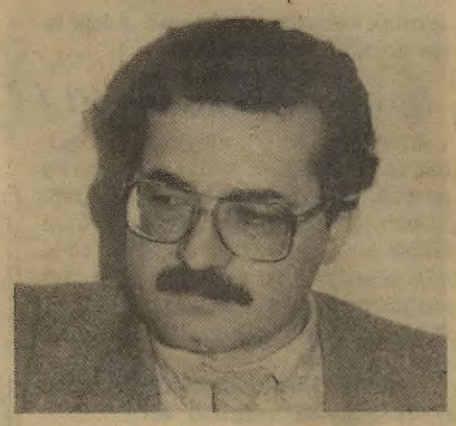

Mustafa Gündeşlioğlu

Her şeyden önce ANAP henüz "parti" değildir. Bir parti belli ve belirgin bir "dünya görüşü"nü gerektirir. Bir dünya görüşü ise ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel bakış açıları ve çözümlemeleriyle bir bütündür. ANAP'ın "dünya görüşü" henüz bütünselliğe kavuşmamış ve belirginleşmemiştir. Parti daha çok ekonomik/teknik bir programı uygulamakla görevlendirilmiş bir teknik kadronun "siyasal fonu" görünümündedir. Bu ekonomik/teknik çözümlemelerin gerektirdiği ideolojik ortam ANAP'ın dışında oluşmakta ve oluşturulmaktadır. Bir başka deyişle ANAP bir "parti" olarak önce bir ideoloji oluşturup, sonra bu ideolojiden ekonomik/teknik çözümlemeler üretmemektedir.

ANAP, laik, liberal düşüncenin özendiricisi ve savunucusu değildir. ANAP, laik, liberal olmayan bir düşünce ortamında, Türkiye'de, sermaye yanlısı politikaların daha kolay uygulanabileceğini ve daha kalıcı olabileceğini adeta sezisel olarak bilmektedir. ANAP'lı pek çok üyenin laik ve liberal düşünceden yana olmaları ya da yanında gözükmeleri, olayın özünde bir değişiklik yapmamaktadır.

Çoğulcu, katılımcı ve özgürlükçü bir demokrasinin ana ilkelerini benimsemek Avrupa siyasal hayatında yalnızca sol partilere özgü bir nitelik değildir. Bu ilkeler bütün çağdaş siyasal partilerin benimsediği ilkelerdir. ANAP ise birbuçuk yıllık iktidar döneminde, bir "sağ parti" olarak bu çağdaş çizginin çok gerisinde kalmıştır. Çoğulculuk ve katılımcılık gibi sorunlar ANAP'ın gündeminde yoktur ve hiç olmayacaktır. ANAP bir olağandışı dönemde oluşturulan tüm kısıtlayıcı ku-

Özal'ın özel tarihi

"Türkiye'de faydalı iş yapmak için sabırlı olmak, lüzumsuz münakaşalara girmemek ve herkesle iyi geçinmek ve herkesi ikna yolu ile faydalı bir tarzda kullanmak lazımdır." (Turgut Özal'ın 7 Ocak 1972'de İKA Ajansı sahibi Ziya Tansu'ya yazmış olduğu mektuptan)

YİĞİT EKMEKÇİ

İmamken medrese öğrenimi yapan, cami vaizliğinden banka memurluğuna geçen bir baba ile ilkokul öğretmenliği yapan bir annenin üç çocuğundan en büyüğü olan Turgut Özal, 13 Ekim 1927'de Malatya'da doğdu. İlkokul, ortaokul, liseyi çeşitli Anadolu kentlerinde okudu. Bu yıllar Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı yoklukların yaşandığı yıllardır. Özal'ın İstanbul'la ilk tanışması üniversite sınavları nedeniyle oldu. Araştırmayı, matematiği ve problem çözmeyi seven Özal, o yıllarda pek revaçta olan inşaat mühendisliği yerine elektrik mühendisliğini seçmesini bu nedenlere bağlıyordu. O yıllar İstanbul Teknik Üniversitesi, 1960'dan sonra Türk siyasi hayatının sağ kanadına damgasını vuran kişilerin toplandığı yerdir. Turgut Özal'ın bir üst sınıfında Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, kendi sınıfında Şevket Demirel, alt sınıfında ise kardeşi Korkut Özal vardı. Bu kuşağın en parlak temsilcilerinin o yıllarda mühendislik okullarını seçmeleri tesadüf olmasa gerek. Bunun nedenleri kısaca, CHP elitine karşı duyulan tepki ve geçerli bir toplumsal kimlik edinmenin yolunun mühendislikten geçiyor olmasıdır.

Biraz geleneksel...

Özal'ın Erbakan'la tanışması üniversitenin mescidine gidip, geldiği günlere raslar. Özal, kurulduğu andan itibaren DP'ye gönül vermiştir. İlk siyasi "aktivitesi" 1950 Nisanı'nda Fevzi Çakmak'ın cenaze törenine hükümetin gerekli ilgiyi göstermemesi yüzünden İstanbul'da talebelerin yürüyüşü sırasında olur.

1950 yılında üniversiteyi bitirdikten sonra Özal, Elektrik Etüd İşleri İdaresi'nde çalışmaya başladı. Bir yıl için "bilgi ve görgüsünü" artırmak üzere ABD'ye gitti. ABD, o yıllarda bugünkü gibi teknolojisiyle, refahıyla ve değer yargılarıyla Türkiye'den çok farklı bir dünya idi. Bu ülkede gördükleri Özal ve kuşağını çok etkiledi.

1940'lı yılların mühendislik öğrencileri, 1950'li yıllarda Türkiye'de büyük bir "imar" faaliyetini başlatan ve ülkeyi küçük Amerika yapmaya çalışan DP'nin uzman kadroları olacaktır. Bu motiflerin Özal ve kuşağının ideolojik belirlenmesinde önemli bir rolü vardır. Özal, ABD'den dönünce yine devletteki görevine devam etti. 1953'te, zaman zaman kader birliği edeceği Demirel'le tanıştı. Aynı yıl içinde eşi Semra Özal ile evlendi. Semra Özal'ın Turgut Özal'ın hayatında önemli bir yeri vardır. Özal'ı 1960 yılında ODTÜ'de matematik hocası olarak, 1966 yılında DPT müsteşarı olarak tanıyan Emin Çölaşan bunu şöyle ifade ediyor: "Benim ilk tanıdığım Özal ile bugünkü Özal arasıda sosyal yaşam açısından büyük fark var. Sosyal yaşamdaki bu değişimin büyük ölçüde Semra Özal sayesinde olduğunu sanıyorum. Semra Özal yaşama çok bağlı, eğlenmeyi çok seven, insan ilişkilerine çok önem veren bir insan. Özal'ı da büyük ölçüde onun değiştirdiğine inanıyorum."

1966 yılında Özal, Demirel iktidarı tarafından Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'na getirildi. O yıllarda DPT, gelecek hükümetlerin uzmanlarını içinde barındırıyordu. O kadrodan Ekrem Ceyhun ve Yılmaz Ergenekon, Demirel'in; Erol Çevikçe ile Hikmet Çetin, Ecevit'in hükümetlerinde önemli görevler aldılar. Özal'ın bugünkü kadrosu da ağırlıklı olarak o yıllarda DPT'de çalışanlardan oluşmuştur. Bunlardan bazıları Mehmet Aydın, Kâzım Oksay, Vehbi Dinçerler, Kutlu Savaş, Hasan Celal Güzel, Mustafa Keten, Yıldırım Aktürk ve Mahir Barutçu'dur. Özal o dönemde "takunyalı" sıfatıyla Türkiye genelinde yavaş yavaş tanınmaya başladı. 1970 yılında ekonomik önlemler paketini hazırlayan üç kişilik ekibin içinde Naim Talu, Kemal Cantürk ile birlikte Özal da vardı. Özal, 1971 yılında "12 Mart Muhtırası"ndan sonra iş başına gelen Nihat Erim hükümeti tarafından görevden alındı.

12 Mart dönemine Özal ve Demirel'in bakışları farklıdır. Özal yaptığı konuşma-

Ahmet Nusret Tuna

Aydın Güven Gürkan

rum, yasa ve uygulamalara sıkı sıkıya sarılmıştır. Sayın Özal'ın kişisel ilişkilere verdiği önem, bireysel diyaloga açıklığı ve sakin ve yumuşak tavrı bu "parti"nin antidemokratik özünü saklamaya yetmemektedir.

ANAP bir "kitle partisi" değildir. Bu "parti"nin üyelerinin kapatılmış dört eski partinin üyelerinden oluşturulması ve partinin "dört tabanlı" olması, onu, "kitle partisi" yapmaz. Kitle partisi demek istek, özlem, dilek ve çıkarlarının tek bir parti programı içinde dengelenmesi demektir. ANAP'ta böyle bir dengelemenin ya da dengeleme çabasının izi dahi yoktur. ANAP'ın tüm ekonomik ve sosyal politikaları tek yanlı ve sermaye ağırlıklıdır. Bugün bu "parti"nin uyguladığı politikaların sağda başka bir seçeneği yoktur. □

Mustafa Gündeşlioğlu
SODEP MKYK Üyesi

Bilindiği gibi, ülkemizin uluslararası kapitalist sisteme eklemlenme biçiminden kaynaklanan ekonomik bunalım 1980 yılına girerken, olağanüstü boyutlara ulaşmış ve 24 Ocak 1980 tarihinde piyasa ekonomisi koşullarında enflasyonu düşürmeyi ve dış ödemeler dengesindeki açığı azaltmayı amaçlayan bir "istikrar" programı yürürlüğe konulmuştur. Sözkonusu program, iktisat politikalarının geleneksel amaçlarını oluşturan refaha bağlı ölçütleri yadsıyan, daha düşük bir milli gelir düzeyinde iç ve dış dengeyi sağlamayı amaçlayan, dolayısıyla geniş halk kitlelerinin yoksullaşmasını ve işsizliğin artmasını göze alan bir programdır. Bu yaklaşımı nedeniyle sözkonusu program demokratik kurumların azçok işlediği bir ortamda seçimle iktidara gelmiş bir sağ siyasal kadro tarafından dahi yeterince uygulanamamış, ancak 12 Eylül koşullarında gerçek anlamda yürürlüğe konulabilmiştir.

İşte ANAP, siyasal çerçevesi de belirlenmiş 24 Ocak Kararları'nı kalıcı biçimde uygulamak için iç ve dış sermaye çevreleriyle bunlara bağlı bürokratik kadroların desteği sayesinde iktidar olmuş bir partidir. Ekonomik ve siyasal kimliği budur.

ANAP, 24 Ocak Kararları ile buna ilişkin olarak getirilen siyasal çerçeveyi benimseyen tüm siyasal partiler gibi otoriter bir yönetim ve çok sınırlı bir demokrasi anlayışına sahiptir. Ve bu anlayışın ürünüdür. Von Hassel'in ağzından Türk halkına layık görülen 2. sınıf demokrasiyi uygulamakla görevlidir. Sınırlı ve zora dayalı demokrasi sürdükçe bir misyonu olacaktır. Demokrasi genişledikçe, özgürlükçü ve çoğulcu nitelik kazandıkça işlevi sona erecektir. Bir başka deyişle boşluk doldukça, siyasal örgütler toplumdaki doğal yapı ile özdeşleştikçe ANAP'ın ulusal düzeydeki alanı daralacaktır. Toplumsal desteğini yitirecektir.

Sonuçta denilebilir ki, ülkemizin demokratikleşme sürecine ANAP'ın bir katkısı olmayacaktır. Zaten böyle bir iddiası da yoktur. 150 yıllık demokrasi mücadelesi geleneği, toplumdaki çoğulcu yapı ve doğal örgütlülük, diğer iç ve dış dinamikler ve gereklilikler demokrasinin sınırlarını genişletecektir. Demokrasi genişledikçe de özel koşullarda kurulan diğer partiler gibi ANAP da eriyecektir. Küçülecektir. □

Ayşe Güneş Ayata
(ODTÜ Öğretim Görevlisi)

ANAP'ta Batı demokrasilerindeki sağ partilerin bazı temel özelliklerini görmemiz mümkündür. Bunların başında, iktidara aday muhafazakâr partilerin çıkarlarını ön plana getirmeye çalışıkları, toplumsal gruplar hangileri olursa olsun, kendilerini türdeş olmayan ve farklılaşmış bir yığına seslenebilecek ve ondan en çok desteği alabilecek biçimde tanıtmak zorunda hissetmeleri gelir. Genel ve yerel seçimler ve kamuoyu araştırmaları göstermiştir ki ANAP, farklı meslek grupları ve toplumsal tabakalardan oy almayı başarmıştır. Bu özelliğiyle bir yığın partisidir. Dikkat edileceği gibi kitle partisi terimini kullanmadım. Bunun nedeni, kitle partilerinin belirleyici bir özelliği olan sürekli üye artırma çabasının ANAP parti örgütünün başta gelen siyasi faaliyetlerinden birisi olmamasıdır. Nitekim, Avrupa'nın muhafazakâr partileri de seçmen tabanını oluşturan farklı çıkar gruplarının tümünün örgütte temsilini sağlamak gibi bir endişeye kapılmazlar. Muhafazakâr yığın partileri, kendilerine oy veren bazı kesimler karşısında önemli bir hareket serbestisine sahip olurlar; şöyle ki, bu kesimlerin, örneğin işçilerin lehine olmayan kararlar alındığında, kararları enine boyuna sorgulayacak güçte işçi temsilcileri yoktur. Zaten partinin amacı da oy veren kesimlerin partide eşitlikçi temsili değildir. Parti yönetiminde etkin birkaç çıkar grubu, devamlı seçmen çoğunluğunun çıkarlarını zedeleyici karar aldırabilir, buna da parti içerisinde temsil edilemedikleri için seçmen çoğunluğu etkin muhalefet yapamaz. Pek tabiîdir ki böyle bir tutum zamanla parti seçmenlerinin desteğinde kopmalara yol açar. ANAP'ın seçmeniyle parti örgütü arasındaki ilişkiyi ve ANAP örgütünün karar alma biçimini bu çerçeve içerisinde düşünmek gerekir sanıyorum.

Yeni seçim sistemi az partili bir parti sistemine yol açarken, küçük partilerin parlamentoda temsilini güçleştirmiştir. Seçim sistemine bakarak parlamentoya girme şansını zayıf gören siyasi hizipler ve görüşler yakın buldukları yığın partisine girmeyi ve orada kalmayı, uzlaşmaları çok güç olan başka görüşler o partide egemen olsa bile yeğlerler. Parti merkezindeki egemen güç, hiziplerin etkinlik alanını daraltabilir, hatta bazılarını tamamen dışlayabilir. Ne var ki benzer oluşumların yenilenmesini engelleyemez. Şu veya bu hizbin sürekliliği olmayabilir, ama hiziplerin sürekliliği vardır. Azınlık olmaya mahkûm bir hizip için temel amaç, partide iktidarı ele geçirmekten de çok, partide etkinliği olan örgütlü bir güç olarak kalabilmektir. Bu ise başka güçlerle sürekli pazarlık, ödün koparma, ödün verme demektir. Hiziplerin etkinliğini sürdürmesi, zamanla çoğunluğun yabancılaşmasına, hizipleri dışlamak da, onların temsil ettiği oranda seçmenin partiden kopmasına, belki de yakın bulacakları başka bir sağ yığın partisini güçlendirmeye neden olabilir. ANAP'taki hiziplerin kongre öncesi faaliyetlerini bu açıdan inceleyebiliriz.

Yığın partisini aynı zamanda kitle partisine çevirememek, çoğunluğu rahatsız eden hiziplerin oluşumunu engelleyememek ANAP'ın yalnızca kongrede değil, kongre sonrasında da önemli sorunları olmaya devam edecektir. □

---

larda muhtıranın yol açtığı siyasi sonuçlara hiç değinmez, sürekli ekonomide meydana gelen kesintiden söz ederken, Demirel 12 Mart sırasında ve sonrasında sürekli olarak muhtıranın siyasi yönünü ön plana çıkardı. Özal, muhtıradan sonra üç yıl kadar tekrar ABD'ye gitti. Burda bir süre uzman olarak Dünya Bankası'nda çalıştı. Daha sonra yurda dönen Özal, Sabancı Holding'in genel koordinatörü olarak işe başladı. 1976 yılında Özal'ın yıllık maaşı 1 milyon TL. tutarındaydı. Sakıp Sabancı'nın deyimiyle Türkiye'nin en pahalı yöneticisiydi. Daha sonra Sabancı'yla anlaşmazlığa düşünce görevinden ayrıldı ve özel sektörde çeşitli görevler aldı. Koç Holding'in büyük pay sahibi olduğu ve daha sonraları devletin satın aldığı Asil Çelik'in kuruluş ve yönetiminde görev aldı. Yine bu dönemde ENKA Holding'in en büyük pay sahibi olduğu ve uzun yıllar zarar eden Burtrak'ın fabrikasının kuruluş çalışmalarına katıldı. 1977 genel seçimlerine Özal, MSP İzmir adayı olarak katıldı ve milletvekilliğini 11 bin oy farkı ile kaçırdı. Özal, daha sonra MESS Genel Başkanlığı'na getirildi. O dönemde toplu sözleşmelerde ödün vermez tutumuyla tanındı.

...biraz modern

1979 ara seçimleri sonrasında AP azınlık hükümetinin kurulması Özal'ın hayatında önemli dönüm noktalarından biridir. 1979 yılı, "iflas etmiş" bir Türkiye tablosunu beraberinde getiriyordu. 1960'lı yıllarda iç ve dış konjonktürün yardımıyla büyüyen bir ekonomiye sahip Türkiye'nin Başbakanı olan Demirel, 1979 yılında yine Başbakan olarak istikrar arayan bir Türkiye'nin başındaydı. Yanıbaşında ise 1970'te ekonomik önlemler paketini hazırlayan ekipten Özal vardı. Siyasi literatüre "24 Ocak Kararları" adıyla geçen ekonomik paketin teknik işleri sorumlusu Özal'dı. Kapitalist olmaktan çok profesyonel yönetici olarak çalışmayı yeğleyen Özal için nicedir özlediği fırsatın çıktığı söylenebilir. Sonunda ekonomik karar alma mekanizmaları tek elde toplanmış ve bu işin başına "işin ehli" bir kişi geçirilmişti. Yine de Özal ve ekibinin politikacılara güveni yoktur. Yıldırım Aktürk o dönemde bunu şöyle belirtiyordu: **"Abi benim işim tamam. Gece gündüz demeden OECD raporunu hazırladık. Ben yarın işimin başına dönüyorum. Bizi buraya getirip eşek gibi çalıştırdınız. Şimdi bu hazırlıkları politikacılar kuşa çevirecek ve çıktıktan sonra tanımayacaksınız bile. Ben bu işten hiç ümitli değilim."** (24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası, sayfa: 124, Emin Çölaşan.)

12 Eylül askeri yönetimi, 12 Mart'tan farklı olarak bu sefer Özal'a ve savunduğu kararlara sahip çıktı. Özal, devlet kademesinde bir basamak daha yükseğe çıkarak ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığı'na geldi. Özal'la Demirel bir kez daha ayrılmıştı. Özal askerî yönetim tarafından kendisine görev verildiğinde, arkadaşlarını toplayarak şunları söylüyordu: **"Çocuklar bakarsınız 12 Eylül'den sonra bu programı çok daha iyi yürütebiliriz. 12 Eylül bizim daha önce yapamadığımız pek çok şeyi yapma fırsatını verebilir. Askerlerin bizden çok farklı düşünmediklerini hissediyorum. Biz bu anarşiden, parlamentonun çalışmamasından neler çektik. Şimdi bu adamların iki dudağı arasından çıkan söz kanun olacak... Grev hikâyesi falan yasaklanıyor. Yani daha rahat çalışma durumu çıkabilir bundan sonra..."** (12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası, sayfa: 63, Emin Çölaşan)

Demirel ise 1984 yılında Nazlı Ilıcak ile yaptığı konuşmada, "Biz yıllarca meydanlarda büyük Türkiye'yi anlattık, bunun ekonomik yanını vurguladık, ama demokrasinin önemini anlatamadık, bundan sonra bunu anlatmalıyız" diyordu.

Gerçekten Özal, 31 aylık Başbakan Yardımcılığı döneminde, düşündüğü ekonomik politikanın yasal çerçevesini bir önceki döneme nazaran daha rahat bir şekilde belirledi. O dönemde Özal yeni sıfatlar kazandı. Artık Özal'a "ekonomi sihirbazı", "Türkiye ekonomisinin çarı" deniyordu. 1982 yılının ortasında meydana gelen bankerlik skandalı, Özal'ın Başbakan Yardımcılığı'nın sonunu getirdi.

Özal 1982 Ağustosu'nda bir gazeteciye politikaya atılabileceğini söyledi. Daha sonra bu kez genel bir sağlık kontrolünden geçmek amacıyla ABD'ye giden Özal, fazla kilolarını atmış olarak Türkiye'ye döndü. Özal, ABD ve Türkiye'de yaptığı sondajlar sonucunda kendi kurduğu bir partiyle siyasetteki yerini aldı.

Seçim kampanyası boyunca yeni propaganda yöntemleri kullanan, "dört eğilimi" birleştirdiğini söyleyen ve teknisyen yanını sürekli olarak vurgulayan Özal, 6 Kasım seçimlerinden başarıyla çıkarak iktidarın tek başına sahibi oldu.

Özal'ın tarihi günümüzde misyon sahibi sağın söylediği gibi siyasi değil, teknik bir adamın tarihidir. Özal'ın gücü de tam burada. Çünkü toplumsal bir kriz yaşayan 1980'ler Türkiyesi'nde toplumsal sorunlara "siyasi içerikli" olmayan cevaplar vermek geçerli. Özal'ın da siyasi parti kurduğundan bu yana herhangi bir soruya "siyasî" cevap verdiği görülmedi. Fakat bu teknisyen kişiliğin ve teknik cevapların siyasi yönünün olmadığı ne kadar söylenebilir... □

ANAP ya da
Hayal olan liberal dönüşüm

ASEYFETTİN GÜRSEL

ANAP yaklaşık bir buçuk yıldır iktidarda. Beş yıl için ülke yönetimini devralan bir partinin, programına kıyasla icraatının kesin bir değerlendirmesini yapmak için geçen süre yeterli sayılmayabilir. Bununla birlikte, ANAP'ın yönelimi genel hatlarıyla belirginleştiğinden, ilk değerlendirmeyi yapmanın zamanının geldiğini düşünüyoruz.

ANAP'ın programının en önemli yanı, daha doğrusu dikkate değer tek yanı piyasa ekonomisine geçişi sağlayacağını ilan etmesiydi. Osmanlı bir yana bırakılırsa, 60 yılık cumhuriyet döneminde, toplumsal yaşantının hemen her alanında eksen görevi görmüş, özellikle de özel sektöre babalık yapmış bir devletin, toplumsal ve ekonomik işlevinde radikal bir değişikliği hedeflemek, tarihsel süreçte bir kopmayı hedeflemek demekti. Açıkça belirtmek isterim ki, başlangıçtan itibaren Batı'nın bir üyesi olmayı amaçlayan Türkiye'nin, artık ikinci sınıf askerî müttefik statüsünden çıkarak, Batı ile gerek ekonomik, gerek siyasal (kültür konusu daha karmaşık) düzeyde bütünleşme yoluna girmesi için böyle bir program gerekiyordu (öncelikler ve yöntem ayrıca tartışılabilir).

Devletin ekonomiye müdahalelerinin (çoğunlukla özel sermaye birikimini teşvik etmek amacıyla) ayrıntılı ve karmaşık bir sistem haline geldiği, oluşan gelir aktarma mekanizmalarının eşyanın doğasıymış gibi kabul edildiği ekonomik kültür ortamında ANAP'ın işinin çok zor olacağı açıktı. Zaman zaman yağma niteliği kazanan rant ekonomisine son vermeye çalışırken özel sektörün birçok kesiminden sert tepkilerin gelmesi kaçınılmazdı. Ayrıca, talebin kısıldığı, gelir bölüşümünün sürekli bozulduğu ve büyümenin iyice yavaşladığı bir ekonomide oyunun kurallarını değiştirmeye çalışmak, önceliklerin belirlenmesinde ve kullanılan yöntemlerde yapılacak yanlışlar muhalif cepheyi kaçınılmaz olarak daha da genişletecekti.

Kasım 83'ten bugüne tüm bu sıraladıklarımız büyük çapta gerçekleşirken, ANAP'ın da bu çetin işin partisi olmadığı ortaya çıktı. Görülüyor ki ANAP'ın, bırakalım siyasal liberalizmi (zaten böyle bir endişesi yoktu), ekonomik liberalizmi bile gerçekleştirmesi olanaksızdır. Yazının son kısmında bu olanaksızlığın nedenleri üzerinde duracağız. Ama önce program ile icraat arasında giderek büyüyen mesafenin başlıca kilometre taşlarını ele alalım.

Bir türlü satılamayan KİT'ler

ANAP kendini, **iktisadi gelişmede fertlerin teşebbüs gücünü esas kabul eden** bir parti olarak ilan etmişti. ANAP'a göre, **Asıl olan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır** (program s.14). Klasik liberalizmin babası sayılan Adam Smith'in **Milletlerin Zenginliği** adlı ünlü yapıtından adeta alıntı gibi duran bu cümlelerle ANAP, ekonomik felsefesinin temel ilkesini saptamış oluyordu: Biraz arkaikçe bir liberalizm. İlkeyi uygulamak amacıyla yapılması düşünülen ise şöyle açıklanıyordu: **Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin zaman içinde millete devredilmesi** (s.27) ve iktisadi faaliyetlerde devletin genel olarak alt-yapı niteliğindeki hizmetlerle yetinmesi. **Devlet, sanayi ve ticarete ana prensip olarak girmemelidir. İstisnai olarak geri kalmış bölgelerde sınai tesisler kurabilirse de, bu teşebbüsler kısa zamanda millete devredilmelidir** (s.21) diyordu ANAP programı.

Özal Hükümeti'nin **satış kanununu** çıkartalı birbuçuk yıla yaklaşıyor, ama henüz bir tek KİT dahi satılmış değil.(*) İlk satış THY ile geçen Ocak'ta başlayacaktı, sonra Mart ayına ertelendi. Nisan geldi hâlâ bir ses yok. Oysa Özal'ın kurmayları bu konuda süratli hareket edecekleri izlenimini veriyorlardı. Gerçi KİT'leri satmaktan vazgeçmediklerini söylüyorlar ve satışı kolaylaştıracağını düşündükleri, kimi yasal düzenlemeleri de yapmaya devam ediyorlar. Ama KİT'lerin özel sektöre haraç mezat satılmaları siyasal olarak olanaksız olduğuna göre, tasarruf sahibi vatandaşa satabilmek için gerekli iki koşul gerçekleştirilebilmiş değil. Bu koşullardan biri modern bir sermaye piyasasıdır. Böyle bir piyasa için çıkarılmış bir yasa ve bir hayli laf var, ama ortada somut hiçbir şey yok. İkinci koşul KİT'lerin kârlı firmalar haline getirilmeleridir. Gerçi, sürekli yapılan zamlar sonucunda KİT'ler kârlı gözüküyorlar, ama rekabet koşullarında çalışmak zorunda kaldıklarında kârlı olabilecekleri -işleyiş kuralları değişmedikçe ve gerekli revizyonlar yapılmadıkça- çok şüphelidir. Bu durumun da muhtemel alıcılardan gizlenmesi çok zordur.

Bu güçlükler nedeniyle olsa gerek Özal Hükümeti orijinal bir yönteme başvurmaya karar vermişti: Hisse senetlerini KİT'lerde çalışanlara satmak. Bu yöntemin uygulamada karşısına dikilecek güçlükleri ve yol açabileceği adaletsizlikleri başka bir yazımızda incelemiştik.(*) Aslında ANAP'ın KİT'lerin büyük çoğunluğunu satamayacağını anladığı tahmin edilebilir. KİT yönetiminde sözleşmeli personel istihdam etmek için kısa bir süre önce yapılan değişiklik de, Özal Hükümeti'nin daha uzun bir süre KİT'lerle yaşamaya hazırlandığının işareti sayılmalıdır. Bu da iyiye yorulmalıdır, çünkü böylelikle sol bir iktidarın kamu mülkiyetinden vazgeçmeksizin, ama piyasa ekonomisi içinde KİT'leri etkin bir biçimde işletmek olanağı (her ne kadar sol partilerin bu konuda tutarlı ve kapsamlı projeleri yoksa da, hazırlamaları için zaman geçmiş değil) kaybolmamış olacaktır.

Korumacılığa devam

Piyasa ekonomisinin başlıca unsurlarından biri de rekabet koşullarının sağlanmasıdır. ANAP, programında, **devlet tekelleri dahil tekellerin kaldırılmasını** savunuyordu. Bunun nasıl gerçekleşeceği açıkça belirtilmiyor. Türkiye'de en büyük boy firmaların bile çoğunun uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek ölçeğe sahip olmadıklarını biliyoruz. Dolayısıyla tekel ya da oligopolistik firmaların parçalanması zaten gündem dışıdır. Ayrıca, bütçeye hâkim olamayan, enflasyonla mücadelede acze düşmüş bir hükümetin büyük bir gelir getiren devlet tekellerinden vazgeçebilmesi zaten olanaksızdır. Özel tekellerin rekabete açılması ise daha geniş bir sorunun içinde yer alır: İthalatın liberalizasyonu.

Bu konuda programda çok genel bir ifade yer alıyor: **Sanayideki aşırı gümrük korumalarının makul bir seviyeye getirilmesi. Makul** korumadan neyin kastedildiği belirtilmese de, Özal'ın görüşleri dikkate alındığında, ithalatın tümüyle serbestleştirilmesi, gümrük oranlarının da mevcut seviyelerinin altına düşürülmesi beklenirdi.

Türkiye sanayiinin nispeten geri yapısından kaynaklanan dış rekabete karşı zayıflığı düşünülürse, ekonomiyi dışa açma operasyonunun ancak orta vadeli bir program çerçevesinde, sektörler arası farklılaşma da yapılarak, düzenli ve istikrarlı bir gümrük indirimi politikası ile başarılı olabileceği açıktır. Korumacılığı terkedeceğini söyleyen bir partinin böyle bir programı hazırlamış olması ve bunu ilan etmesi gerekirdi. Böylelikle firmalar da kendi açılarından gerekli önlemler için bir program yapabilirlerdi. Oysa ANAP'ın bu tür bir programa sahip olmadığı ortaya çıktı. Hükümetin gümrük oranlarını indirmeyi daha çok enflasyonla mücadelede bir araç olarak kullandığı görülüyor. Konjonktürel nitelikte, perspektiften yoksun böyle bir politikayla ithalatın serbestleştirilmesi ve korumacılığın azaltılması elbette olanaksızdır.

Piyasa ekonomisi ve devlet müdahalesi

ANAP, **Ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahele ve tahditlerin asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hâkim kılındığı serbest pazar ekonomisinin uygulanması, ekonomik sistem tercihimizdir** (s.19) diyordu. Ekonominin **tabii kanunlarının** varlığının tartışılması bir yana, mükemmel piyasalar ancak teorik modellerde mevcut olduğundan, piyasa ekonomilerinde bile devlet müdahaleleri hep olmuştur ve olacaktır. Gerçekte kurumsal ve yapısal aksaklıklar her zaman olacağından salt piyasa mekanizmalarının beklenen etkinliği ve canlılığı sağlamaları olanaksızdır. Dolayısıyla devlet bu aksaklıkları düzeltmek, bunu yapamadığında, aksaklıkların olumsuz sonuçlarını telafi etmek amacıyla ekonomiye müdahale etmek zorundadır. Ayrıca piyasa ekonomisi, gerekli koşullar yerine getirildiğinde, etkinliği, teknolojik gelişmeyi ve düzgün bir gelir bölüşümünü sağlasa bile, optimal büyümeyi sağlayamaz. Dolayısıyla devlet, yatırım ve tasarruf oranlarının yükseltilmesi için de (özellikle gelişmekte olan ülkelerde) müdahale etmek durumundadır. Ama açıktır ki bu müdahaleler devletçiliğe özgü müdahalelerden çok farklıdır.

Buraya kadar anlattıklarımız, zaten kurulu olan, ama mükemmel olmaktan uzak bir piyasa ekonomisinde devletin üstlenmesi gereken rolü kısaca betimliyor. Devletçiliğin egemen olduğu bir rant ekonomisinden piyasa ekonomisine geçişte, devletin geçici ek bir görevi daha vardır: Kurumsal yapıyı değiştirmek. Piyasa ekonomisinin kurumlarının yaratılması ve işler hale gelmesi salt kanunları değiştirmekle olacak bir iş değildir. Piyasa ekonomisini gerçekleştirmek mutlaka iyi hazırlanmış bir programı ya da geçiş planını gerektirir. İster istemez sancılı olacak böyle bir geçişte ortaya çıkacak ekonomik dengesizlikleri ve adaletsizlikleri telafi etmek amacıyla devletin müdahalesi şarttır.

Bu açıdan Özal Hükümeti'nin icraatına baktığımızda ne görüyoruz? Bırakın iyi hazırlanmış programı, programsız bir geçişten dahi söz etmek çok güç. Hâlâ birçok fiyat idari olarak belirlenmektedir. Ekonominin en önemli fiyatlarından olan

döviz kuru ve faiz, piyasada belirlenmiyor. Hadi bu fiyatların önemleri nedeniyle en son serbest bırakılmaları (bu özellikle faiz oranı için geçerlidir) gerektiğini kabul edelim. Ama KİT ürünlerinin fiyatlarının idari olarak belirlendiğini ve daha önce belirttiğimiz gibi bütçe açığını azaltmak gibi çok farklı bir amaçla kullanıldıklarını görüyoruz. Örnekler çoğaltılabilir. Zaten asgari rekabet koşulları oluşturulmadan fiyatların serbest bırakılması, tekelci firmaların kârlarını artırmaktan başka bir sonuç vermeyeceğinden, fiyat düzeninin süratle serbestleştirilmemesi bir bakıma hayırlıdır. Bununla birlikte ne gerçek anlamda bir sermaye piyasasının kurulması için ikna edici çalışmalar, ne de ekonomiyi dış rekabete açacak sistematik adımlar ufukta görünüyorlar.

Buna karşılık **liberal** ANAP, emeğin fiyatının belirlenmesinde hiç de liberal olmadığını tescil etti. Program bu konuya tam bir pederşahi anlayışla yaklaşıyor: **İşçi ve işverenin aynı gaye için çalışması, karşılıklı hak ve görevlerin adil esaslara bağlanması, mücadele ve kavga yerine meseleleri görüşerek anlaşma yolunun tercih edilmesi hedef olmalıdır. Bu hedef istikametinde gayret gösterildiği takdirde, vatanperver ve sağduyulu işçi ve işverenlerimizin iş barışının tesis ve idamesinde ve dolayısıyla sosyal ve iktisadî gelişmemizde en doğru yolu seçmiş olacaklarına inanıyoruz.** (s.32-33) ANAP'ın da desteklediği yeni iş yasasını, özellikle de grev hakkına getirilen korkunç kısıtlamaları düşünürsek, ANAP'ın **adil esaslardan** ne anladığının iyice açıklık kazandığı ortadadır.

Bürokrasi canavarı semirip duruyor

ANAP'ın başlıca iddialarından biri de bürokrasiyi azaltmaktı. **Devlet kuruluşlarının hakiki veya hükmî şahıslarla ilişkilerinde itimat esastır, şüphe istisnaidir** (s.14) denilerek devlet-fert ilişkilerinde egemen ilkenin tersine çevrileceği ilan edilmişti. Oysa, ehliyet formalitelerinin basitleştirilmesi gibi ikincil ve göstermelik (ihale kanunu değişikliği de bu türdendir) girişimlerle, fiyaskoyla sonuçlanan yeminli bürolar operasyonunun dışında dişe dokunur değişiklikler yapılmadı.

Bu alanda diğer bir hedef de memur sayısını azaltarak kalanlara daha yüksek maaşlar vermek, böylece de hem devletin etkinliğini artırmak, hem de toplumsal dokuda kanserli bir ur haline gelen rüşvet olayıyla, yozlaşan memur-vatandaş ilişkilerini düzeltmek amaçlanıyordu. Mutlaka gerçekleştirilmesi gereken böyle bir operasyon için ANAP'ın ne kadar hazırlık yapmış olduğunu bilmiyoruz. Ama iyi bildiğimiz bir gerçek, böyle bir operasyonun yapılabilmesi için ekonomide yeterli genişlikte marjların mevcut olması gerektiğidir. Açıklamaya çalışalım.

ANAP hükümeti, emeğin fiyatının belirlenmesinde hiç de liberal olmadığını tescil etti. Zaten ANAP programı da bu konuya tam bir pederşahi anlayışla yaklaşıyordu.

Memur sayısını azaltmak ilk aşamada işsizliği artıracağından, seçimle gelmiş bir hükümetin bunu göze alabilmesi için ekonominin yüksek bir büyüme hızına oturmuş olması gerekir ki; toplumsal muhalefetin şiddetini asgariye indirebilsin. Ayrıca, kalan memurların maaşlarının insan haysiyetiyle bağdaşır bir düzeye çıkartılması da, en iyi ihtimalle devletin cari giderlerinin aynı düzeyde kalmasını gerektirir. Bütçeyi dengelemekte büyük güçlük çeken bir hükümet için çok can sıkıcı bir ikilem. Kısacası, ANAP'ın bu tarihi operasyonu kalkışabilmesi için istikrar programını başarıyla tamamlayıp, hızlı kalkınma aşamasına geçmiş olması gerekirdi. ANAP iktidarı döneminde bürokrasinin reorganizasyonu bizce artık olanaksızdır.

Bilançonun başarısızlığı ortadadır. ANAP'ın liberal dönüşümün partisi olamayacağı galiba kesinlik kazanmış bulunuyor. Programına bakıldığında tarihi bir misyona soyunmuş gibi gözüken ANAP'ın başarısızlığının nedenleri araştırılmaya değer. Bu incelemeyi bitirirken bu nedenlerin neler olabileceğine kısaca değinmek istiyorum.

Bozulan temel ekonomik dengeleri sağlamak amacıyla istikrar programı (iktisat politikalarının doğruluğunun tartışılması bir yana) uygulayan bir hükümetin gene ekonomik alanda yapısal reform programı başlatması hemen hemen olanaksızdır. Oyunun kurallarını değiştirecek nitelikte bir dizi yeni kurumsal yapının yerleşmesi ve işlerlik kazanması zaman alan bir operasyondur. Bu süre içinde değişikliklerin ekonomide olumsuz etkiler yaratmaması için, daha doğrusu bu etkilerin eritilmesi için yeterli marjların mevcut olması gerekir. Biraz somutlaştıralım. Geçiş döneminde bir miktar ek enflasyon kaçınılmaz olacağından enflasyonun oldukça düşük bir düzeyde seyrediyor olması gerekir. Etkin olmayan ve/ya da yanlış hesaplarla kurulan firmalar tasfiye olacağından milli gelir artışı yüksek bir trende oturmuş olmalıdır. İşsizliği artırıcı etkiler oluşacağından büyüme ve yatırım oranı optimal düzeyde seyrediyor olmalıdır. Bu listeyi daha da uzatmak mümkün. Ama bu sıraladıklarımız bile gösteriyor ki, yapısal reformların devreye girebilmesi için istikrar programının büyük ölçüde başarıyla tamamlanmış olması gerekir. Oysa Özal'ın istikrar programının tamamlanması her yıl yeni bir bahara kalıyor.

Ancak bir mucize olup da ANAP istikrar programını 1985'te tamamlayabilse bile, liberal dönüşümü gerçekleştirebileceği çok kuşkuludur. Partinin baş döndürücü bir hızla kurulması nedeniyle olsa gerek, ANAP'ın temel özellikleri yeterince anlaşılamamıştı. Bugün iyice belirginleşmiş olan bu özelliklerin bizi ilgilendiren iki tanesini ele alalım.

Parti içinde azınlıkta kalmakla birlikte son derece aktif olan milliyetçi sağ ile mukaddesatçı kanat parti içinde tam bir merkez- kaç kuvveti izlenimi veriyorlar. İdeolojileri bakımından liberalizm ile dirsek temasları bile olmayan ve olamayacak bu akımlar parti yönetimine ağırlıklarını koyarlarsa, Özal ve **liberal** çevresine parti programının üzerine bir bardak soğuk su içmekten başka yapacak bir iş kalmaz.

Şimdilik üzerine ölü toprağı serilmiş görünümündeki **liberal** kesim ise özel sektör çıkarlarıyla ozmos derecesinde bir birliktelik sergilediler. Oysa holdinglerle içiçe olan bir kadronun Türkiye'de bırakın piyasa ekonomisini, herhangi bir iktisadi reformu bile yapmaları son derece güçtür. Çünkü holdinglerimiz büyüklerini zaman zaman yağma niteliği kazanan ve dağıtımını bizzat devletin üstlendiği rantlar (vatandaş haksız kazanç diyor) sayesinde elde etmişlerdir. Rahatlarından ve yerleşik çıkarlarından vazgeçmeleri beklenmemelidir. TÜSİAD'da Ali Koçman'ın başkanlıktan düşürülmesi bile bence bu açıdan yeterince öğretici bir olay olmuştur.

Umarım ki ANAP'la birlikte liberal dönüşüm de güme gitmesin. □

---

* Bu konuda kapsamlı bir tartışma ve öneriler için bkz. YeniGündem No: 9

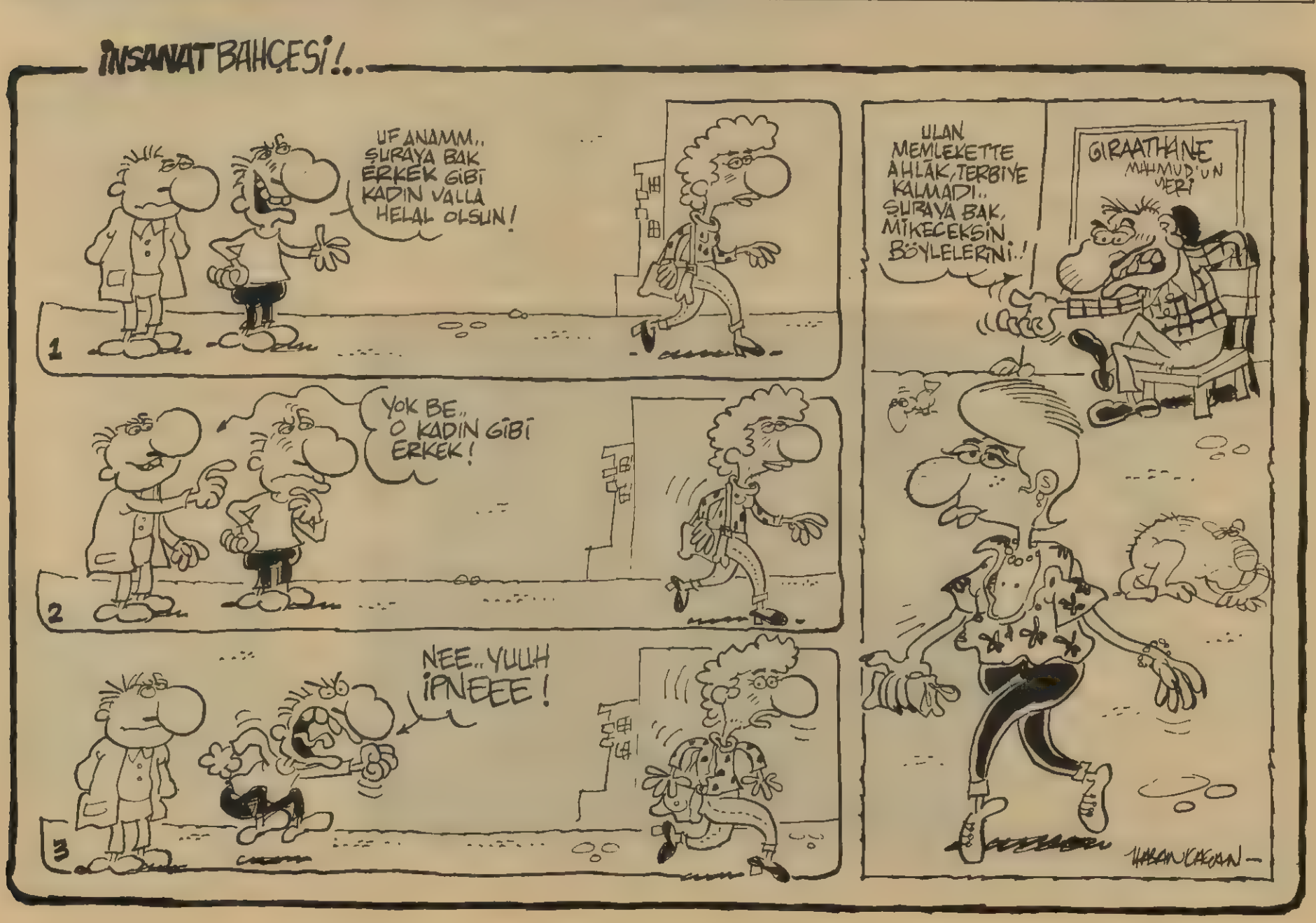

ANAP üstüne birkaç gözlem

TAHA PARLA

Bir siyasal parti incelenirken üzerinde durulabilecek önemli noktalar arasında (1) Partinin kendini nasıl tanımladığı, (2) Partinin oy verenlerce nasıl algılandığı da vardır.

Parti mutlak amaçlarını, bunların korunması ya da kurulması için tasarladığı elverişli araçları, belki yöntemler konusundaki ilkelerini, program ve bildirge gibi resmi belgelerinde ilan etmiş, bir bakıma seçmenlerine karşı belli taahhütlere girmiştir. Nesnel koşulların ve zamanın bunların ne ölçüde ve ne hızla gerçekleştirilmesine olanak vereceği de elbet önemli bir konudur; ama daha başta yapılabilecek şey, bir partinin hedeflerinin, toplum ve siyaset modelinin ne olduğunu kendisinin nasıl tanımladığını doğru saptamaktır. Bu yapılırsa, ona sübjektif niyetlerinin dışında nitelikler yakıştırılmaz; çeşitli görüşlerinin ne kadarı mantıklı bir bütündür, ne kadarı o bütünle bağdaşmaz retoriktir görülebilir; hatta, fikriyle fiili arasındaki uyumun saptanması için geçmesi gereken süre beklenmeden, (ana) fikirleriyle (diğer) zikirleri arasında mantıksal ve kuramsal uyum var mıdır anlaşılabilir. Ve denebilir ki, bir partinin kavramlar hiyerarşisinde ikincil düzeyde bulunan bir vaad, birincil düzeydeki bir ilkeyle çelişiyorsa, bu, onun zaman içinde de yerine getirilemeyeceğine (ya da getirilmeyeceğine) karinedir.

Siyasi ve iktisadi liberalizm efsanesi

ANAP'ın programı, bu tür incelemeye gelir türden net ve ilginç malzeme içeren bir program değil. "Dört eğilimi" uzlaştırma zorunluluğunun da katkısıyla, ama asıl, mensup olduğu "ideolojik olmama iddiasındaki" ideolojiler kategorisinin doğası gereği, kavramsal netlik ve mantıksal tutarlılık açısından "gevşek" bir program. Bu nokta, programdaki bir sürü afakî ve çelişkili sözlere salt "demagojik" amaç yakıştırmaktan çok daha önemli bir nokta.

Yine de partinin programında toplum ve siyaset zihniyetini ve buna bağlı iktisat politikasını açıkça ortaya koyan "anahtar" ilkeler yok değil. 19. sayfada şu görüş yer alıyor:

"Toplumdaki çeşitli grup menfaatlerinin bir bütünün tamamlayıcı unsurları olduğuna, bunların ahenkli bir şekilde milli menfaatler çerçevesinde birbirleriyle telif edilebileceğine inanırız.

Ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahale ve tahditlerin asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hâkim kılındığı serbest pazar ekonomisinin uygulanması ekonomik sistem tercihimizdir."

Sosyoloji, siyaset bilimi ve anayasa hukuku derslerinde öğretilir ve öğrenilir ki, birinci paragraf korporatist toplum modelinin tanımıdır; liberalizmin (tabii sosyalizmin de) eleştirisi ve tam karşıtıdır. Bu temel dünya görüşünden, liberalizm, felsefe ve mantık düzleminde de türemez; gerçekçilik düzleminde türediği de tarihte görülmemiştir.

Çok şematik olarak, klasik liberalizmde kamu çıkarı, tek tek birey çıkarlarının aritmetik toplamıdır; bunlar ahenkli değil, çatışma halindedir; devlet ya da devlet-partisi tarafından telif edilmez, partiler tarafından temsil edilir; devlet "gece bekçisi" devlettir; ahengi yaratan piyasanın ("görünmez el") müdahalesiz işleyişidir; bazı kişi ve grupların kaybetmesi (rekabet kuralları içinde) kaçınılmazdır; başarı "iktisadi adam" rasyonalitesinin (hatta dini-ahlaki seçilmişliğin) sonucudur.

Klasik liberalizme karşı çıkan Marksizm, piyasanın ahenk değil üretim anarşisi yarattığını öne sürmüştür. Klasik liberalizme yöneltilen öbür büyük eleştiri "üçüncü yol"dan yani korporatizmden (çeşitli alt türleriyle) gelmiştir. Marksizm'in anarşi ve çatışma öngörülerini de kullanarak sosyalizmin şimşeğini çalmak amacıyla, toplumu meydana getiren temel birimin, ne liberalizmdeki birey ne de Marksizm'deki sınıf olduğunu ileri sürmüş; toplumun moleküllerinin işlevleri bakımından birbirlerini tamamlayan dolayısıyla, çıkarları uyumlu sayılması gereken ve bir organizmanın organlarını oluşturan meslek grupları (ya da başka kapsayıcı metafizik sosyolojik kategoriler) olduğunu savunmuştur.

Birinci paragraf, ANAP'ın liberal olup olmadığı tartışmasını yersiz saydıracak niteliktedir. Bu toplum modeline sahip bir parti siyasi liberalizme de, iktisadi liberalizme de uzaktır. İkinci paragraftaki "serbest pazar" ibaresi, programdaki birçok tutarsızlığa üst düzeyde bir örnektir. Yukarıdaki korporatist dünya görüşüyle aşağıdaki rekabetçi koşullar bir arada gitmez. Nitekim, liberalizmin temel ögelerinden olan, işçilerle işverenler arasındaki serbest toplu sözleşme düzenine karşılık ANAP'ın benimsediği "işçi -işveren- hükümet üçgeni" 2. paragrafla değil 1. paragrafla uyum içindedir. Benzerlikle, programın 32. sayfasındaki "İşçi ve işverenin aynı gaye için çalışması hedef olmalıdır" görüşü, liberalizme yabancıdır. Liberalizmde işveren kâr için, işçi ücret için çalışır.

(Siyasi ve iktisadi liberalizm bugün gelişmiş kapitalist ülkelerdeki durumu da, ANAP hükümetinin iktisadi liberalizmle ilgili olmayan birçok icraatı da bu yazının kapsamına girmiyor. ANAP'ın siyasi liberalizmine ise aşağıda değineceğim.)

* * *

İkinci bir önemli nokta, partinin oy verenlerce nasıl algılandığıdır. Yanılsamalı da olsa bir nesnel gerçekliği vardır. Daha önemlisi, bu algılamanın belli toplumsal koşullar içinde neden yaygınlık kazandığı ve hangi gereksinimlere yanıt getirdiğinin (ya da getirecek sanıldığının) sosyolojik açıklamasını yapabilmektedir. Tabii, partinin kendini nasıl **algılattığı** da incelemeye değer bir konudur, çünkü politika hiç değilse önemli bir ölçüde iradi bir faaliyettir. Seçmenlerin beklentilerini, gereksinimlerini, yanılsamalarını, hatta yanıltılabilme potansiyellerini iyi saptayarak oylarına hitap edebilmek bilinçli hesaplamaları gerektirir. ANAP'ın bu bakımdan iyi değerlendirdiği ana "tema"lardan bazıları "ortadirek", "bürokrasi", "ekonomik düzelme", "iç siyasal istikrar ve yabancı sermaye" gibi görünüyor. Burada ilk ikisinden söz etmek istiyorum.

"Ortadirek" ve "Büyük korku"

ANAP'ın verili tarihsel koşullarda toplum kesimlerindeki yankısını iyi değerlendirdiği bir "siyasi formül" ya da "siyasi mit" **ortadirek**'tir. Demagojik dozu yüksek olan bu ideolojik öge, hiç de özgün değildir. 1. Dünya Savaşı ertesiyle II. Dünya Savaşı arasındaki otoriter korporatist Avrupa rejim ve akımlarının geliştirdikleri bu mit, kendilerini sosyalist işçi hareketleriyle ("büyük korku") büyük sermaye (özellikle tekelci mali-sınai sermaye) arasında sıkışmış ve "sandviç"olmuş hisseden ara tabakalarda büyük rezonans bulmuştur (işçi sınıfının kimi kesimleri de dahil olmak üzere). II. Dünya Savaşı'ndan sonra da, başta Latin Amerika olmak üzere birçok üçüncü dünya ülkesinde de; Poujadizm gibi aklım düzeyinde kalsın, Thatcherizm gibi hükümet politikası düzeyine çıksın, kapitalizmin buhranlarına koşut olarak Batı'nın ileri sanayi ülkelerinde de, değişen, derece ve kapsayıcılıkta ara tabakalara hitap edegeldi. Tabii ücretli işçilerin ama genelde küçük burjuvazinin de ekonomik çıkarları (ve siyasal hak ve özgürlükleri) aleyhine işleyen "ortadirek" politikaları, ara tabakaların kısa vadeli ekonomik ve politik "kemer sıkma" zahmetlerine karşılık uzun vadeli sosyal konumlarını koruma işlevi gördü.

"Ortadirek" temasını destekleyen yan temalar arasında, bireyci liberalizmin "atomistik" ve onun klasik temsil kurumu olan partiler parlamentosunun "müflis" olduğu, bütün bunların toplumu parçalayıcı merkez-kaç etmenler oluşturduğu, dolayısıyla sosyalizm tehlikesi karşısında çoğulcu ve özgürlükçü liberal kurumların kapitalizmi korumakta yetersiz kalacağı; bu nedenle korporatist temsil kurumları ve yürütmenin üstünlüğüne dayanan bir devlet ve anayasa düzeni içinde toplumsal kurumların organlaştırılıp denetlenmesi gerektiği zaten gerçek demokrasinin de "otoriter demokrasi" olduğu vb. gibi şeyler de yaygındır.

Tabii, siyasal özgürlük ve çoğulculuğu dışlayan bütün bu yan-temaların arkasındaki "düzenleyici ilke", kişilerin, grupların, sınıfların ekonomik ve politik çıkarlarını bütünleştirerek korumak iddiasıyla bunları "ortadirek", "bütünleşmiş millet" gibi metafizik kategoriler içinde eriterek şekilsizleştiren, siyasal temsil hak ve mekanizmalarını ellerinden alan, bütünlük "mitos"u yoluyla aslında atomize edip devlet ve siyasal iktidar karşısında kurumsal ve hukuki savunmasızlık içinde bırakan, tam da bu "ortadirek" formülüdür.

ANAP'ın algılanma-algılatma konusunda iyi değerlendirdiği bir başka tema, geleneksel bürokratik formalitelerden ve tarihsel bürokratik denetim ve egemenlikten şikayetçi olan yurttaşlara ve girişimcilere bunları kaldıracağı vaadi olmuştur. Bu vaadi ne ölçüde yerine getirdiği ya da hangi yeni nepotizm türlerini uyguladığı da çok tartışılabilir ama, buradaki daha önemli ve yine özgün olmayan nokta, son derece önemli politik ve ekonomik-politik birçok konuyu, sistemli olarak ekonomik-teknik sorunlara indirgemeye çalışan sözde akılcı ve tarafsız bir teknokrat ekibi, bir tür "yeni profesyonel politikacı" tipi, yaratmış olmasıdır. Toplumda başlatılan genel depolitizasyon sürecinin tamamlayıcı parçalarından biri olan bu "temiz" politika yapan teknokrat ekip, geçmişin politikasını, hatta parlamento içindeki politikayı ve genel olarak "politika"yı; "politik maksatlı", "ideolojik" ve (kötü) "politika" ilan etmekte, bir yandan da "siyaset"i, "fazilet" saymaktadır. (Program, s.9: "Siyaseti aziz Milletimiz için mukaddes bir fazilet ve hizmet yarışı olarak telakki eder...")

Doğası gereği demokratik ve çoğulcu politik mücadele gerektiren konularda bile, yalnız kendi siyasetini faziletli sayma eğilimindeki ANA.PARTİ'nin (ambleminde bile çağrıştırılan monist ve organisist kısaltmasıyla) görüşü, tek akılcı ekonomik ve teknik çözüm durumuna gelmektedir. Bu siyasal formül, ekonomik çıkar çevrelerinin, ara tabakaların ve bürokrasinin "eski" politikadan "usanmışlığı" ile çakışmıştır. Teknokratlıkla birlikte giden "iş bitirme" yan-teması da, toplumdaki "köşe dönme" etosuna, geçici bir özveri döneminden sonra gerçekleşecek olsa da, hitap etmesini bilmiştir.

"Teknokrasi" imajı, yürütmenin yasamaya; bürokratik devletin, partiler iktidarını temsil eden parlamentoya üstünlüğüyle de uyumlu bir tema olmuştur. İdeolojisiz düsturlar, politikasız siyaset, partisiz parlamento vb. çerçevesi içinde uygulanacak bir teknokratik rasyonaliteye kazandırılan yüksek meşruiyet; bürokratik devletin toplumu denetlemesi ve "sivil görünümlü" bir partinin toplumdaki sivil temsil ve savunma mekanizmalarını meşru sayılan siyaset alanının dışına itmesine yarayan bir ikame maddesi gibi sunulmuştur.

* * *

ANAP ısrarla ekonomiyi ön plana çıkarıyor, politika ve hukuku "geçiş dönemi" nedeniyle ele alamıyor izlenimini vermek istiyor. Oysa burada çok kaba bir biçimde değindiğim noktalarda herhangi bir gerçeklik payı varsa, öyle sanıyorum ki, hem ANAP'ın kimi özellikleri kalıcıdır ve bugün için muğlak bırakmayı seçtiği konularda gelecekteki tutumları konusunda da karine oluşturmaktadır; hem de, bütün ekonomik sorunlarına karşın, hükümetteki ömrü çok da geçici olmayan bir desteğe dayanmaktadır, çünkü belli bir sosyolojik ânı yakalamıştır. □

ANAP Kurucular Kurulu

ATİF DEMİRCİ

Azınlıklar: Tencere dibin kara...

Umulmadık bir anda patlayan Bulgaristan olayı Türk kamuoyunun büyük ilgisini topladı. Dışişleri, bu olayda da oldukça hazırlıksız yakalandı. Fakat hazırlıksız yakalanan yalnızca Dışişleri değil. "Milliyetçilik" ve "Azınlıklar" gibi önemli uluslararası çatışma kaynaklarını şovenlik sayarak bir kenara iten Türk aydınının da "Bulgaristan olayı"nda hazırlıksız yakalandığı söylenebilir. Bulgaristan olayı küllenince konu kapanacağa benzemiyor. Hatta yeni açıldığı bile söylenebilir. Türkiye'nin en sorunlu komşusu Yunanistan'da yaşayan Batı Trakya azınlığı sorununun eli kulağında.

Şiddetin gölgesi San Sebastian (Bask) sokaklarında...

BASKIN ORAN

Siyasal tarih, Birinci Büyük Savaş'ın patlak vermesine yol açan nedenleri şöyle özetler: 1) Avrupalı emperyalist ülkelerin Asya ve Afrika'da artık "birbirinin ayağına basmaya" başlaması; 2) Avrupa ve özellikle Balkanlar'daki "ulusal" azınlık sorunları.

İşin ilginç tarafı, günümüzde de Avrupa ve özellikle Balkanlar'daki azınlık sorunu, dumanı ancak zaman zaman tüten, fakat sürekli olarak için için yandığı kesin olan bir ateş gibi sürüyor. Üç ülkeye dağılmış 2 milyon Makedonu, Yugoslavya'daki 1.7 milyon Arnavutu, Arnavutluk'taki 400.000 Yunanlısı, Yunanistan'daki 120.000 ve Bulgaristan'daki 1 milyon Türkü, Romanya'daki 2 milyon Macarı ile.

Fransa'nın Korsikalıları'nı, İngiltere'nin IRA'sını, İspanya'nın Baskları'nı..., hiç anmadan ve Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni paramparça eden azınlık sorunlarından hiç söz açmadan.

Aşağı yukarı bütün ülkeler için büyük sorun iken manşetlere az çıkması belki ancak "Tencere dibin kara, seninki benden kara" deyimiyle açıklanabilecek olan azınlıklar konusuna azınlık deyimiyle başlayalım.

Ne azınlıktır, ne değildir?

Azınlık kavramı, hukuksal bir kavram olmayıp zaman içinde çok değişiklik geçirmiş ve çok farklı çıkarları ilgilendiren sosyo-politik bir kavram olduğu için, tanımlanması zor. Bu yüzden, kavramın temel ögelerini saymak daha uygun düşecek. Bir azınlık grubunun varlığından söz edebilmek için şu ögelerin bir araya gelmesi gerektiği kabul ediliyor:

1) Toplumda çoğunluğu oluşturanlardan soy, din, dil, tarihsel geçmiş gibi konularda ayrılan bir grubun varlığı gerek.

2) Bu grubun sayısı, gelenek ve özelliklerini kendi başına koruyabilecek sayıya ulaşacak. Örneğin, Hara Krişnacılar gibi bir avuç egzantrik olmayacak. Buna karşılık, çoğunluk ile neredeyse başabaş gelecek kadar da kalabalık olmayacak (Flamanlarla Valonların durumu gibi). Coğrafi dağılım önemli değil. ABD'de siyahlar kimi bölgelerde çoğunluk bile oluşturuyor.

3) Yalnız sözkonusu ülkenin yurttaşları azınlık olabiliyor. Başka ülkenin uyrukları, ayrı bir kavram olan "yabancı" statüsünde kişiler. Örneğin göçmen işçiler.

4) Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komisyonu'nun alt-komitesi, bu grup üyelerinin kendi devletine sadakat göstermesi, ayrılarak onu parçalamaya girişmemesi koşulunu getirmiş bulunuyor.

5) Aynen "sınıf bilinci" gibi, sözkonusu grup kendi ayırıcı özelliklerini ve niteliklerini korumak ve sürdürmek isteğine, yani "azınlık bilinci"ne sahip olacak. Kendini azınlık olarak görecek.

6) Son olarak, çoğunluk da bu grubu azınlık olarak görecek ve bir "baskı" mevcut bulunacak.

Reform hareketi ve azınlık kavramının doğuşu

Azınlık kavramına ne Antik Çağ'da, ne de Orta Çağ'da rastlıyoruz. Çünkü birincisinde ezilenler yurttaş değil, yabancı; ikincisinde de Kilise'nin tartışılmaz üstünlüğü hiçbir çatlağa izin vermiyor. Kavram, Reform'la birlikte doğan çatlaklar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu olaydan sonra artık Avrupa'da insanların dinini Vatikan değil, **cujus regio, ejus religio** (hangi ülkedense, o dinden) ilkesine göre kral saptamaya, her kral da kendi sınırları içinde bulunan karşı mezhepteki insanlara eziyet etmeye başladı. 1560-1648 arası Din Savaşları'nda dereler gibi kan aktıktan sonra taraflar nihayet dinî azınlıkların ortadan kaldırılmasının olanaksız olduğunu gördüler ve bu insanları kendi çıkardıkları belgelerle koruma altına aldılar. "Azınlıkların Korunması" kavramı böyle doğdu ve ilk örneğini 1598 Nant Fermanı'yla verdi.

Bundan sonra dinî azınlıkların korunması iki dalda yürüdü. **Birincisi**, iki taraf arasında anlaşma yapılarak bir ülkedeki azınlıklar güvence altına alındı. İlk örneği 1606'da imzalanan bu türün ünlü örneği Fransa ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu arasındaki Vestfalya Antlaşması'dır (1648). **İkinci** olarak, savaş sonunda bir ülkeden öbürüne geçen bir toprak üzerinde yaşayanları korumak gerekti ki, ilk örneğini 1660'da İsveç-Polonya arasında gördüğümüz bu anlaşma tipi sonradan, 19. yüzyılda büyük devletler tarafından yeni kurulan veya toprağını genişleten ülkelere standart olarak kabul ettirilecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda durum: Millet sistemi

Avrupa mezhep savaşlarıyla uğraşırken, kıtanın ortasına gelip dayanmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda (Oİ) durum çok başkaydı. Değil farklı mezhepler, farklı dinler vardı. Egemen din, Müslüman olanlarla olmayanlar arasında kesin bir ayrım gözeten ve bunların (sınıf kavgası kuramında olduğu gibi) sürekli çatışma halinde bulunduklarını varsayan İslam'dı. Osmanlılar gayrımüslim tebayı asla eşit saymadı, hep yukarıdan baktı. Fakat bizzat İslam'ın bir özelliğinden dolayı İmparatorluktaki azınlıkların Avrupa'da bugün bile görülmeyen bir haklar sistemine (Millet Sistemi) sahip olmasına yol

Antik Çağ'da ve Orta Çağ'da görülmeyen azınlık kavramı Reform'la birlikte doğan çatlaklar sonucu ortaya çıktı.

açtı: İslam dini ahiretten çok, dünyada yaşamanın kurallarını getiriyordu. Bu kurallar gayrımüslimlere (azınlıklara) uygulanamayacağı için Osmanlılar her din ve mezhebe 1454'ten başlayarak azınlık grubu statüsü tanıdılar. Bunların geleneklerini sürdürmelerine, yalnız kendilerini ilgilendiren yasalar yapıp (ceza hukuku hariç) uygulamalarına, hatta "Milletbaşı"lar aracılığıyla vergi toplayarak, taleplerini bunlar aracılığıyla her an Saray'a yansıtmalarına izin verdiler. Azınlık korumasının doruğuna ulaştığı 1919-39 döneminde bile hiçbir azınlığa tüzel kişilik tanınmadığı hatırlanacak olursa, Millet Sistemi'nin niteliği daha iyi görülür.

Tabiî, parantez içinde, bu sistemin başka gerekçeleri ve nedenleri olduğunu tahmin etmek de mümkün. **Bir kere**, Fatih Hıristiyan dünyasındaki çatlağın farkındaydı ve Rum milleti ile Ermeni milletini Vatikan'a karşı kullanmış oldu. Hatta, aynı etnik birimleri mezheplere göre kendi içinde böldü. 1914'te nizamnamesi çıkmış tam 17 tane millet bulunuyordu. Fakat bütün Müslümanlar tek millette toplanmıştı. **İkincisi**, o denli büyük ve mozayiksi bir imparatorlukta bu sistem büyük yönetim kolaylığı yaratıyordu. **Üçüncüsü**, Osmanlılar bu hakları verirken "milliyetçilik" diye bir olgu olmadığı için, dinî azınlıkların sırf bu haklar sayesinde günün birinde ulusal azınlıklar haline dönüşüp imparatorluğu parçalayacaklarını düşünemezlerdi. **Dördüncüsü**, Avrupa'da farklı mezhepler aynı zamanda iktidara rakip olarak ortaya çıkıyordu ve bu yüzden bastırılmaları her şeyden önce siyasal bir zorunluluktu. Oysa Osmanlılar da Müslüman olmayan birinin iktidara rekabeti sözkonusu olamayacağı için tehlike yoktu. Müslümanlığı kabul edenler için yol sadrazamlık dahil, açıktı. Padişahlık da zaten yalnızca Hanedan-ı Âli Osman'ındı.

Ama, gene parantez içinde, Oİ'deki sistemin insancıl yanını vurgulamadan da geçmemek gerek. Çünkü Yahudileri, siyasal iktidara ortak olabilecekleri için değil, Kilise'nin tefeciliği Hıristiyanlara yasakladığı bir ortamda bu yoldan zenginleşerek göze battıkları için devamlı ölüm korkusu altında yaşatan Avrupa'nın tersine, Oİ'de antisemit hareket hiçbir zaman görülmedi. Tersine, İspanya'dan kaçanların yerleşmesine izin verildi.

"Dinî azınlıklar" ve "Doğu sorunu"

Oİ'yi sonunda parçalayan da gene bu Millet Sistemi oldu. Çünkü, Balkanlar'daki din çizgilerinin en sonunda ulusal çizgilere dönüşmesinin yanı sıra, büyük Avrupa devletleri "dinî koruma" için barış zamanı diplomatik girişimler, savaşta da beşinci kol faaliyetleri yaparak Oİ'deki azınlıkları tam birer truva atı olarak kullandılar. Bu yüzdendir ki, uluslararası azınlık sorunu ve azınlık korumasının tarihçesi, Duraklama'nın başladığı 17. yüzyıl sonrası Osmanlı tarihi ile etle tırnak gibi içiçe girdi. (İlk kez 1535'de verilmiş ol-

makla birlikte, yalnızca yabancılara ayrıcalık tanıdığı için, kapitülasyonların azınlıklarla ilgisi yoktur.)

İlk kez 1615'de verilen "Katoliklere dinî özgürlük" hakkı, 1699 Karlofça'da genişletilerek Polonya elçisinin padişah nezdinde girişim yapmasına izin verecek hâle getirildi. Böylece ilk kez bir yabancı devlet, gayrımüslim Osmanlı uyruklarını, fiilen karışarak koruma hakkını almış oluyordu. Bu yeni düzen Pasarofça (1718) ve Belgrad (1739) antlaşmalarında yinelendikten sonra Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca (1774) ile doruğuna ulaştı. Antlaşmanın 7. maddesi, o ana dek yalnızca Katoliklerle sınırlı kalmış olan azınlık korumasını bütün Hıristiyanlara genişletiyordu. Antlaşmanın önemi, Rusya'nın, korunacaklar arasına giren Ortodokslarla aynı mezhepten olmasından, ayrıca etnik yakınlığa da sahip bulunmasından geliyordu. Alarma geçen öteki büyük ülkelerin de hasta adam mirasına üşüşmeleri, büyük ve ünlü bir oyunun perdesini açtı: Doğu sorunu **(Question d'Orient)**. Gerçi K.Kaynarca koruyacak devletin adını açıkça belirtmemişti, ama gidiş belliydi. İngiltere ve Fransa koca Oî'yi tek başına Rusya'ya yediremezlerdi. Bu yüzden çıkan Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1856) artık bu "hakkın" büyük devletlerce ortak olarak kullanılacağını ortaya koyuyordu.

Âli Paşa Paris'e, daha önce Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda ilan edilmiş olan eşitlik ilkelerini bu kez azınlık ve yabancılara uzun atıflar yaparak yineleyen Islahat Fermanı'nı cebine koyarak gitti. Böylece Avrupa ülkeleri tek bir ülkenin Doğu sorununda tek başına söz sahibi olması gibi bir korkulu rüyayı önlüyor, *Bâb-ı Âli* de azınlıklar konusunun imparatorluğu parçalamasını engelliyordu.

"Ulusal azınlıklar" ve 19. yüzyıl sistemi

Oysa, Paris Konferansı'nda Âli Paşa'nın çabaları boşunaydı. Çünkü büyük devletlerin Oî'yi parçalamaya kararlı olması bir yana, Osmanlı Devleti'nin tamamen dışında, fakat her şeyi alabildiğine etkileyecek derinlikte bir olayın (1789 Devrimi) etkileri başını alıp gitmişti. Napolyon ordularının da katkısıyla bir anda Avrupa'da yayılan milliyetçilik fikirleri "ulusal" azınlıklar kavramını ortaya çıkarıp çok-uluslu imparatorlukların canını çalarken, Millet Sistemi sayesinde özelliklerini mükemmelen korumuş ve hatta birliklerini güçlendirmiş olan Osmanlı azınlıklarının öncelikle etkilenmesi kaçınılmazdı. Nitekim, daha 1830'da fiilen bağımsızlığını alan "Batı uygarlığının beşiği" Yunanistan'ın ardından 1878'de de Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan ve Romanya ayrıldılar.

17. yüzyıldan beri üzerlerine yatırım yapılan truva atlarının artık tahrik edilmelerine gerek kalmamıştı.

19. yüzyılın azınlıkları koruma sistemi şöyle özetlenebilir: **Birincisi**, azınlık koruma antlaşmaları daha önce azınlığın yaşadığı ülke **(ev sahibi-devlet)** ile azınlığa sahip çıkan ülke **(akraba-devlet)** arasında yapılırken, yeni antlaşmalar artık çok taraflıdır. Büyük devletler ile evsahibi-devletin katılmasıyla (bazen de onsuz) yapılmaktadır. Birinci durumda bu ülke öbürlerine karşı sorumlu olmakta, ikinci durumda ise sözkonusu ülke bağımsızlık veya yeni toprak elde edebilmek için kendisine uluslararası konferans tarafından yüklenen yükümlülükleri kabul etmek durumunda kalmaktadır. **İkincisi**, azınlık haklarından yararlanan gruplar genişlemiştir. Eski dönemde yalnızca dinî azınlıklardan söz edilirken, bu dönemde soy (etnik) ve dil azınlıkları sözkonusu olmakta, güvence altına alınan haklar hâlâ temelde dinî olsa bile, korunmak istenen gruplar ulusal azınlık niteliği göstermeye başlamaktadır. **Üçüncüsü**, güvence altına alınan haklarda da bir genişleme olmuştur. Medeni ve siyasal haklar da işin içine girmiştir.

Ancak eklenecek çok önemli bir nokta var. 19. yüzyıl azınlıkları koruma sistemi, etkili işlememeye mahkûm bir ortamda azınlıkları boş yere tahrik etmiş, ulus bilinci aşılamış, sonra da çoğu durumda onları çoğunluk ile düşman biçimde karşı karşıya getirerek bırakmıştır.

Bu çok önemli, ama sözü pek edilmeyen sakıncaya en açık örnek, Oî'deki Ermenilerin durumudur. İmparatorluktaki milletlerin içinde Osmanlı değerlerini (din dışında) en az Türkler kadar, evinde Türkçe konuşacak denli özümlemiş, Türk ögesi kaç kez isyan etmişken İstanbul'a hiçbir dönemde sorun çıkarmadığı için "Millet-i Sadıka" diye anılmış olan Ermeniler, Türkler ve Kürtlerle 1894-95'de, 1904'te ve 1915-16'da çeteler kurarak çatışmışlardır. Bu çatışmalarda evrensel bir olay gene tekrarlanmış, azınlık çoğunluktan fazla zarar görmüştür. 19. yüzyıl sonuna kadar iki dine mensup insanlar arasında en ufak bir çatışma çıkmadığı bilindiğine göre, bu neden böyle olmuştur, düşüncesi akla gelmektedir.

Kuaförün önünde bomba patlarsa...

Bu sorunun cevabı, çok şiddetli bir anti-Türk yazar tarafından (Macartney, **National States and National Minorities**, Oxford Uni. Press, London, 1934, s.8) da belirtilen bir gerçekte yatıyor: Öldürülen ve sürülen Ermeniler arasında Katolik veya Protestan yoktur. Ermeni Jenositi diye anılan olaylarda yalnızca Ortodoks (yazar Gregoriyenleri kastediyor) Ermenilerin zarar görmesi, yalnızca bunların Rusya tarafından yapılan tahriklere kanmış oldukları sonucuna götürmekte. Görüldüğü kadarıyla, Rusya'nın 1774'ten sonraki "Ortodoks koruyuculuğu" olumlu bir sonuç vermemiştir.

Evrensel örgüt güvencesi: Milletler Cemiyeti dönemi

20. yüzyıl, azınlıklar konusunda önemli gelişmelere sahne oldu. İlk kez evrensel bir örgütün, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanan Birinci Büyük Savaş'ın iki nedeninden birinin Avrupa azınlıkları olduğu unutulmamıştı. Gerçi bunların sayısı yeni sınırlarla 50 milyondan 20'ye indirilmişti, ama hem yeni azınlıklar yaratılmış, hem de sorunu çözmenin ne kadar güç olduğu iyice görülmüştü. Fakat çözüm olarak örgüt anayasasına (Misak) azınlıklarla ilgili bir madde koymak düşünülmedi. Büyük devletler kendilerini bağlamak istemiyorlardı. Sonunda, yeni azınlıklar rejimi dört farklı biçimde ortaya çıktı.

Birincisi, Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler (BMOD: ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) ile beş ülke arasında azınlıkları koruma antlaşmaları imzalandı (Ör. Yunanistan, 1920). **İkincisi**, savaştan yenik çıkan ülkelerle yapılan antlaşmalara özel bölümler eklendi (ör. Türkiye için önce Sevr, sonra Lozan; Bulgaristan için Neuilly). **Üçüncüsü**, birtakım ülkeler kendi aralarında ikili antlaşmalar yaptılar. **Dördüncüsü** de, beş ülke tek taraflı bildiri yayımladı.

Sistemin temel yapısını oluşturan birinci ve ikinci türe bakıldığında, evsahibi-devletin kabul ettiği iki tür yükümlülük ortaya çıkmaktaydı. Birincisi, o ülkede oturan herkesin yaşama, kişisel özgürlük ve dinî hakları kabul edilmekteydi. İkincisi, azınlıklar bunların da ötesinde birtakım haklara sahip olacaklar, kendi dillerinde yayın yapabilecekler, giderlerini kendileri ödemek koşuluyla okullar kurabilecekler, yoğun olarak bulundukları yerlerde evsahibi-devletten para yardımı alabileceklerdi. Birinci tür yurttaşlık haklarına kuramda **Negatif Haklar**, ikinci türe ise **Pozitif Haklar** adı verildi. Uluslararası Daimi Adalet Divanı kararına göre, her iki tür hak birbirine sımsıkı bağlıydı, çünkü azınlığın kendi kurumlarından yoksun olması durumunda çoğunlukla arasında gerçek bir eşitlik sözkonusu olamazdı.

Fakat antlaşmalarda, Millet Sistemi'nin tersine, azınlıkların tüzel kişiliği kabul edilmemişti. Çünkü bunların devlet içinde devlet olması istenmiyordu. Anlaşılan Avrupa, Osmanlı tecrübesinden kendine ders çıkarmıştı. Azınlıklar veya Cemiyet'in herhangi bir üyesi tarafından dilekçe biçiminde yapılan şikâyet karşısında Konsey'in harekete geçmesi için oldukça çapraşık yollardan geçmek gerekiyordu. Zaten cemiyet şikâyet durumlarında oldukça tutucu davrandı. Yumuşak asimilasyon çabalarına ses çıkarmadı.

Eski dönemde yalnızca dinî azınlıklardan söz edilirken,. 19. yüzyılda soy (etnik) ve dil azınlıkları sözkonusu olmaya başladı.

Peki, Milletler Cemiyeti azınlıklar alanında ne yenilik getirdi? **Birincisi**, ilk kez bir uluslararası örgüt denetiminin ve güvencesinin sözkonusu olması, **ikincisi** de Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın devreye girmesi. Azınlık antlaşma ve bildirilerindeki hükümler ülkenin temel yasalarında kabul ediliyor ve bunlarla çelişen yasa çıkarılamıyordu. Ayrıca bu hükümler Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına da konuyor, Cemiyet Konseyi'nin çoğunluk oyu olmadan değişmiyordu. Divan kararları ise zorunlu ve kesindi.

Fakat sistem evrensellikten uzaktı. İnsancıl değil de, siyasal nedenlerle konmuştu. Büyük devletler gene başroldeydi. Hattâ, Oî ile yapılan Sevr Antlaşması'

Londonderry'de (Kuzey İrlanda) bir İRA militanının cüretli gösterisi.

na başka hiçbir metinde yer almayan bir hüküm getirilmiş, antlaşmanın uygulanması konusunda beş büyük devletin "ileride alabileceği önlemler" şimdiden kabul edilmiş sayılmıştı! En azından Oİ açısından, 19. yüzyıl sisteminin içişlerine müdahale durumu fazla değişmiş sayılmazdı.

Genç Türk Devleti Lozan'da standart-dışı, yani başka ülkelere uygulananların ötesinde azınlık koruma hükümlerine karşı çıktığı gibi, iki önemli ödün koparmayı da başardı. Lozan'ın 37.-44. maddelerinde sözü edilen azınlıklar, gayrımüslimlerle sınırlandı ve ayrıca, 45. madde hükmü ile de Yunanistan'ın aynı yükümlülükleri kabul etmesi sağlandı. Bu 45. madde bugün Batı Trakya Müslümanlarının en önemli dayanağıdır ve Türkiye Müslüman yurttaşlarını azınlık kabul etmemektedir.

Birleşmiş Milletler dönemi

Savaşla birlikte Milletler Cemiyeti sisteminin çökmesi üzerine Birleşmiş Milletler kuruldu. Örgütün anayasasına bakıldığında, azınlıklar konusunda çok farklı bir espri göze çarpmaktaydı: Sorun tamamen **insan hakları** bağlamında ele alınmış, azınlık hakları **negatif haklar**'la sınırlanmıştı.

Bu durumu, örgüt kurulurken egemen olan Milletler Cemiyeti aleyhtarı havaya bağlamak mümkün. Evsahibi-devletlerine en büyük ihaneti yapanlar, en iyi korunmuş olan Alman dış azınlıkları olmuş, bunları en büyük heyecanla gözeten akraba-devlet Almanya da kendi içindeki azınlıklara en büyük eziyeti vermişti.

Fakat tahmin edilebilir ki, büyük devletlerin özellikle ideolojik kutuplaşma ortamında eski etkilerini artık sürdüremeyecek oluşları asıl rolü oynamıştır. "Eritme potası" felsefesinin etkisiyle de ABD,

Selanik rıhtımında Türkiye'den göç eden Rumlar.

pozitif hakları desteklemekten çok uzak kalmış, SSCB ise savaş sonunda kendi etkisinde olacağı kuşkusuz bir D.Avrupa ve Balkanlar'da uluslararası denetimin kurulmasını istemeyeceği için, azınlıkların korunması konusunu daha çok sömürge ülkelerin halklarına seslenmek için kullandığı izlenimini vermiştir.

Bununla birlikte, azınlık haklarının insan hakları kavramı içinde eritilmesi olgusu fazla sürmedi. İnsan hakları konusu, "ulusal yetki" kavramının ardına sığınan devletlerin ödün vermemeleri sonucu yalnızca bildirilerde kalmaya başlayınca, yeni bir tamamlayıcı yol bulmak gerekti. 1947 yılında "Ayrımın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komitesi" kuruldu.

Birleşmiş Milletler dışında da gelişmeler oldu. Avusturya ile İtalya arasında 1946'da yapılan antlaşma **pozitif** azınlık hakları çığrını yeniden açtı. Bunu Hindistan-Pakistan (1950), İtalya-Yugoslavya (1954), İngiltere-Türkiye-Yunanistan (Kıbrıs, 1959) ve Cezayir-Fransa (1962) arasıdaki antlaşmalar izledi.

Bu gelişmeler Birleşmiş Milletler içinde de yankısını buldu. Gerçi 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi azınlıklardan söz etmiyordu ama, örgütün çeşitli organları birbiri ardına azınlıkların kolektif haklarından söz eden kararlar kabul ettiler. Bu hakları koruma altına alan uluslararası sözleşmelerin (ör. 1948 Jenosit, 1965 Irk Ayrımı vb.) yapılmasına önayak oldular.

Arkasından, 1966 yılında yapılan iki sözleşme ile bir protokol ekonomik, toplumsal, kültürel, medeni ve siyasal hakları güvence altına aldı. Böylece, Evrensel Bildiri (1948) ile başlayan "İnsan Hakları Projesi"nin öteki parçaları da gerçekleşmiş oldu. 1976'da yürürlüğe giren bu sözleşmelerden (Türkiye bunlara taraf değildir) medeni ve siyasal haklarla ilgili olanın 27. maddesi, Birleşmiş Milletler sisteminin bu konuda ortaya çıkardığı en ileri metindi: "Etnik, dinî ya da dilsel azınlıkların bulunduğu ülkelerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, gruplarının öteki üyeleriyle birlikte, kendi kültürlerini yaşamak, kendi dinlerini açıkça ilan etmek ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından yoksun bırakılamazlar."

Bu sözleşmenin denetimi İnsan Hakları Komitesi tarafından yapılmakta, imzacı devletler buraya yıllık rapor vermektedir. Ayrıca, ihtiyarî protokolü kabul eden ülkeler, kendi uyruğu bulunan kişilerin ulusal yolları tükettikten sonra komiteye şikâyette bulunmasını da kabul etmişlerdir.

Bütün bunlarla birlikte eklemek gerekir ki, Birleşmiş Milletler'in genel eğilimi, Milletler Cemiyeti'nin tersine, azınlıkların özelliklerini korumak yönünde değil, asimilasyon yönündedir. Bu işle en çok uğraşan Alt-Komite'nin çalışmaları genellikle kösteklenmiş, Jenosit Sözleşmesi yapılırken **"kültürel jenosit"** kavramı metinden çıkarılmış, yukarıda sözü edilen ünlü 27. maddenin başına da "Azınlıkların bulunduğu ülkelerde" deyimi eklenmiştir. Bu tutum, Batı yarımküresi ve B.Avrupa ülkelerinin topu, gene klasik kaleye, Doğu Avrupa ve Balkanlar'a atmaları anlamına gelmektedir.

Birleşmiş Milletler kurulduktan sonra, bölgesel kuruluşlar da azınlık sorunlarıyla ilgili girişimler yapmışlardır. Bunların en eskisi, Avrupa Konseyi tarafından 1950'de kabul edilerek 1953'te yürürlüğe giren "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi"dir. Ulusal azınlıkların **pozitif** haklarını kabul etmemekle birlikte, bu Avrupa sözleşmesi en güçlü ve etkili denetim mekanizmasına sahiptir. İmzacı ülkeler Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın yetkisini tanıdıkları takdirde, bunların verecekleri kararlara uymayı da kabul etmektedirler. □

tarih ve toplum

- Vahidettin'in Sürgündeki Beyannamesi
- Eski Türk Çarşı Ressamları
- Hiçbir Zaman Alamadığımız İki Savaş Gemimiz
- Refik Halid Karay'ın Anıları

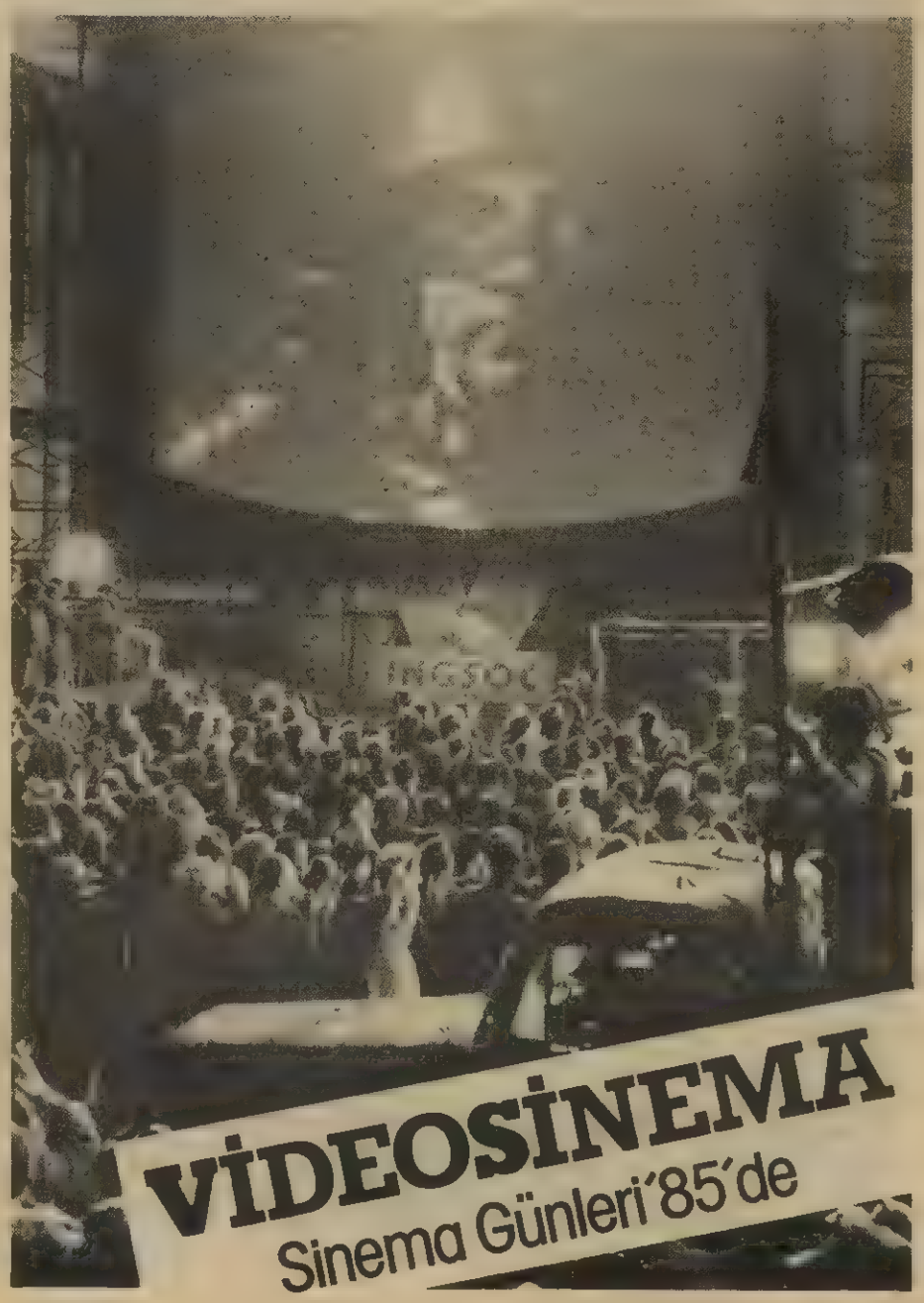

Demokrasi ve "Demokrasi"

NEVİL UZUN

Bugün günümüz Türkiyesi'nde en fazla tartışılan konuların başında "demokrasi" ve "ekonomik bunalımdan çıkış yolları" geliyor. Bu iki konunun en fazla tartışılır olması Türkiye gerçeğinden bağımsız ve raslantısal değildir. Ama tam tersine, bu durum, Türkiye'nin içinde bulunduğu objektif koşulların genel bir tezahürü ve bir anlamda da zorlamasıdır. "Ekonomik sorunları ve çözümleri" tartışmalarıyla hemen atbaşı giden demokrasi tartışmaları, yalnızca soyut birtakım arayışların değil, ülkemizdeki toplumsal muhalefetin ve toplumsal arayışların sonucudur. Farklı konjonktürlerde farklı temel talepler üzerinde yükselen toplumsal muhalefetin, bugün ülkemizde üzerinde şekillendiği temel, yeni ekonomik ve yönetsel biçim arayışlarıdır.

Toplumumuzun değişik kesimlerinde oldukça yoğun bir biçimde sürmekte olan bu tartışmalar, giderek daha da yoğunlaşma eğiliminde. Bu tartışmalar hiç kuşku yok ki, bizleri ilerletecek, olumlu tartışmalar. Ancak tartışma platformunun toplumun bazı kesimlerine ve dünya görüşlerine göreceli kapalılığı, tartışmaların verimine olumsuz etkide bulunmaktadır; ve görülen odur ki, bu "kapalılık" kısa vadede pek bir değişime uğramayacaktır.

YeniGündem de yayın hayatına atıldığı günden bu yana bu tartışmaların içerisinde yerini amaya çalışıyor. Bu durum derginin kendisine yüklemiş olduğu misyonun da doğal sonucu. Ülkemizin içinde bulunduğu siyasî koşullarda, üstlenilen bu misyonun istenilen düzeyde yerine getirilemeyeceği veya bunun birtakım engel ve güçlüklerle karşılaşacağını hesaba katıyorum. Ama kanımca, sürdürülmekte olan tartışmalar bu "eksiklik"in yanında öylesi bir zaaf taşıyor ki, bu zaaf yalnızca günümüze özgü de değil. Ülkemizde -diğer pek çok konuda da olduğu gibi- ekonomik ve yönetsel biçim ve arayışlar üzerinde sürdürülen tartışmalar ne zaman yoğunluk kazanmışsa, görülmüştür ki, bu tartışmalar "önceden belirlenmiş sınırlar"ı pek de aşamamaktadır. Bu durum özellikle geleneksel "sol" açısından böyledir. (Sağ'ın zaten öyle bir sorun yok.) Tartışmanın zemini ve sınırları genellikle yönetici sınıfın (anda erkte bulunmayan diğer kesimleri de dahil) bizzat kendisi tarafından belirlenmekte ve bizim geleneksel kesimlerimiz de maalesef, deyim yerindeyse, güreşe "onlar" tarafından belirlenmiş bu minderde çıkmaktadır. Nisbeten soyut bir konu olan "demokrasi" tartışmalarında bu durum derhal göze çarpmasa dahi, ekonomi üzerinde sürdürülen tartışmalarda çok net bir biçimde gözlenebilmektedir. Geleneksel "sol" ve geleneksel aydınlarımızın tartışmayı yürüttükleri zemin başkaları tarafından belirlenmiş ve belli üretim ve toplumsal ilişkiler çerçevesi içerisinde sıkıştırılmış bir zemindir. Ekonomi bağlamında sürdürülen tartışmaların "devletçilik-liberalizm" -veya bunların tek tek kendi içlerinde- (bazı geleneksel "sol"cularımız bu noktada artık "devletçilik"ten "liberalizm"e transfer olmuş durumda) kalıplarının, "demokrasi" tartışmalarının ise, mevcut üretim ilişkileri çerçevesinin dışına bir türlü çıkamaması yalnızca talihsizlik değil, gelenekseldir de.

Toplumların gelişim tarihi, hiç kuşku yok ki, son derece karmaşık bir süreçtir. Bu sürecin rasyonel tahlili ancak ve ancak bu süreç içersindeki devindirici gücün bir kez kavranması ile mümkün olabilecektir. İnsanlığın gelişim tarihinde, gelişmenin her kesitinde, mevcut ekonomik yapı ile ona tekabül eden üstyapı arasında dolayımsız organik bir bağ vardır. Bu durum, ekonomik maddi hayatın üstyapıyı tüm kurumlarıyla birlikte yalnızca **genel anlamda** belirlediği şeklinde kavranmamalıdır. Eğer her düşüne, her arayış vb. maddi hayatın ta kendisinden kaynaklanıyor ise, maddi hayatın (ekonomik yapının) üstyapı üzerindeki belirleyiciliği, bu belirlemenin genelliğin ötesinde özel durumlarda da sözkonusu olduğu anlamına gelmektedir. Üstyapının, onun ana direğini oluşturan kurumla birlikte A veya B sınıfının elinde bulunuyor olması, yapının A veya B üretim ilişkilerini içermesinden dolayıdır.

Ama bu durum bu kadarla da bitmez. A üretim ilişkileri üzerinde yükselen ve A sınıfının elinde bulundurduğu üstyapının farklı toplumlarda (ülkelerde) farklı yönetsel biçimler göstermesi ve hattâ bu durumun tek bir toplumun (ülkenin) aynı üretim ilişkileri sürecinin değişik momentlerinde de böyle olması tesadüfi değildir. Sorunu tek bir cümle ile özetlemek gerekirse; üstyapı yapının yalnızca genel bir yansısı değildir, ama yapıda oluşan her türlü -olumlu, olumsuz- gelişme, üstyapıda da yansısını bulacak, kendini gösterecektir. Bir sürecin farklı dönemlerinde, yönetenlerin "eski" yerine yeni yönetim biçimleri aramak zorunda kalmalarının altında yatan nesnellik budur.

Ancak bir toplumda, ekonomik yaşamda ortaya çıkan olumlu-olumsuz gelişme ve çalkantılar karşısında, bu gelişmelerden etkilenen ve yeni ekonomik ve yönetsel arayışlar içerisine giren tek başına üstyapıdaki hakim unsur, yöneticiler değildir. (Hattâ bu gibi durumlarda hemen her zaman karşılaşılabilen bir başka gerçeklik de, yönetenlerin, başvurulacak yeni biçimler üzerinde kendi aralarında anlaşamayıp, farklı yönetici kesimlerin farlı biçimler üzerinde diretme olayıdır. -Sonunda biri etkinliğini kurar ve bir süre için diğer kesimi dıştalayabilir. Ama bu durum genellikle geçicidir ve bir süre sonra, bir dönem için ayrı düşmüş "tarihsel kardeşler" tekrar birleşir.) Ama onların dışında, bu olumlu-olumsuz gelişmelerden etkilenen büyük bir kesim daha, kendi içerisinde hiç de homojen bir yapı arzetmeyen yönetilenler de vardır. Ve toplumun bu kesimindeki yeni arayışlar diğer kesimdeki arayışlardan daha az da değildir. -Elbette iki kesim arasında "arayış serbestisi" veya bu "serbesti"den yararlanma hakkının düzeyi gibi bir fark da vardır.-

Öyleyse bizler bu sorunsalı ele alıp tartışacak isek, öncelikle belirlememiz gereken a) yönetenler ile yönetilenler, b) yönetenlerin farklı kesimleri ve c) yönetilenlerin farklı kesimleri arasındaki ayrımlardır. Sapla samanın birbirine karıştırılmaması ve sapların bir yana, samanların ise bir başka yana ayrılabilmesi için yönetenler ile yönetilenler arasındaki ana ayrım mutlaka çizilmek zorundadır. Ancak ondan sonradır ki, sapların hangisinin daha uzun, hangisini daha kısa, hangi samanın daha kaliteli olduğu araştırılıp belli bir senteze varılabilir.

Türkiye gerçeği

YeniGündem'in 16. sayısında sayın M.Belge'nin, bazı göndermelerden sonra, ironi ile karışık varmış olduğu bir sonuç var: "Böylece bu dünyada demokrasiye pek yer kalmıyor galiba- 'iki temel sınıfın' dışında kaldığına göre bu da bir 'küçük burjuva fantezisi' olmalı." Sayın Belge bu sonuca esas olarak ironiyle varıyor ama, bu sonuç, demokrasinin bazı kavranış biçimleri açısından tam tamına doğrudur. Demokrasi eğer "iki temel sınıfın", iki ayrı demokrasisi olduğu, bu iki ayrı sınıfın demokrasininin içeriğini ayrı biçimlerde doldurdukları gerçeği ile birlikte kavranmıyor, ama "iki temel sınıfın" ortak bir demokrasi (üstelik te "sınırsız") anlayışı üzerinde teorik ve pratik olarak pekâlâ anlaşabilecekleri varsayılıyorsa, bu gerçekten de küçük burjuva fantezisi olmaktan öteye geçmeyecektir. Bu düşünce son derece güzel, hümanist, sevgi, iyilik, iyiniyet dolu olabilir; hattâ öyledir de, ama ne yazık ki maddi hayattan tümüyle kopuktur. Eğer "iki temel sınıf"tan söz ediyorsak, bu "iki temel sınıfın" kimler olduğunu ve önemlisi maddi yaşam (üretim) içerisindeki yerlerini de biliyoruz demektir. Olmayan okullarda tıkır tıkır yürüyecek Milli Eğitim örneği, şu üretim araçlarına sahiplik ve üretilen değerlerin üleşim sorunu olmamış olsaydı, "ortak demokrasi" de pekâlâ tıkır tıkır yürüyebilirdi belki ama, bu "iki temel sınıf" üretim ve üleşimde öylesi yerlere oturmuşlar ki, üleşimde birinin payının biraz artması ancak diğerininkinin aleyhine olabiliyor; birinin "hak"ı, diğerine "haksızlık" ile elde edilebiliyor.

Hedeflemiş olduğumuz demokrasi, maddi yaşamdan kopuk bir fantezi, bir "idea" değil de, maddi yaşam üzerinde inşa edilmiş bir gerçeklik olacak ise, öncelikle yöneltmemiz gereken soru: "Kim için, nasıl bir demokrasi?" sorusu olmak zorundadır. Ancak bu soruya verilecek olan yanıttır ki, demokrasi kavramının içeriğini de dolduracaktır. İstediğimiz ve hedeflediğimiz demokrasi, tüm insanların hayatın her alanında tam bir hak eşitliği ve özgürlüğünü içermektedir. Bu hak eşitliği ve özgürlüğün içerisine üleşimdeki pay eşitliği ve "sömürülmeme özgürlüğü" de dahildir. Sınırları bu kadar geniş tutulmuş bir demokrasiye o "iki temel sınıf"tan her ikisi de "evet" diyebilir mi? Eğer bunlardan biri, bu demokrasiye "evet" diyemiyorsa, o takdirde sözünü ettiğim bu demokrasi bunlardan yalnızca birine ait olma durumundadır.

Gelelim "demokrasi" tartışmalarının diğer bir yönünde bulunan ve başını DYP'nin çekmekte olduğu cepheye. Kanımca DYP vb.'nin bugün "demokrasi havarisi" kesilmiş olmaları, onların nasıl bir demokrasi peşinde oldukları gerçeğinin üzerini örtmemelidir. Bugün DYP, SODEP, RP, HP ve hattâ "emirle kurulmuş" olduğu (**YeniGündem**, sayı 16, s. 7) kendi vetolu kurucuları tarafından ifade edilen MDP "demokrasi" sorununu tartışıyor ve üstelik Baki Tuğ'lar demokratikliği kimseye bırakmak istemiyorlarsa, bu onların tartıştığı "demokrasi"nin yukarıda sınırlarını belirtiğim demokrasi olduğu anlamına gelmiyor, ama geçici bir süre için yolları ayrı düşmüş "tarihsel kardeşler"in yeni şartlarda "hangi zeminde ve nasıl yeniden bir araya gelecekleri" tartışması içerisinde bulundukları anlamına geliyor.

Bundan çıkarılacak sonuç, bu grupları, sürdürdükleri "demokrasi mücadelesi!"nde dışlamak değildir. Yapılması gereken, kendi demokrasi anlayışımızı, maddi hayatla da bütünleştirilmiş biçimde ortaya koymak ve böylece bunu onların "demokrasi"leri ile karşılaştırma yollarını açmaktır. Çıkan sonuç yalnızca aradaki çizgiyi kendiliğinden ve çok net bir biçimde ortaya koymakla kalmayacak, pırıl pırıl yıldızlar üzerinde binbir çiçek bahçelerinde dikensiz güller koklayarak "saf demokrasi" fantezileriyle yaşayanların belki tekrar sancılı ama yine de güzel dünyamıza dönmelerine de yardımcı olacaktır.

Kendi yaratıcıları tarafından, kendi anayurdunda dahi hiçbir zaman "gerçek" haline dönüştürülemeden iflasa uğramış "Tarihi uzlaşma"nın üretici güçlerin gelişme düzeyi-sivil toplum örgütlenmesi noktalarında bu ülke ile kıyaslanamayacak durumda bulunan ve belli bir mozayik görüngüsüne de sahip ülkemizde olası değerlendirilmesi, Türkiye gerçeği ile ne ölçüde bağdaştırılabilir?

Demokratlar ve...

Söz hazır demokrasi tartışmaları iken, konuyla doğrudan bağlantılı olduğuna inandığım bir noktada daha bir iki söz söylemek isterim. Demokrasi uğruna mücadele, soyut bir "idea"yı teorik planda savunmak derekesine indirgenmemelidir. "Demokrasi ve demokratikleşme için mücadele" misyonunu yüklenenlerin dikkat etmesi gereken bir nokta da, toplumdaki her türlü anti-demokratik uygulamalara karşı çıkmak, bunlar karşısındaki tavrını açık bir biçimde ortaya koymak olmalıdır. Türkiye'yi Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nda tartışma ve araştırma konusu yapan olaylar, ülkemizin bugünkü gerçeğinde hiçbir demokratın görmezlikten gelemeyeceği olaylardır. Öte yandan "demokrasi"nin Avrupadaki yükselme günlerinden günümüze kadar uzanan "self determination" diye bir ilkesi daha var, ki, bu ilke ülkemizde bazı "demokrat-aydın" çevrelerce maalesef unutulmuş görünüyor. □

STRES: Her derde deva(!)

E.EMİL ÖYMEN

YeniGündem'in 16. sayısında stres konusuna 4 sayfa ayrıldı. Konuya yakın olan-olmayan bilim adamları stres'den ne anladıklarını açıkladılar. Yazıda ayrıca, stres'in Batı toplumlarını ve Türk toplumunu nasıl etkileyebileceği de tartışılıyordu.

Yazıda stres kavramına açıklık getirildiği söylenemez. İşaret etmek istediğim esas nokta, stres'in neden bu 4 sayfada açık seçik **tanımlanamadığı** değil. Tanım sorunu, Batı dillerinde de var çünkü. Stres, kavram olarak hayati bilimlerden (örneğin, fizyoloji ve biokimyadan) davranış bilimlerine (psikolojiye), sosyal bilimlere (sosyolojiye, sosyal psikolojiye, hatta bir ölçüde mimariye bile) kadar çok geniş bir alanı kapsıyor. Bu nedenle de bakılan bilim dalı açısına göre değişik tanımları oluyor. Üstelik şimdi herkesin kafasında üç aşağı beş yukarı eğri büğrü de olsa bir stres anlayışı var. Bu nedenle yazıda, stres'in tanımına ilişkin olarak ortaya çıkan sorunları bir kenara bırakıp, işin diğer yanına bakmak daha pratik olacak: yani, stres'in Batılı toplumlarda ve Türk toplumunda nasıl hissedildiğine ilişkin akılyürütmelere.

İfadelere sadık kalarak

Bunlar, stres'in yazıda tanımı ve kullanımında gözlenen hata ve belirsizliklerden çok daha önemli. 16. sayfanın 1. sütununda öne sürülen bu iddiaları, kullanılan ifadelere sadık kalarak sıralayalım:

(1) Batılı toplumlarda insanlar başarılı olmak isteği ile stres'e düşerler.

(2) Bu stres'ler hatırı sayılır "rakamlara" ulaşır.

(3) Batılı toplumlar ile Türkiye toplumunu (sic) ruh sağlığı açısından karşılaştırmak pek mümkün değildir.

(4) Çünkü Batılı toplumların toplumsal düzeyde yaşadıkları bu ruh hali (başarılı olma isteği, yaratıcılık, kendini aşma) Türkiye'de sadece çok küçük bir azınlık için geçerlidir.

(5) Türkiye'de insanlar her sabah "daha çok tüketmek" arzusu ile uyanırlar, ama bu duygularını bir türlü tatmin edemediklerinden kendilerini stres içinde buluverirler.

(6) Türkiye toplumunun çok büyük oluşumları, çok kısa zaman dilimlerinde yaşaması da stres'inin katlanarak artmasına neden olur.

Denilmek istenen

"Batılı toplum", "Türkiye toplumu" gibi kavramlardan ne anlaşıldığını da bir kenara bırakarak, salt iddialara bakalım. Şu mu denmek isteniyor?

(1) Batılı toplumlarda insanlar başarılı olmak, yaratmak, kendilerini aşmak isterler. Ama bunu yapmaya çalışırken zorlanırlar. Başarıya ulaşmak öyle kolay bir iş değildir çünkü. Bu yüzden de stres içine düşerler.

(2) Böylece Batılı insan başarılı olmaya çalışırken "çok sayıda" stres sahibi olur. "Sayının" kaça çıkabileceği açıklanmamış. Yalnız, "hatırı sayılır" deniyor. Batılı toplumlar için "hatırı sayılır stres miktarı" diye bir istatistik bulmak gerek normu saptamak için.

(3) Türk ve Batı toplumları, ruh sağlığı açısından "pek" **karşılaştırılamazlar**. Bunun nedeni de açıklanmıyor. Ama yine de biraz olsun karşılaştırma olanağı var ki, "pek" ifadesi kullanılmış. Acaba bu karşılaştırma nereye kadar mümkün?

(4) Batılı, başarılı olmak, kendini aşmak, kendini gerçekleştirmek ister. Türkiye'de ise başarılı olmak, kendini gerçekleştirmek isteyenler sayıca çok azdır. Batılı toplumların toplumsal düzeyde yaşadıkları bu "ruh halini" yalnızca çok küçük bir azınlık hisseder. İşte bu nedenle de Batılı toplumların ruh hali ile Türk toplumununki "pek" karşılaştırılamaz.

(5) Türkiye'deki çoğunluk için amaç nedir? Daha çok tüketmek. Batı'da kendini gerçekleştirmek isteyen çoğunluk, bu nedenle kendini stres içinde bulurken, Türkiye'de de her sabah yataktan "daha çok tüketmek" arzusuyla kalkan Türk insanı, yine bu farklı nedenle kendini stres içinde buluverir. Batı'daki çoğunluk hayattan ne bekliyor? Türkiye'deki çoğunluk ne bekliyor? Farklı şeyler. Hiç bu farklı beklentilerden doğan "ruh hali" karşılaştırılabilir mi? "Pek karşılaştırılamaz" demek epey alçakgönüllü bir tutum. "Hayır, asla karşılaştırılamaz" denmesi daha uygun ve gerçekçi olurdu. (!)

(6) Böylece de Türkiye toplumu (sic) çok büyük oluşumları çok kısa zamanda yaşar, stres'i de "katlanarak" artar. Aynı faiz gibi.

Bir soru, iki seçenek

Altı noktada özetlediğimiz bu sonuca, izlenimler ve akıl yürütme ile ulaşmak mümkün. Ama izlenimlerin ve akılyürütmelerin olsun, bilimsel verilere, bulgulara, birikimlere dayanması, üstelik mantıklı olması gerekmez mi?

Soru: "Acaba Türkiye'de kendini gerçekleştirmeye çalışan o küçük azınlığın ruhi durumu nedir?"

Bu soruya, sözkonusu altı noktadan hareketle cevap ararsak iki seçenekle karşılaşıyoruz:

Şimdi herkesin kafasında üç aşağı beş yukarı, eğri büğrü de olsa bir stres anlayışı var.

a) Madem Türk toplumunda büyük çoğunluğun amacı çok daha fazla tüketmek, o halde Türk toplumunun bu "ruh hali" dışında kalan o küçük azınlık ne hissedecek? Stres mi? Öyle ya, kendini gerçekleştirmeye çalışmak, başarılı olmaya çalışmak, Batılı toplumlarda dahi güçken ve insanlar bu yüzden stres içine düşerken, hele Türkiye'de bu, daha da güç olmalı? O halde o küçük azınlık da tıpkı tüketme arzusuyla yataklarından fırlayanlar gibi stres içine düşecek demektir. Bu durumda tüketici olup bunu tatmin edemeyenler de, kendini Batılılar gibi gerçekleştirmeye çalışanlar da, yani herkes, stres içinde olacaktır.

b) O küçük azınlık, Türk toplumunun "ruh hali" ile ilgili sayılmaz. Çoğunluğun hayattan beklentisi, o küçük azınlık için geçerli değildir. Geçerli olsa, zaten bu kez de "azınlık" kavramı anlamsızlaşır. Bu nedenle o küçük azınlık, Batılı hemcinslerinin tam aksine stres içinde değildir. Çünkü kendilerini gerçekleştirmeye çalışırken zorlanmaz, Türkiye'de başarılı olmak kolaydır, engel yoktur, bu yüzden de o küçük azınlık stres'e düşmez. Türkiye'de kendilerini Batılı anlamda gerçekleştirmeye çalışanlar böylece stres'in semtine uğramazken, Batılılar tam aksine "çok sayıda stres sahibi" olurlar.

Bu iki akılyürütmenin saçmalığı ortada. Ama iş bununla da bitmiyor. Sırada Doktor Nihat Alpay ile yapılan söyleşi var.

Bir de söyleşi

Nihat Alpay, "Bilindiği gibi" diyor, "psikosomatik hastalıklar toplumumuzda üçüncü, bilemediniz dördüncü sırayı oluşturuyor." Yani, birinci ve ikinci sıralarda olmadıkları kesin de, üçüncü ya da dördüncü sırayı ancak alırlar diyor uzman.

Bundan çıkan anlam, psikosomatik hastalıkların Türkiye'de genel ruhî bozukluk ve hastalıklar içinde çok önemli değil, biraz önemli sayılacak bir yer tuttuğu.

Ama hani Türkiye'de "çoğunluk" her sabah yataktan daha çok tüketmek arzusuyla fırlayıp sonunda stres'e düşüyordu? Hani stres, sözkonusu yazıda Özcan Köknel'in de belirttiği gibi "pek çok ruhsal ve fiziksel hastalığın tek nedeni" idi? Çoğunluğun, bu tüketim histerisi içinde toptan bir psikosomatik hastalık "salgını"(!) içinde olması gerekmez miydi? Bu durumda psikosomatik hastalıklar üçüncü-dördüncü sırada değil, daha üst sıralarda gözükmez miydi?

Çelişki nerede? Ve neden çelişki var?

"Demokrasi" yerine "stres"

Sonuç olarak ne denebilir?

Aynı derginin başyazısında Murat Belge'nin "demokrasi" hakkında yazdığı bir cümlede, "demokrasi" yerine "stres" sözcüğünü koyarak, söylenebileceklerin asgarisi, yine Belge'nin kaleminden aktarılabilir:

"... 'stres' kavramının henüz yeterince tanımlanmadığı, dolayısıyla, 'her derde deva' soyut bir 'stres' nosyonunun geliştiği yolunda, benim de bir ölçüde hak verdiğim eleştiriler geliyor. Gerçekten, bu kavramın içeriğini daha somut düzeylerde ele almamız gerekiyor."

Bu, söylenebileceklerin başlangıç noktası ve asgarisidir. □

İletişim'den ayın kitapları...

JÖNLER
II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı çıktıkları için kovuşturmaya uğrayıp Mısır'a kaçmak zorunda kalan Jön Türklerin romanı.
Romanda geçen olaylar ve roman kişilerinin gerçek oluşu esere belgesel bir nitelik kazandırmaktadır.

İSTANBUL NASIL EĞLENİYORDU
Kahve İstanbul'a ne zaman geldi, Sultan Süleyman çağındaki ünlü yosmalar, sarhoşların baskınlarına uğrayan kadınlar hamamı, Kâğıthane âlemleri, meddahlar ortaoyuncuları, tiyatrocular...

TEN VE GÖLGE
Ülkemiz hikâyeciliğinde önemli bir ad. Daha önce dergilerde yayımlanmamış 19 hikâye.

GECE
Okurun yakın geçmişte tanığı olduğu birçok toplumsal, tarihsel, kültürel deneyden yankılar. Alışılmış tarihsel mantığın sorguya çekilişi, insan umutları, korkuları...

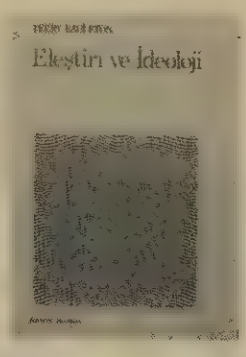

ELEŞTİRİ VE İDEOLOJİ
'Althusser sonrası' akımın önemli temsilcilerinden biri olan Eagleton'un estetik alanındaki görüşleri.

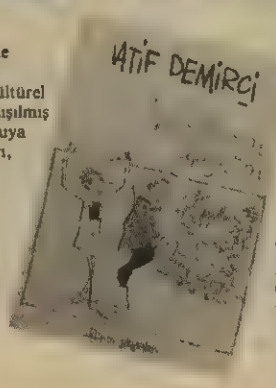

THE SELAMIN ALEYKÜM
Girgir dergisinde yayınlanmamış karikatürler.
1. hamur kağıda ofset baskı, lüks kapak.

1983 ve 1984 seçimlerinin sonuçları ve anlamı;

Gelecek için perspektifler

AHMET KOTİL

Yönetim teknolojisi, siyasal rejim, parti sistemi, vb. siyasal yapılar açısından 6 Kasım ve 25 Mart seçimlerinin sonuçları, anlamı, gösterdiği gelişim doğrultusu nelerdir?

Üç önemli eğilim

Saptanabilecek ilk nokta, ANAP'ın siyasal başarısının iktidar bloku içinde yeni bir yapılanmanın ifadesi oluşudur. 1950'lerden bu yana Türkiye'de küçük ve orta köylülerin, kentsel küçük ticari kesimin destek sınıflarını oluşturduğu, ama belli bir fraksiyonun hegemonyasını kuramadığı bir burjuva blokunun iktidarı sözkonusuydu. İktidar blokunun destek sınıfları ve diğer yığınlarla ilişkisi popülist iktisadi politikalar ve parti makineleri sistemiyle kuruluyor, destek bu sayede sağlanabiliyordu. Bu iktidarın somut örnekleri DP-AP yönetimleridir.

ANAP'la birlikte Türkiye'de 60'larda ve 70'lerde yaşanan hegemonya bunalımı esas itibariyle aşılmışa benzemektedir. ANAP tekelci sermayenin hegemonyası altında örgütlenmiş ve yapılaşmış bir iktidar blokunun siyasal ifadesi sayılabilir. Popülizm-parti makineleri tipi yönetim teknolojisi yerini iktidar blokunun yeni biçimlenişine daha uygun düşen teknokratik ve plebisiter yönetim teknolojisine bırakmaktadır. Bunun göstergeleri arasında seçmenlerle ilişki kurmada parti makinelerinin göreli önemi azalırken, kitle iletişim araçlarının göreli öneminin artması sayılabilir. Bu demek değildir ki parti makineleri ve patronaj sistemi etkinliğini tümüyle yitirecektir ve popülist iktisat politikaları hiç uygulanmayacaktır. Daha çok parti makineleri ve patronaja dayanan yönetim teknolojisinin teknokratik ve plebisiter yönetim teknolojisi ile bu sonuncunun egemenliği altında eklemlenmesi sözkonusu olabilir. Öte yandan iktisadi konjonktürün elverişli gitmesi halinde (uluslararası iktisadi konjonktürde bazı olumlu gelişmeler, Türkiye'nin orta derecede gelişmiş ve jeopolitik konumu önemli bir Üçüncü Dünya ülkesi olmasından kaynaklanan bazı avantajları bu yönde etkili olabilir) popülist iktisat politikaları bu kez, tekelci sermayenin hegemonyasını ifade eden teknokratik bir yönetim tarafından uygulanabilir. Bu durum sistemin kitle desteğinin artması sonucunu doğurabilir.

İkinci önemli eğilim Türkiye'de geçerli olan siyasal rejim tipinin çizgilerinin iyice belirginleşmesidir. Türkiye kendi özgül siyasal gelişme süreci içinde özgül bir siyasal rejim tipi yaratmıştır. Uluslararası ve bölgesel konjonktürde önemli değişmeler olmadığı takdirde bu rejim tipi en azından orta vadede (birkaç on yıl) kalıcı gibi gözükmektedir. Bu bakımdan Latin Amerika ya da Güney Avrupa ile yapılan analojiler bize pek anlamlı gözükmemektedir. Bu rejim tipi, Latin Amerika'da olduğu gibi birbirini izleyen askerî rejim - sivil rejim yer değişiminden (alternance) ya da Güney Avrupa'nın da giderek dahil olduğu gelişmiş ülke tipi bir çoğulcu demokrasiden farklıdır. Bu rejimde iki önemli unsur vardır: ordu ve siyasal partiler. Ordunun üstün gözetimi altında siyasal partiler belli sınırlar içinde yarışmaktadırlar ve herhangi bir kutupsallaşma belirtisi ortaya çıktığında ordu siyasete geçici bir süre için müdahale (Latin Amerika'daki uzun süreli müdahalelerden farklı) etmektedir. 1960'larda ve 1970'lerde yavaş yavaş oluşan bu rejim tipi 12 Eylül döneminde ve 1982 Anayasası'yla iyice kurumsallaşmıştır. Özellikle uluslararası konjonktürde önemli değişmeler olmadığı sürece bu rejim tipi içinde Türkiye'nin belirli ölçüde istikrarlı bir dönem yaşaması beklenebilir.

Üçüncü önemli eğilim Türk parti sisteminin, 70'lerde belirginleşen sağ-sol dikotomisi çevresinde yapılanmakta oluşudur. Bu konuda yaygın bir efsane olmasına karşın bütün parti sistemleri sağ-sol dikotomisine göre yapılanmamışlardır (ABD, Kanada, birçok azgelişmiş ülke, hatta Benelux ülkeleri, vb.). Türkiye'de en azından 1965'e kadar parti sistemi bu dikotomi çevresinde örgütlenmemişti. Sistem yalnızca sağ-sol dikotomisi çevresinde yapılaşma eğilimi göstermekle kalmamakta, aynı zamanda merkez partisi ya da partileri yaratabileceği izlenimini de doğurmamaktadır. 6 Kasım 1983 seçimleri bu eğilimleri çok belirgin bir biçimde ortaya

koymuştur. Çok zayıf bir örgütsel yapısı olmasına karşın sol parti olarak görülen HP, seçimlerden ikinci büyük parti olarak çıkabilmiştir (oysa beklenen iki sağ partinin, ANAP'ın ve MDP'nin ilk iki sırayı almasıydı). Yine başlangıçta bir merkez partisi görünümü kazanmaya çalışan MDP, seçim kampanyası sırasında kendini somut duruma uyarlayıp geleneksel sağ siyasal söyleme sığınmak zorunda kalmıştır.

Türk parti sistemi

Ama öte yandan 25 Mart yerel seçimlerinin de kanıtladığı gibi Türk parti sisteminin en azından orta vadede bir çift parti sistemi olmayacağı söylenebilir. Türkiye'nin geri kapitalist yapısı, hegemonya krizinin esas itibarıyla çözümlenmiş olmakla birlikte etkilerinin süregitmesi ve bundan kaynaklanan iktidar bloku içindeki çekişmeler birkaç sağ partinin varlığını zorunlu kılmaktadır. 1960'larda beliren bu eğilim, yakın gelecekte ortadan kalkacağa benzememektedir. Aynı şekilde solun da Avrupa tipi bir sosyal-demokrasi (veya sosyalizm) haline dönüşmesi bize pek olanaklı gözükmemektedir. Türk solu Türk devletçi geleneği, Latin Amerika tipi popülizm ve Avrupa tipi bir sosyal-demokrasinin özgül bir eklemlenmesi olarak ortaya çıkabilir. Bu farklı modellerin birarada yaşamasının doğurabileceği gerilimler farklı sol partilerin ortaya çıkmasına da yol açabilir. Böyle bir durum seçmen tercihlerinde çok büyük değişmelerin gerçekleşmeyeceği varsayılırsa, en azından seçim aritmetiği açısından solun kısa vadede (1 ya da 2 seçim dönemi) iktidar olamayacağı anlamına gelir. Ayrıca solun içinde anti-sistem grupların marjinal olarak varlıklarını sürdürecekleri söylenebilir.

Gerek teknokratik ve plebisiter yönetim teknolojisi gerek parti makineleri sistemiyle uyumlu olarak, sağda da solda da "her şeyi kapan parti" tipinin yerleşmesi beklenmelidir. ANAP bu tipin başarılı bir örneğini sunmuştur. Bu durumda sağ açısından koalisyonsuz, istikrarlı bir iktidarın kurulması kentsel orta katman oylarının kazanılmasına bağlıdır. Solun (birleşik bir parti halinde çıkabilmesi koşuluyla) iktidara aday olabilmesi için ise, kentsel orta katman oylarının büyük bir bölümünü geri alması ve ayrıca gelişmiş veya azgelişmiş yörelerdeki kırsal küçük üreticiler arasında belli bir ilerleme kaydetmesi (örneğin 1981'de Fransa'da PS'in Katolik Batı'da ilerlemesi gibi) gerekli gibi gözükmektedir.

Kutupsallık/ılımlılık ve eğilimler

Türk siyasal sistemini kutupsallık/ılımlılık karşıtlığı içinde incelersek ne gibi eğilimler saptayabiliriz? Sistem, her iki yönde de eğilimleri, içinde barındırmaktadır. Ortadoğu'daki gergin siyasal ortam, biraz da buna bağlı olarak bölgesel ve kültürel partikülarizmlerin güçlenmesi olasılığı, iktisadi durumun bozulmasına bağlı olarak sınıfsal çelişkilerin keskinleşmesi, kriz bağlamında küçük üretimin çözülme eğiliminin ağır basmaya başlaması, siyasal-ideolojik krizin derinleşmesi kutupsallaşmayı körükleyebilir. Uluslararası koşullardan ve Türkiye'nin özgül durumundan kaynaklanan bir iktisadi düzelme, siyasal-ideolojik kriz unsurlarının zayıflaması, küçük mülkiyetin ve orta sınıfların kalıcılık eğiliminin ağır basmaya devam etmesi ılımlılaşma eğiliminin üstün gelmesine yol açabilir. Yukarıda betimlediğimiz siyasal rejim tipi ve parti sistemi bu eğilimlerden birinin ya da ötekinin ağır basmasına göre yeniden biçimlenebilir. Birinci halde sağ ve/veya sol mobilizasyonlar gerçekleşebilir, bu da askerî bir rejimin kurulması sonucunu doğurabilir. İkinci halde siyasal rejim yavaş ve sancılı bir süreç içinde Batı tipi çoğulcu bir demokrasiye dönüşebilir, parti sistemi de teknokratik-muhafazakâr bir sağla sosyal-demokrat bir solun ana unsurlarını oluşturduğu bir çift-parti sistemi ya da birkaç küçük sağ partinin de yaşadığı ılımlı bir çokparti sistemi haline gelebilir. Oysa birinci halde parti sisteminin kutupsallaşmış bir çoğulculuk görünümü kazanması ve bu kutupsallaşmış çoğulculuğun da bir tek parti sistemi ya da partisiz sistem yaratması beklenebilir. □

Yeni lokanta kültürümüz: Servis fesadı

Gözaltında ve emin ellerde

MURAT BELGE

Şıklığıyla tanınan bir lokantada, akşam yemeği saatlerinde, dört kişi oturuyoruz. Lokanta fazla kalabalık değil. Bu tenhalıktan ötürü garsonlar işsiz mi kalmış, ne? Sürekli biri-ikisi çevremizde dolaşıyor, dördümüzden biri sigarasını söndürecek olursa, garson anında geliyor, tablayı üstüne temizini koyup alıyor, temizini yeniden masaya koyuyor. Konuşurken, içgüdüsel bir şekilde, garsonun bu işlemi bitirip uzaklaşmasını beklemek için, durakhyoruz. Bir süre sonra sıkıcı olmaya başlıyor bu duraklamalar, garsonun bu gereksiz işini bitirmesini beklemeler. Bir de hanım var, **maître d'hôtel**" görevini yapan (hanım olduğuna göre, **maîtresse d'hôtel** demeli belki de). O, arada bir yaklaşıyor, bir şahin bakışıyla masamızı gözden geçiriyor, uzaklaşıyor. Bütün bu yaklaşımların değiştirdiği somut bir şey yok; sadece bir "mesaj" veriyor: "Hiç merak etmeyin, ben size gerekli ilgiyi gösteriyorum. Bir aksaklık görülürse derhal giderilecektir. Emin ellerdesiniz."

Emin ellerde olmak, iyi bakıldığını bilmek, teorik olarak güzel bir duygudur herhalde. Tersliğimden olsa gerek, şükran duyacak yerde, deyimin her anlamıyla kendimi "göz altında" hissediyorum. Bu duygumu "**maîtresse d'hôtel**"den sıkı sıkı gizlemem gerektiğine inanıyorum. Yoksa o kendine güvenen adımıyla şahin gibi yaklaşır, boşaldığı için masada fazlalık haline gelen salata tabağımla birlikte, içimdeki bu nankörlük duygusunu da, cımbız zerafetiyle çalışan parmaklarıyla ayıklayıp götürebilir.

Pek fazla abartmadan anlattığım bu sahne günümüzde İstanbul lokantalarının oldukça genel bir özelliğini yansıtır sanıyorum. Ama bu özelliğe girmeden önce, bütünü anlatabilmek için aynı lokantanın başka bir yanından söz etmek gerekiyor. O da şu: kısaca, yemeklerde iş yok. Örneğin, sevecen **maîtresse d'hôtel**'imiz "**châteaubriant**" yememizi tavsiye ediyor. Bu saygıdeğer yemeği anarken, "şato" diye kısaltarak söylüyor: yakından tanıdığı bir aristokrattan küçük adıyla söz edermiş gibi. Ne var ki, yemek geldiğinde, bakıyoruz ki "şato" olabilir gerçekten, ama herhalde "**châteaubriant**" değil.

Sonuç olarak, günümüz lokantalarından, servisten doymuş, patlayıncaya kadar doymuş olarak çıkıyorsunuz; ama yediğinizden, yani size yedirdiklerinden, olumlu anlamda doymuş olmuyorsunuz. Söz "doyum"a gelmişken, şüphesiz hesap pusulası da yeterince doyurucu oluyor.

Türkiye'de bu eğilim lüks lokantalardan başladı. Bence bayağı ilginç sayılabilecek bir toplumsal-kültürel durumun göstergesi. Şöyle ki, insan lokantaya iyi yemek yemeye gider. Ama giderken, neyin iyi yemek olduğu hakkında bir bilgisi olması gerekir. Oysa Türkiye'de lüks lokantalara gidebilecek kadar para sahibi olanlar, lokantada yedikleri üstüne karar verebilecek yemek kültüründen, o ünlü, aristokratik "gourmet" kültüründen yoksun durumdalar. Türk mutfağının geleneği bir yerlerde kopmuş, neyin nasıl yapılması gerektiği belli değil. Yabancı mutfakları burada yeniden-üretebilen yok gibi. Ortada birtakım yemek adları var, bunları müşteriler de bir şekilde öğrenmiş. Ama o adların gerçekte neyin karşılığı olduğunu bilmiyorlar. Kısacası, lokantanın önlerine sürdüğü şeyi yemek zorundalar. Zaten bu gibi lokanta "menü"lerine özgü birtakım yemekler bir yerden bir yere pek fazla değişmiyor. **Filet mignon** her lokantada, bildik domates salçasını temel alan, unla koyultulmuş uyduruk bir sosla geliyor. Çünkü sanırım ahçılık mesleğinde de bir standartlaşma var. Hani tekellerin, tröstlerin ürünleri ve fiyatları denetlemeleri gibi, yemek kalitesinde de böyle bir tekdüzelik ve "meslek-içi belirleme" oluştu. Hal böyle olunca, verileni yiyeceksiniz. Hatta üstüne, "Hımm, çok güzelmiş" de diyeceksiniz ki, "vaktimi -ve paramı- boşa harcadım" bunalımına girmeyesiniz.

Peki, zengin yemeği yiyecek paraya sahip olup da bunu değerlendirecek damak zevkine sahip olmayınca, hangi lokantaya gideceğinize nasıl bir ölçütle karar vereceksiniz? Bunu da lokanta çözmüş: servise bakacaksınız. "Menü"de adı yazılı o şık -ve hafif egzotik- yemek adlarına yaraşan titizlikte bir servis yapılıyorsa, demek ki yedikleriniz de işin usulüne uygundur. Yani, sonuç olarak, insana servisi yediriyorlar.

Örneğin geçenlerde davet edildiğim bir başka lüks lokantada bizim için yeni sayılacak bir fenomenle karşılaştım: "Şarap garsonu". Evet, yalnız şarabın siparişini alan ve servisini yapan biri. Adam, siparişi aldıktan sonra tekerlekli servis masası ve masa üsünde şarap ayininin avadanlıklarıyla -ki, her şeye rağmen, bunların çok fazla karmaşık olmasına imkân yok- sökün etti. Şişeyi aşina bir tavırla aldı eline, birkaç kere evirip çevirdi. Bu evirip çevirme sayesinde şişenin içindeki şarapta kayda değer bir değişim olduğunu sanmıyorum. Aynı şekilde, şarabın bu işlem sayesinde şarap garsonuna kendi hakkında önemli bir bilgi sunduğunu da sanmıyorum. Ama adam, en azından böyle bir bilgi sunulsa onu anında kapmaya hazır bir tavırdaydı. Mantara, düşünceli düşünceli baktı, zor bir ameliyat için neşteri nereye vuracağını hesaplayan bir cerrah edasıyla sapladı tirbüşonu. Birtakım peçetelere özenle sarılı durumda olan şişe, usta hareketlerle mantarından kurtarıldı. Normal olarak, işin bu aşamasında, garsonlar, hesabı ödeyecek talihsiz kişi olduğunu tahmin ettikleri adamın kadehine şaraptan biraz döker, bir adım geri çekilerek zevk sahibi müşterilerinin o çok önemli kararını beklerler. Ama hayır! Bu garson, şarap garsonuydu. Onun için böyle yapmadı, şişenin açık ağzını burnuna yaklaştırarak kokladı. Soluğumu tutarak bekledim. Tamam, şarap, kokusal yetenekleriyle, garsonunu utandırmamıştı. Sonra servis masasından bir kadeh alıp içine biraz şarap döktü. VE BUNU KENDİ İÇTİ. Bir yudum aldı, başını öne eğip şarabı ağzında saat yönünde

T a değiş uzan koyu taba şık l değiş karş arka götü getir hizm olan

blalar durmadan
iyor tam bardağınıza
ırken kapıp yenisini
yorlar, tabaklar gidiyor,
klar geliyor, "adisyon"
utular içinde, örtüler bile
tiriliyor, bir an gelecek,
nızda oturan
daşınızı da koltuğuyla
rüp yerine yenisini
ecekler sanıyorsunuz, bir
et, bir hizmet... Eksik
tek şey iyi yemek.

döndürdüğünü gösteren bir hareket yaptı, yuttu. Bir an düşünüp ikinci yudumu aldı. Başını arkaya yatırıp gözlerini semaya -daha doğrusu lokantanın cafcaflı tavanına- dikti ve şarabı genzine doğru çeker gibi yaptı. Ne de olsa sınırlı bir mekân olan "insan ağzı içinde" şarabın bu trafiğini yeterli bulmuş olmalı ki, yukarıda sözünü ettiğim aşamaya nihayet gelerek ziyafet sahibinin kadehine gerekli tadımlık şarabı döktü. Ziyafet sahibi yeterince görgülü olmadığı için bu şarabı sadece içti ve "tamam" işaretini verdi.

İçilen şarap Kavaklıdere'nin Çankaya'sıydı. Eve dönerken, "belki tirbuşon kayıptır" diye bakkala açtırdığınız şişeden nasıl çıkacaksa öyle çıktı sonuçta.

Bu şık lokantaların bir yeni şıklığı da hesabın getirilme biçimi. Görülmesi ayıp ya da namahrem bir şeymiş gibi, bir kutu içinde geliyor "adisyon". Zarif bir kutu içinde. Belki de, masada en dayanıklı kimse, o görsün, ötekilerin nahak yere dudağı filan uçuklamasın diyedir hesabın böyle örtülerek gelmesi. Aynı şekilde, paralar ve üstü "kapalı kutular içinde" gidip geliyor. Ancak bu lokantaların hesap alışkanlıkları ve Türkiye'deki enflasyon oranıyla, yakında bu işlem bir kutuyla değil, bir araba içinde gidip gelen bir sandıkla yerine getirilebilir. Hiç şüphe yok ki böyle bir durumda çok şık arabalar bulunacaktır.

Toplumun "ekâbir" kesiminde bir âdet çıktı mı, orta halli ve hattâ ortadan az halli kesimlere de bulaşmaması mümkün değil. Nitekim şimdi bu kanalda çalışan lokantalarda, kebapçılarda vb. aynı servis merakı başgösterdi. Tabiî bir toplumsal ortamdan bir başka toplumsal ortama atlayan bir âdet, bazı değişimlerden geçerek uyarlanıyor yeni çevresine. Orta halli lokantanın, müşterilerine şefkat göstermesinin başlıca yöntemi gene "servis" tabir edilen şeyle ilgili. Yani, tabak-çatal gibi şeyler sürekli "temiz" olarak önümüze sürülüyor. Yalnız, lüks lokantada da yerine getirilen bu "servis değiştirme" orta halli lokantada bazen bir çılgınlık haline geliyor. Çevrenizde sürekli bir hareket: garsonlar ve komiler masadan bir şeyler alıyor, bir şeyler bırakıyor. Başta, her zamanki gibi, sigara tablası. Ama bardaklar da, çatal, bıçak da, tabaklar da sık sık değişiyor. Şöyle mezeyle karışık bir şeyler yiyorsanız, tabağın bir kenarına ayırdığınız peynir, lakerda parçası vb. de bu yenileme işlemi sırasında gidiyor. Lokanta sizi memnun etmeye ciddi bir şekilde kararlıysa, birdenbire örtüler bile değişebiliyor. Değiştirme eylemini yerine getirenler lüks lokanta garsonları gibi -ya da onlardan bazıları gibi- bale kursundan geçip zerafet öğrenmedikleri için sürekli olarak ensenize, kulağınıza, saçınıza kollar sürtünüyor. Siz, diyelim bir bardağa uzanırken bir başka el daha atik davranıp bardağı kapıyor, yenisini koyuyor. Bir an geliyor, insan, komiler gelip karşısında oturan arkadaşı da sandalyesiyle birlikte alıp götürecekler ve yerine gene sandalyede oturmuş olarak bir başkasını getirip koyacaklar diye bir endişeye kapılıyor.

Bu tip lokantalarda uğradığınız servis fesadının biraz daha hoşgörülür, naif ve iyi niyetli bir yanı var. Ama burada da sanki başka bir şey öne çıkıyor. "Müşteri velinimetimizdir" ideolojisinin son haddine gelinmiş gibi. Neredeyse bir köle emeği sunularak servis yapılıyor. Bir gün arkanızda durup palmiye yaprağı sallayarak serinlik yaratmaya başlarlarsa şaşırmayacaksınız yani. Neyse ki bütün bu faaliyet gerçekten çok sistemli değil. Tabak-çanak durmadan değişiyor, ama başka her şey aksıyor ve insan böylece rahat bir soluk alabiliyor.

Bir de, müşteriye sormadan iş yapan yeni tip lokantalar var. Örneğin bir tanesi Kumkapı'da bir balıkçı lokantası ve hiç yakışmıyor oraya. Burada müşteriye bir ne içeceğini soruyorlar, bir de yemek sonunda balık çorbası isteyip istemediğini. Geri kalanında lokantanın kendine sonsuz bir güveni var. Adı konmamış bir "fiks menü" uygulamasıyla standart bir meze ikmali yığması yapılıyor. Deniz ürünlerine dayanan bu mezelerin başlıca özelliği kaşarpeyniri. Akla gelir, gelmez her şeyin içinden bir hacıyatmaz inadıyla kaşar peyniri çıkıyor.

Evet, böyle çeşit çeşit lokanta var şimdi; berbere veya masaja gitmiş gibi ihtimam gördüğünüz yemek lezzeti adına da pek bir şey görmediğiniz. Yemek kendisi ciddi şekilde anlam değiştirdi. İnsanların büyük bir çoğunluğu evde yemekten kısıyor, konservelerle, alaminüt bir şeylerle paradan ve zamandan tasarruf ediyor, haftada bir kere de topluma karışıp pahalıca lokantalara gidiyorlar -tasarruf sonucu satın aldıkları şık elbiseleri giyerek.- Katlandıkları sıkıntıların ödülü olarak, lokanta da onlara hakettikleri servisi veriyor.

Zengin lokantalarda ise yemek ayini bütün dekoruyla yerine getiriliyor. Ülkemizin "muasır medeniyet seviyesine" ulaşma çabasının bütün özelliklerine uygun bir biçimde, burada da "zarf" yerinde, lâkin "mazruf" bir tuhaf. Bu konuda insan Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak romanından bir bölümü hatırlamadan edemiyor: "Bir fıkra yazarımız gazetesinde şöyle demiştir: 'Zarf mazrufa tesir eder. Memurlar montgomeri giyerlerse tasarruflu ve makul olmaya doğru ehemmiyetli bir adım atmış sayılırız.' Dönem, ellilerin, DP iktidarının, küçük Amerika oluşumuzun, Kore Savaşı'nın, General Montgomeri'nin dönemidir. Roman kahramanı Aysel o sırada derin bir kafa yorgunluğu, entelektüel şaşkınlık ve duygusal kararsızlık içinde, bir soluk almak üzere parka gider:

"Beyazlara uzandı. Leylak ağaçlarının sık dalları, ta yere yakın dalları hışırdadı. Kapkara gözlükleriyle bir adam. Üstünde bir montgomeri. Adam, Aysel'e erkeklik organını gösterdi.

"Zarf mazrufu ne kadar da değiştirmişti!.."

İngiltere'de Maden İşçileri Grevi: Son dinozorlar savaşı

"Bu sendika tüm üyelerini, kadınların muhteşem destek komitelerini, işçi sınıfının önemli bölümünü seferber edebildi. Bugünkü toplantıdan çıkan sonuç, açık. Salı günü geri dönüyoruz. Birlikte dönüyoruz. Şunu söylemeliyim ki, maden ocaklarını, işlerimizi ve topluluğumuzu koruma mücadelesi sürecektir. Geçmişin işçi-işveren anlaşmazlıklarını inceleyen tarih öğrencilerine, bu gibi durumlarda, maden işçilerine karşı öncelikle lokavt kararı alındığını ve bu sendikanın üyelerinin grev öncesindeki koşulların daha kötüsüne razı olarak geri döndüklerini anımsatmalıyım. Bu kezse, kömür işletmesinin maden ocaklarını kapatma kararı, en azından, bir yıl için geri bırakılmıştır."

4 Mart 1985, Londra. Maden İşçileri Sendikası lideri **Arthur Scargill**'in, grevin sona erdiğini bildiren açıklaması.

Londra

TEMUÇİN TÜZECAN

Scargill 4 Mart Pazar günü, sendikanın meclisi niteliğindeki ulusal kongre toplantısının ardından, grevin, bir yaşını doldurmasına bir gün kala bittiğini açıklarken, bunları söylüyordu. Alınacak kararı, saatler boyu sağanak altında bekleyen 500 kadar maden işçisinin bir bölümü ise, 2 ay grevi ödün vermeden yöneten ve belki de bu taviz vermezliği yüzünden "kaybeden" Scargill'e, en ağır sövgü olan "grev kırıcısı" diyerek hakaret ediyordu.

İngiltere yakın tarihinin, maliyeti en yüksek işçi-işveren anlaşmazlığı olan kömür işçileri grevi 1984 Martı'nda başladı. İngiltere kömür işletmesinin başına, Amerikan asıllı, sıkı Reagan yanlısı Ian McGregor'un getirilmesinin ardından, İngiltere kömür sanayiinin yeniden biçimlendirilmesi bekleniyordu, zaten. Ekonomik olmayan maden ocaklarının kapatılacağı ve üretimin yüzde 5 azaltılacağına ilişkin kararı açıklandıktan sonra kömür üretim bölgelerinde teker teker grev başladı. Muhafazakâr Parti iktidara gelmeden önce, şimdiki hükümetin Ulaştırma Bakanı Nicholas Ridley tarafından hazırlanan bir raporda, hükümet olunması halinde, militan sendikaların muhtemel eylemlerine karşı önlemler alınması ve hazırlıklı olunması gerektiği belirtiliyordu. Rapora göre, kömür, elektrik enerjisi ve dok işçilerinden, hükümeti devirmeye yönelik eylemler beklenmeliydi. Böyle bir saldırıya karşı hazırlığın 1984 baharına kadar sürdürüldüğü, kömürle çalışan enerji santrallerinin kömür stoğu ile doldurup taştığı bir dönemde, çok sayıda işçiye yol göstererek, kömür üretiminin tek ekonomik etkinlik olduğu bölgeleri başka seçenek yaratmadan işsizliğe boğarak, İngiliz kömür sanayiini çağdaşlaştırma, birim maliyeti diğer ülkelerin düzeyine indirme planı açıklandı. Maden İşçileri Sendikası'nın radikal lideri Arthur Scargill'in bu karara tepki göstereceğine inanılıyordu. İnançlar boşa çıkmadı, grev başladı.

Bir senenin dolmasına yalnızca 24 saat kala açıklanan yenilginin ardından, 5 Mart 1985'te işçilerin yüzde 85'i lambalarını aldı, ocağa indi. Şimdi gündemde olan, sendikanın neden yenildiği, tarafların ne yitirdiği, ne kazandığı, kömür sanayiinin geleceği gibi konular... Aslında Scargill, tarih öğrencilerine 12 aylık grev yüzünden kömür işletmesinin maden ocaklarını kapatamadığını istediği kadar anlatsın, herhalde gelecekten bugüne baktıklarında, tarih öğrencileri, İngiltere'de 1985 sonrasında neden "büyük grev" olmadığını iyi anlayacaklardır.

Neden yenilgi?

Enerji Bakanı Peter Walker, ortada ne zafer ne de hezimet bulunduğunu söylerken, madenciler bugün sendika bayrağı altında, bando mızıka ile ocaklara dönseler bile, tümünün de kırılan onurları ile çalışmaya başladıklarına kuşku yok. Peki 1974'te, Muhafazakâr Parti lideri Başbakan Edward Heath'ı iktidardan düşüren büyük grevin etkisi 1984'te neden yaratılamadı?

Bu soruya yanıt ararken, siyasal eğitimini, İngiltere Komünist Partisi Genç Komünistler Birliği'nde yapan Scargill'in kişiliğine gözatmak gerekiyor. Hiçbir konuda ödün vermeyen, ılımlı sendika liderlerinden yardım istemeyen, merkezî denetim yanlısı Scargill'in hedefi, kendisi gibi ödünsüz, otoriter ve sert Başbakan Margaret Thatcher'dı. Scargill'in kişiliğinde simgelenen radikal solun, Thatcher'ın kişiliğinde ifadesini bulan radikal sağın mücadelesiydi başlayan. Sol 1974 zaferine özlemle bakıyor, sağsa 1974 hezimetinin intikamını almanın yollarını arıyordu. Scargill'in ilk hatası Thatcher'ı küçümsemekti. 1974 grevini örnek alan Scargill, ödünsüzlüğü sürdürürse hükümetin çözüleceği varsayımından hareket etti. Bu gerçekleşmedi, dahası 1985 Şubatı başında ilişki kurmaya çalışan sendikaydı, buna yanaşmayansa hükümet ve kömür işletmesi... Maden İşçileri Sendikası'nın Mart 1984'ün koşullarını iyi değerlendirmemesi ve greve neredeyse hükümetin can attığı bir zamanda gitmesi, yönetimi daha baştan güçlü kıldı.

İlkin termik enerji santrallerinde 50 milyon ton kömür stoğu yapıldığını anımsatmak gerek. İngiltere'nin yıllık kömür üretiminin yaklaşık 100 milyon ton olduğu düşünülürse, kömür stoğunun en az 7-8 ay içinde tükeneceği ve sendikanın büyük umudu elektrik kesilmelerinin gerçekleşmeyeceği ortaya çıkıyordu. İkincisi, beyaz filler olarak adlandırılan petrolle çalışan termik santrallerin yıllardır pahalıya malolduğu gerekçesi ile kullanılmadığı, ancak bir bunalım anında devreye girme olanakları, sendika tarafından önemli bir değişken olarak değerlendirilmedi. Hükümetin pahalı da olsa petrolle enerji üretmesi kaçınılmazdı. Üstelik, petrol fiyatlarının düşme eğiliminde bulunduğu bir dönemde, beyaz filler "0" kapasite kullanımından "yüzde 90" kapasite kullanımına geçtiler. Aynı dönemde nükleer santrallerin üretimi de artırıldı. Sendikanın üçüncü büyük hatası ise kamuoyu desteğine önem vermemesi, ya da öyle görünmesiydi. Sendika yönetmeliğinin, ulusal çapta greve gitme konusunda yüzde 55 onay istemesi, oysa bölgesel grevlere merkezden çağrı çıkartmasına olanak tanıması, kömür üretim bölgelerinde teker teker greve gidilmesini ve direnişin ulusal boyut kazanmasını oylamasız sağladı. İşte bu uygulama hükümetin ve diğer muhalif çevrelerin "oylama ve demokrasi" konusunu sürekli gündemde tutmasına yol açtı. Oysa Scargill geçen nisan ayında oylamaya gidebilir ve gereken yüzde 55'i fazlasıyla sağlayabilirdi. Bu da diğer toplum kesimlerinin desteklerini artırmalarına yol açardı kuşkusuz.

Efsanevî 1926 grevi ile 1984 grevi karşılaştırıldığında, yaygın kamuoyu desteği konusunu derinleştirme gereği ortaya çıkıyor. 1926'da bir grup özel kömür şirketine karşı başlatılan grev, 1984'te devlet denetimindeki kömür işletmesini hedef alıyordu. Kamu kuruluşlarının halkın malı olarak görüldüğü bir ortamda, madenciler dışındaki kesimleri "kendi malına karşı harekete geçirmek" oldukça güçtü. Sendika, sorunu yalnızca ekonomik olmayan ocakların tanımı üzerinde yoğunlaştırıp, bunun toplumsal maliyeti üzerine yeni fikirler üretmeyince destek sağlanamadı. Herkes "bir kömür ocağı zarar ediyorsa, neden açık tutulsun ki?" diye soruyordu. Sendika ise inatla ocakların ancak kendi onayı ile kapatılabileceğini belirtiyor, hükümetin işsizliğin yoğunlaşacağı bölgelere destek sağlaması konusunda, toplum kesimlerini harekete geçiremiyordu.

Grev boyunca sürekli olarak gündemde tutulan konulardan biri, grev gözcüleri ile polis arasında çıkan çatışmalardı. Toplam beş kişinin öldüğü grevin ilk 6 ayında kömür üretim bölgelerinde II. Dünya Savaşı sonrasının en yoğun polis varlığına tanık olundu. Binlerce grev gözcüsünü örgütleyen sendika, çıkan olayların tek sorumlusu olarak polisi gösteriyor; televizyon ekranlarına ise grev gözcülerinin polise attığı taşlar yansıyordu. Galiba 1984 yılında grevler biraz da televizyon ekranında kazanılıyor.

Bir de, maden işçilerinin, en iyi ücret alan kesimlerden biri olduğunu belirtmekte yarar var. Çok büyük bölümü her ay ev, otomobil, video, müzik seti ve benzeri eşyaların taksitlerini ödediği için grevin bireysel maliyeti çok fazlaydı. 1926 grevine katılmış bir emekli madencinin televizyonda dediği gibi "Bizim kaybedilecek bir şeyimiz yoktu. Grev kolaydı. Şimdi ise binlerce sterlin borçları, kaybedilecek pek çok şeyleri var. Bir yıl grev yapmak inanılır şey değil"di. Bu yüksek bireysel maliyete rağmen, direnişin bir yıl sürdüğünü, ancak grevi bırakıp işe dönme olayının düzenli olduğunu, grevi bitiren gelişmenin ise bu sürekli kanama olduğunu söyleyelim. □

İngiltere Kömür İşletmesi yönetiminin, maden ocaklarını kapatacağını açıklamasından önce, çelik sanayiinde de benzer bir uygulamaya gidilmişti. Bu uygulamanın mimarı da, daha sonra kömür işletmesinin başına getirilen Ian McGregor'du. Çelik işçileri de 1980 yılında greve gitmişler, ancak on üç hafta sonra grevi sona erdirip işlerinin başına dönmüşlerdi. Çelik işletmesi ise, uygun gördüğü politikayı uyguladı, fabrikaları kapattı: binlerce işçiye kapıyı gösterdi. 1981'de devlet memurları, 1982'de hemşireler, 1983'te ise demiryolu işçileri Thatcher Hükümeti'ne karşı grev yaptılar, ancak tümü de isteklerini geri alarak işlerine döndüler. Yani, hükümetin boşa çıkartılmış grev koleksiyonu oldukça zengindi.

Scargill, stratejik hataları yapmasaydı grevin sonucu ne olurdu? İngiltere Hükümeti'ni greve karşı güçlendiren etmenlerin başında sendikanın verdiği açıklar geliyor, kuşkusuz. Polisle grev gözcülerinin çatıştığı dönemde, Scargill'in şiddet eylemlerini kınamaması, hükümetin sürekli vurguladığı bir açıktı. Hatta şiddet eylemlerine katılan grevciler, Falkland Adaları'nda İngilizlere karşı savaşan Arjantin askerlerine bile benzetildi. Thatcher, bir keresinde, iç düşmanların varlığından bile söz etti. Tüm bunlarsa, yaygın kamuoyu desteğine ihtiyaç duyan grevin altındaki tabanı kaydırdı.

1973-1979 döneminde yapılan kamu sektörü grevlerinin, Muhafazakâr Parti iktidarına zemin hazırladığı, bugün kabul edilen bir olgu. "Çöplerinizin toplanması için Muhafazakâr Parti'ye oy verin" kampanyasının etkili olduğu, hatta seçim kazandırdığı biliniyor. Böylesi bir ortamda, üstelik Muhafazakâr Parti'nin ikinci seçim zaferini kazanmasının ardından, işsizliğe rağmen kamuoyu yoklamalarının Muhafazakâr Parti'yi gösterdiği bir dönemde kalkışılan grevin, istediklerini kabul ettirerek sona ermesi oldukça güçtü. Bütün bunlara rağmen, maden işçilerinin direnişi Thatcher Hükümeti'ni yıprattı. Bir İngiliz sosyolog, grevin son aşamalarında, neredeyse yenilginin kesinleştiği anlarda, Thatcher Hükümeti'nin grevi ele alış biçiminin, nüfusun ancak yüzde 29'u tarafından tasvip görmesini, İngilizlerin mağlup tarafı geleneksel olarak sevmesine bağlıyor.

Grevin Muhafazakâr Parti içinde yarattığı etkilerden biri de, Enerji Bakanı Peter Walker'ın tırmanışı oldu. Parti içinde eski Savunma Bakanı Francis Pym'in başını çektiği muhalif hareketin hükümet içindeki tek temsilcisi olan Peter Walker'ın yıldızı parladı. Enerji santrallerine kömür stoklama programını başarıyla uygulayan, petrolle çalışan termik santralleri yeniden devreye sokan, henüz deneme üretimindeki nükleer enerji santrallerini ulusal enerji sistemine bağlayan Walker'ın, Thatcher'ın yerine yarışacak adaylar arasına girmesi, üstelik bunu muhalif "Wet" grubundan olmasına rağmen başarması, en azından bir kişinin işine yaradığını ortaya koyuyor.

İngiltere'deki büyük kömür grevi, belki de İşçi Partisi ile işçi hareketi arasındaki büyük ilişkilerin kopma sürecinin son aşamalarından biriydi. İşçi Partisi'nin top olmadığı, yani Thatcher ile yarışamayacağı ileri sürülen lideri Neil Kinnock, grev boyunca Radikal Maden İşçileri Sendikası ile mesafesini korudu. Grevin bölünmeden sürdüğü, dirençli Güney Galler'den bir madencinin oğlu olan Kinnock, hiç kuşkusuz madenciler ve maden sanayiinin sorunları hakkında hayli deneyim sahibiydi. Ancak, 1984 Eylülü'nde yapılan İngiltere İşçi Sendikaları Konfederasyonu kurultayında kahraman muamelesi gören Scargill, bir ay sonra İşçi Partisi kurultayında "partinin gerçek lideri" görünümüne bürünüverdi. Bu değişim, 1973-1979 grevlerinin etkisini üzerinden henüz atmaya başlamış İşçi Partisi'nin, özellikle ılımlı kesiminin kömür grevi liderlerine karşı tutumu daha da donuklaştı. Kinnock, kendisini Maden İşçileri Sendikası yönetiminden uzak tutmaya çalıştığı için parti içindeki sol grup tarafından eleştirilirken, aynı politika, merkez ve sağ kesimlerden Maden İşçileri Sendikası'na fazla yakın olduğu gerekçesiyle tepki görüyordu. Grev, Kinnock için de önemli bir deney oldu sonuçta: gücünü, parti içindeki etkinliğini, kamuoyunun "dinazorların çarpışması" olarak nitelenen büyük greve tepkisinin ne olduğunu sınama olanağı buldu.

Toplam beş kişinin öldüğü... kömür üretim bölgelerinde, II. Dünya Savaşı sonrasının en yoğun polis varlığına tanık olundu.

Neil Kinnock, 12 ay boyunca yalnız bir kez grev gözcülerini ziyaret etti. Seçim bölgesinde, Güney Galler'deki bir maden ocağının girişinde bekleşen grev gözcüleriyle ağzında piposu, sohbet eden Kinnock, İşçi Partisi'nin geleneği içinde, grevi kamuoyunda destekledi. Ancak grevi desteklemek, sendika lideri Scargill'i desteklemek değildi kuşkusuz. Sendikalarla bütünleşmiş bir siyasal parti niteliğindeki İşçi Partisi için alışılmış olan, Kinnock'un, sendika yönetimini de desteklemesiydi... Ancak, partinin seçmen tabanını güçlendirme gerekçesi ile izlenen bu politika, İngiltere tarihinde ilk kez, sendikalar ile İşçi Partisi'nin arasındaki bağı zayıflattı. Bunun da ötesinde, Avam Kamarası'nda sesini duyuran, bir partinin şemsiyesi altındaki sendikaların etkinliğini azaltıcı etki yaptı. Üzerinde birleşilen, İngiliz işçi hareketinin, bu grevden zayıflamış, gücünü ve moralini yitirmiş olarak çıktığı yönünde... Ayrıca, maden işçilerinin sendikalarına besledikleri geleneksel siyasi sadakatin biçim ve derecesinin değiştiği de söylenebilir. Yine de, 120 bin maden işçisinin, aileleriyle birlikte girişip yitirdikleri mücadeleyi saygıyla anmak gerek. □

Militan bir işçi önderi: ARTHUR SCARGILL

MURAT BELGE

İngiltere'de maden işçilerinin grevi, gelişmesinin bir noktasından sonra birçok gerçekçi gözlemcinin tahmin ettiği acıklı sona ulaşmış görünüyor. Bu sonucun çeşitli önemli uzantıları olacaktır -Britanya içinde olduğu kadar, dışında da. Friedmann'ın ekonomik öğretisinden esinlenen yeni sağcılık, klasik sendikal mücadeleyi geçersizleştirme çabasında. Değişen koşullar nedeniyle zaten belirli tıkanıklıklar yaşamakta olan klasik sendikacılık, "demokratik" gelenekleriyle tanınan "Batılı" toplumlardaki bu yeni sağcılık (bu, Şili gibi devlet terörü uygulayan toplumlardakinden biraz daha değişik bir sağ strateji) karşısında bir hayli bocalıyor. Bütün bu koşullar sendikal hareketi kendi yapısını, araçlarını, yöntemlerini yeniden gözden geçirmeye ve düşünmeye çağırıyor.

Scargill'in çıkışı bu anlamda bir arayışın yüze vuruşu değildi. Scargill, yeni sağa karşı solun eski bir mücadele biçimini yürürlüğe koydu. Ve sonuç böyle oldu.

Yetmişlerin ilk yarısında, o zaman Edward Heath'in başbakanlığında yürüyen Muhafazakâr Parti iktidarını Scargill'in maden işçileri greviyle yıktığını hepimiz biliyoruz. Bu ölçekte bir tarihî olayın protagonisti olmak, Scargill'in şimdiki tragedyasını hazırladı. Bu da, gözlemcilerin genellikle paylaştığı bir yargı. Ben bu olayı "psiko-politik" diyebileceğim bir düzeyde, daha çok Scargill'in kişiliği ve formasyonu çerçevesinde ele almak istiyorum. Böyle bir psikolojik yorumun büyük ölçüde "öznel" olacağını belki hatırlatmak bile gereksiz -hele Scargill'in "psikolojisi"ne erişmemin temel aracı 1974'teki zaferinden sonra **New Left Review**'da yayımlanan uzunca mülakatından ibaret olunca.

Bence Scargill klasik devrimci tipin en olumlu örneği: Militan bir işçi önderi. Atak ve cesur. Çabuk karar veren ve inanılmaz bir sarılma gücüyle hedefini kovalayan bir önder. Örgütleme ve işi sonuçlandırma yeteneği bir hayli yüksek. Son olarak, çevresindekilerde sevgi ve güven duygularını uyandırabiliyor. Yetişmesi "ortodoks devrimci" süreçlere tamamen uygun (Scargill'in Troçkist sempatileri onu bu "ortodoksi"nin dışına çıkarmıyor.)

Scargill önderlik konusunu, başka birçok konu gibi, oldukça "ak" ve "kara" bir biçimde kavrıyor. Yetmiş dört sonrasında yaptığı değerlendirmede şunları söylüyor: "Yarın greve çıkıyorsunuz, desek, çıkarlar. Belki sonradan sorarlar, 'Ee, ne oluyor?' diye. Ama önderlerine yeterince inandıkları için 'tamam,' derler, 'madem greve gelin diyorlar, bir bildikleri vardır.' İnsanın güveneceği önderlik olmalı."

Scargill kendi davranışlarıyla işçilerin güvendiği bir sendikacı oldu. Ancak, işçileriyle uzun uzadıya tartışmaya, kararları paylaşmaya yanaşmadı. "Bana güvenin ve dediğimi yapın" tavrını sürdürdü. İşçi militan, teoriye şüpheyle bakma eğiliminden de hiç vazgeçmedi: "tek bir ortak düşmanla savaşıyoruz, Troçki'nin 1873 tarihinde X mi, Y mi dediğini tartışacak vaktimiz yok."

Aynı şekilde "İşçi Denetimi" gibi konularda da Scargill basite indirgeyen radikalizmini elden bırakmıyordu: "...işçi denetimine bütünüyle karşıyım. Bütünüyle, çünkü işçi denetiminin bir uzlaşma reçetesi olduğuna inanıyorum... İşçi iktidarı çalışan insanların servetin üretim, üleşim ve mübadele araçlarını ele geçirmeleri demektir; endüstride bir çeşit işçi katılımı, işçi denetimi olsun derken akademiklerin getirdiği bu değil oysa. Bence bu işçi sınıfının asıl özlemlerini bozmak için tasarlanmış bir tedbir ve Marksist felsefeyle herhangi bir ilgisi olduğuna inanmıyorum. Gerçek anlamda bir işçi denetimi olacaksa benim inancıma göre bu, toplumun kendisinin denetimini ele almak olmalıdır."

Scargill'in ortodoks çizgisi ve bir sendikacı olarak günlük pratiği, "ekonomist" denebilecek bir eğilimini de güçlendirmiştir. İşçinin hafta sonu alacağı ücrete bakacağını söyleyen Scargill sorunu şöyle koyuyor: "... yapabileceğimiz en büyük yanlış ücret kavgasının politik kavga olmadığını söylemektir. Olmaz olur mu? Ücreti politikadan bir ayırdık mı, perspektiflerimizi kaybederiz..." Buna karşılık, "bir sürü akademik var, yatıp kalkıp işçi denetimi, işçi katılımı, kitapları açalım falan filan deyip duruyorlar, beni en çok dertlendiren bu. Bu da işçilerin kafasını karıştırıyor. Oysa sorun çok basit: **onlar** var, **biz** varız."

Bunlar, Scargill'in sözlerinden sadece bazıları ve yanyana gelince oldukça "dar kafalı" bir sendikacı tipi izlenimi veriyor. Şüphesiz ki, bu kalıba uymayan yanları, zenginlikleri de var. Ancak, bu basite indirgeyici eğilimin ağırlığı bir hayli fazla. Bu eğilim, yetmiş dörtte ılımlı Heath'i istifaya zorlayabildi. Ama bu düz, nüanssız, inceliksiz bakış açısı değişik koşullarda, maden işçilerinin ağır yenilgisini de yaratmış oldu. □

Madenciler grevinin anlamı:

Dört anahtar kelime

*Raymond Williams, Galli bir işçi ailesinin çocuğu olarak Cambridge Üniversitesi'nde okumuş, sonra da burada ögretim üyesi olmuş bir kişi. Öncelikle edebiyat ve kültür alanında incelemeleriyle tanındı. İngiliz solunun özgün düşünürlerinden biridir. Son dönemde, politikayla daha doğrudan ilişkili konularda da görüşlerini dile getiriyor ve Batı ülkeleri, özellikle de Britanya bağlamında sosyalist bir geleceğin nasıl düşünülebileceği sorusunu tartışıyor. Williams'ın kendine özgü teorik dünyasında "topluluk" (**community**: bu sayıdaki yazısının çevirisinde "cemaat" kavramıyla karşılanıyor) düşüncesinin büyük bir önemi vardır. Williams'a göre sosyalist değerler gökten yeryüzüne inecek soyut değerler olamaz; bunların bir kısmı topluluğun yaşayan değerlerinden, günlük hayatında uyduğu ilkelerden çıkarılabilir, bir kısmı da bu değerlerle bir uyum içine konulabilir. Ancak bu koşullarda, güçlü temelleri olan bir sosyalist **hareket** zora dayanmayan ikna mekanizmalarıyla geniş insan kitlelerini kendi bünyesine çekebilir.*

RAYMOND WILLIAMS

Raymond Williams makalesinde*, kömür madencilerinin sendikalarına karşı görevlerini insanüstü bir sebatla yerine getirdiğini; bu andan itibaren sosyalistlere düşenin, yalnızca işçileri her ahvalde desteklemek değil, grevin bastırılması kampanyasında sık sık başvurulan ve gelecekteki toplum yapısının üzerine inşa edileceği dört ana kavramı açıklığa kavuşturmak olduğunu vurgulayarak giriyor. Williams'a göre, grevin anahtar kelimeleri **işletme** (management), **iktisâdilik** (economic), **cemaat** (community) ve **asayiş** (law-and-order).

İşletme...

İşletme'nin tek yanlı olarak bazı kömür ocaklarını kapatma kararı üzerine grevin başladığını hatırlatan Williams, bu kararın gerisinde, "işçilerin sadece ücretlerini ve çalışma şartlarını değil, yaptıkları işin doğasını da denetleme taleplerinin yattığı"nı vurguluyor.

"Bu hak talebinin insanî özü mutlaktır. Bunu inkâr etmek hatta sınırlandırmak, erkek ve kadınların oluşturduğu koca bir sınıfı başkalarının iradelerine tâbi kılmak demektir. Kapitalistlerin bu hakkı reddetmeleri beklenir. Onların, sermayenin gücü üzerine bina edilen dünyası, işçilerin gerçek çoğunluklarını istihdam politikasının şartlarına bağımlı kılar."

Williams, işçilerin bu tâbiyete duydukları haklı öfkenin yanı sıra, sosyalist tasarının, işçilerin taleplerindeki bu insanî özün değerinin takdir edileceği bir toplumun yaratılması yönünde mücadele vermek olduğunu hatırlattıktan sonra, İngiliz işçi hareketinde, bellibaşlı sanayi dalları ile hizmet kesimlerinin devletleştirilmesinin ve böylece bu kuruluşların sermayenin ya da hisse senetlerinin değil, millet ya da kamu menfaati için çalışmalarının çıkar yol olarak görüldüğü belirtiliyor. Oysa bu uygulama, kömür sanayiinde Kömür Heyeti tarafından temsil edilen yeni bir **işletme** tarzının ortaya çıkmasına yol açmış görünüyor. Son grevin, bu uygulamanın nasıl olup da bidayette kastedilenden çok uzağa düşülebilineceğini meydana çıkardığını kaydeden Williams, bu konudaki gerekçelerini şöyle sıralıyor:

"Kömür Heyeti en geniş şekliyle kamu çıkarını temsil edeceği yerde, fiilen, siyasî ve malî ilişkileri itibariyle yalnızca devlete bağlı, hukukî bir işverene dönüştü. İkinci olarak, gerçek bir kamu denetimi ile teknik işletme arasındaki fark bulandırıldı. Bu sayede de, **işletme**, işverenin **de facto** irade ve hesaplarını ifade eden bir kuklaya indirgendi."

Araştırma, örgütlenme ve planlamayı içeren gerçek bir **işletme**'ye her zaman ihtiyaç duyulduğuna değinen Williams, mevcut uygulamada bütün bu unsurların sadece işletmenin kârlılığını sağlayacak yönde kullanıldığını, böylece eski **efendi** ya da **patron** anlayışına geri dönüldüğünü belirtiyor. "İşletme hakkı"na karşı, işçilerin, tüm hayatlarını verdikleri sanayi dallarının, başlangıçtan itibaren uzun vadeli belirlenişine katılma mücadelesi verdiklerini vurgulayan Williams, sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Milyonlarını çeşitli elverişli yollarla harekete geçiren güçlü çokuluslu sermaye döneminde, her türden finans gruplarının pek süratli ve çoğu kez keyfî bir gasp ve birleşme çağında madencilerin maruz kaldığı şeyler, herkesin başına geliyor ya da pek yakında gelecektir."

Gelin görün ki, işçiler emeklerinin özünü belirleme, gündelik kararlara her düzeyde katılma haklarını yeniden dile getirdiklerinde, işletme bu kez onlara "iktisadîlik" adına karşı çıktı.

İktisadîlik...

"Sadece şu anki maden ocaklarının satış hesaplarını gözönüne alan incelemeler, **iktisadîlik** kavramının hayli farklı ve hatta alternatif bir tanımını ortaya çıkardı. (...) Sosyalist hükümetler bile, iktisadîliği, ekonominin bir bütün olarak işleyişinden soyutlayarak, münferit ticarî hesaplara indirgeyen bu münakaşalara katılmaktan kendilerini alamadılar. Teknik açıdan anlaşılır bir şey. Ama, buradan çıkarılan sonuçlar, kendilerinin de bir parçasını oluşturdukları ülke ekonomisinin ve bunun da ötesinde, ekonominin desteklemeyi amaçladığı toplumun bütününe teşmil ediliyor. Bu bağlamda kömür, hem güçlü hem de çok özel bir örnek olaydır."

Williams, verimli çalışmayan kömür ocaklarının kapatılması kararının, kendi başına ve kısa vadede makul görünse de, buradan kalkarak uzun vadeli hesaplamalara yönelirken, kömür rezervlerinin ülkenin sahip olduğu en büyük servetlerden biri olduğunun ve daha geniş çapta da genel enerji politikasının dikkate alınması gerektiğini söylüyor ve şöyle devam ediyor:

"Fakat, meselenin tamamı bundan da daha geniş kapsamlıdır. Şu anda olan, münferit hesaplamaların genel iktisadın işlevlerini gasbetmesidir.

(...) Eski maden ocaklarında büyük miktarlara varan toplumsal sermaye ve işlemeye devam eden toplumsal yatırımlar yatıyor. Ve "işletme hakkı" uyarınca, tüm bunların modasının geçtiği öne sürülüyor. Evler, okullar, hastaneler ve yollar, tek bir sanayi kesiminin verimlilik hesaplarını küçültecek, muazzam bir iktisadî yatırım teşkil ediyor. İşte burada, tam da bu temel düzeyde, madenciler sosyalist bir ekonominin gerçek meselelerini ve sıkıntılarını tarif etmeye ve kapitalist ekonominin uzun vadedeki tahrip edici karakterini açığa çıkarmaya başladılar. Yeniden canlanan işçi hareketinin bu noktada ve çok daha geniş alanlarda inşa edilmesi gerekir."

Cemaat...

"Madenciler grevi eski düzenin son tekmesi olarak sunuldu. Aslında bu grev, yeni bir düzene doğru atılan ilk adımlardan biridir. Madencilerin kendi **cemaat**lerini korumaya verdikleri önem, bu noktayı iyice öne çıkarıyor. İşte, kavranması gereken bir anahtar kelime daha. (...)

Madencilerin, çoğumuz gibi, kendi cemaatlerinden anladıkları, şu anda içinde yaşadıkları ve yaşamaya devam etmek istedikleri; nesiller boyu yalnızca iktisadî değil toplumsal emeğin de hasredildiği ve insanca özenin gösterildiği ve yeni kuşakların bu yatırımlardan paylarını alacakları yerlerdir. Böylesine kuvvetli bir muhabbet bağı olmaksızın, hiçbir yerde anlamlı bir toplum kurulamaz. (...)

Bundan daha kapsamlı her toplum -halk veya millet- eğer gerçekten var olacaksa, bağrında barındırdığı tüm yaşayan ve farklı cemaatleri içermelidir. Yaşayan cemaatleri **toplum** ya da **kamu** adına mahvetmek, yanlış olduğu ölçüde günahtır da."

Williams, yukarıda dile getirdiği görüşlere rağmen, yeni "göçebe" kapitalizmin sözcülerinin giderek daha az insana benzediklerini belirttikten sonra, şehir içlerinden kırsal yörelerdeki terkedilmiş madenci köylerine kadar her yerde, insanların kendilerine çok uzak, çok kudretli, kâğıt ve paradan oluşan yabancı bir düzenle karşı karşıya geldiklerini farketmeye başladığına dikkati çekiyor.

"Bu anlayış, büyük bir güçle hayatımıza nüfuz etmeye başlayan toplumsal düzenin amansız mantığını temsil ediyor: insanları ve onların canlı mekânlarını tüketen ve işine geldiği yönde hareketine devam eden göçebe kapitalizmin mantığını."

Emek gücünün kamu menfaatine çalışmasını sağlamak amacıyla başvurulan devletleştirmelerle başlayan; işletme denetiminin giderek kârlılıktan başka bir şey düşünmeyen eskinin efendisi'ne dönüşmesiyle süren; işçilerin bu gelişime tepki olarak gündeme getirdiği "üretim sürecinin her aşamasına katılma ve böylece bu süreci belirleme" taleplerine karşı öne sürülen, tek tek işletmelerin münferid hesaplarının incelenmesine dayalı iktisadîlik tartışmalarının taşıdığı tehlikenin, yalnızca, işçilerin korumak için direndikleri cemaatlerine ve hayat tarzlarına yönelik olmadığını vurgulayan Williams, iktisadîlik olarak sunulan münferid hesaplamaların (gerçek kamu yatırımlarının gözetilmemesi halinde) günün birinde tüm ülkeyi mahvedeceğine dikkati çekiyor.

"Bozguna uğratabilecek herhangi bir meydan okumanın daha geniş kapsamlı olması gerekiyordu. İlk vaka olarak kömür iyi bir örnek olacaktı, genel ve süreklilik arzeden öneminden ötürü. Ne var ki, geniş kampanyaların daha zorlu alanlara girmesi icap edecek. Ekonominin bütünü ile toplum arasındaki ilişkileri içeren temel meselenin baştan ayağa ele alınması gerekiyor. Bu yabancı düzende, önümüzde duran sorun, bir dizi kararlarla, sanayi kesimlerinde çalışan giderek daha çok sayıda insanın işten çıkarılması olacak. Bu yabancı güçlerin kimi zaman kitle iletişim araçlarına da yansıyan özel sohbetlerinde, daha çok sayıda işçiden kurtularak verimlilik ve kâr paylarını nasıl da artırdıklarını övünçle anlattıklarına tanık olunuyor. İzledikleri bu yolun sonunda, yalnızca tek tek cemaatler değil, toplumun bü-

Grev Yorkshire çevresindeki ocaklarda başlamıştı...

tünü -eskiden Britanya (İngiltere) olan şey, yakın gelecekteki Yookay (UK) haline gelebileceği gibi- gayrı iktisadî ve işe yaramaz ilân edilecek.

İsmen bizimle aynı milliyeti taşıyan bu plastik göçebelerden korkmamızı gerek yok. Onlar yürümeye ya da başka yerlerde edindikleri o sıkı sıkı korunan kârlarını biriktirmeye devam edecekler. Geri kalan bizler, burada kalanlarımız ve ömürlerini burada geçirmeye ihtiyaç duyanlarımız, eğer gerçek bir topluma sahip olmayı sürdüreceksek, alternatif bir iktisadî düzen yaratmak durumundayız. Ve bu gerçek toplum olmaksızın, sosyalizme hiçbir şekilde ulaşılamaz."

Asayiş...

Bu başlık altında Williams asayiş'in bir çözümlemesini yaptıktan sonra, her toplumun yasalara ve düzene ihtiyacı olduğunu ve sırf bu nedenle de, durmaksızın yeni yasalar yapıldığını belirtiyor. Ancak yasadan anlaşılan, 'işletme hakkı'na boyun eğmenin ise işin sonunda tüm yetkileri kendisinde toplayan bir makama itaat anlamına çıktığına işaret ediyor.

"Sosyalistler kargaşa ithamlarına karşı kendilerini savunarak vakit kaybedecek yerde, gerçekte ne olup bittiğini (alıştığımız toplum düzeninin cepheden bir siyasî saldırıyla bozulması, belirli toplulukların yok edilmesi) meydana çıkacak her fırsatı değerlendirmelidir. (...) Madencilerle ailelerinin hiç aralıksız savundukları şey, aslında, bambaşka bir yerdeki gelişmelerin acımasız yükü altında ezilen özel bir toplum düzeninin bir parçasını oluşturan hayat tarzıdır. Sosyalistlerin alacağı pek çok ders var. Çeşitli maden bölgeleri arasındaki bölünmeler ve farklılıklar, grevin gerçekleştiriliş biçimi (ülke çapında oylamaya gidilmeksizin yerel kararlarla iktifa edilmesi) ve benzeri şeyler, geniş kapsamlı ve üzerinde anlaşılmış bir düzen oluşturmanın zorluğunu belirgin kılıyor. En kârlı ve maden filizlerine en kolay ulaşılan maden ocaklarında çalışanlar, kendi toplulukları için değişik gelecekler tasarlıyor olabilirler. Tüm bu farklılıkları tek bir siyasette birleştirecek, tek alternatif düzen önerecek milli bir sendika ya da milli hareket veya parti oluşturulmasına yönelik teorik imkân, şartlardaki bu keskin ayırımlardan ötürü çok sınırlıdır. İşte bu nedenledir ki, işin başından beri, sosyalist bir siyaset, kapitalist bir siyasetten ve onun ufak-tefek tadillerinden, çok farklı temellere oturmak mecburiyetindedir." □

* Raymond Williams'ın özetleyerek sunduğumuz bu makalesi, "Mining/The Meaning, Key Words in the Miners' Strike" başlığıyla New Socialist dergisinin Mart 1985 sayısında yayınlandı.

Özetleyerek çeviren:
JÜLİDE ERGÜDER

İşçiler yenildi, ama...

SERDAR TURGUT

Londra'da 3 Mart 1985 tarihinde toplanan sendika delegeleri özel konferansının 91'e karşı 98 oyuyla bir yıldır süren maden işçileri grevi resmen sona erdirildi. Bu karara rağmen, Güney Galler ve Kent gibi militanlığın yüksek olduğu bölgelerde işlerinden atılmış işçilerin geri alınmasını sağlamak için, direnmenin sürdürülmesine çalışılıyordu. Ancak açıkça belli olan nokta, sendika başkanı Scargill'in grev planını çok zor koşullar altında uygulamaya çalışan işçilerin ağır bir yenilgiye uğradıklarıydı. Thatcher hükümeti, 1945 sonrasında Sosyal Refah Devleti temelinde oluşmuş olan konsensusu yıkma amacı doğrultusunda, görünürde önemli bir zafer kazanmıştı.

İşçilerin bu tür bir yenilgiye uğramasında Scargill'in de büyük sorumluluğu olduğunun vurgulanması gerekir. Maden İşçileri Sendikası liderinin en büyük hatası, greve karar vermeden önce bir grev oylamasından kesinlikle kaçınmasıydı. Scargill 1982 yılında sendikanın başına geçtiğinden beri işçileri hükümetle çatışma içine itmeye çalışıyordu. Ancak başvurulan her grev oylamasında işçiler grev yapmak istemediklerini açıkça belirtiyorlardı. Dolayısıyla Scargill'in bu defa fiili bir ulusal grev yaratmaktan başka çaresi yoktu, nitekim öyle de yaptı. Fakat bu, hem sendikayı hükümetin saldırıları karşısında meşru bir savunma temelinden yoksun kılan, hem de işçiler arasında bölünme yaratan vahim bir hataydı.

Scargill'in önemsemediği bir diğer nokta da, işçilerin büyük çoğunluğunun greve çıkma nedenlerinin onunkinden farklı olduğuydu. Scargill ve sendika merkezinde çalışan uzman kadrolar grevi Thatcher hükümetinin sonunu getirecek bir sınıf çatışmasının ilk adımı olarak görürlerken, işçilerin büyük çoğunluğu "paylaştıkları değer yargılarını" ve "alışageldikleri yaşam biçimlerini" savunma amacıyla greve gidiyorlardı. Dünyayı iktisadi değişkenlerin bir toplamı olarak algılayan Thatcher hükümeti, grevi başlatan 20 "ekonomik olmayan" maden ocağını kapatma kararının, insanların hayatını etkileyeceğini bir türlü anlamak istemiyordu. Oysa kömür ocaklarının çevresinde

Scargill'in önemsemediği bir diğer nokta da, işçilerin büyük çoğunluğunun greve çıkma nedenlerinin onunkinden farklı olduğuydu.

kurulmuş olan kasabalarda yıllardır sürdürülen gelenekler ve ilişkiler vardı. Ocakların kapatılması tüm bunların insanların elinden alınması sonucunu doğuracaktı. İşçiler işte buna karşı direniyorlardı.

Yerleşmiş değer yargılarının ve hayat biçimlerinin savunulması İngiltere tarihinde önemli bir yer tutar. Endüstri devriminin toplumu baştan aşağı dönüştürdüğü 19. yüzyılda temelleri atılan bu geleneğin en son temsilcileri ise bizce grevci maden işçileriydi. Ancak nasıl geçen yüzyıldaki onurlu direnişler başarısızlıkla sonuçlandıysa, günümüzde de maden işçilerinin grevi belki de ta başından yenilgiye mahkûmdu. Çünkü geçen yüzyılda yerleşen sistem iktisadın mantığı emrettiği sürece önüne çıkan hertürlü engeli yıkmaya hazırdı ve halen de yıkmaktadır.

Sermayenin mantığı

1970'lerin ortalarından itibaren yoğunlaşan iktisadi durgunluk her kapitalist ülkede olduğu gibi İngiltere'de de sermayenin yeniden yapılanmasını gündeme getiriyordu. Yani 1945 sonrasındaki sermaye birikim modelinde önemli yeri olan bazı endüstri kolları yavaş yavaş tasfiye edilecek, bunların yerine yeni teknolojileri içeren ve yeni sermaye birikim modelinin mantığına uyan endüstri kolları geçecekti. Eski sermaye birikim modeline ait olan endüstri dalları arasında çelik ve kömür de bulunmaktaydı. Thatcher hükümetinin de başta gelen hedefi bunlardı. Nitekim daha sonra Ulusal Maden İşletmeleri'nin başına geçecek olan Ian McGregor ilkin çelik sektöründeki "dengesizlikleri" düzeltmiş, daha sonra da kömür sektörünü yeni sermaye birikim sürecinin mantığı doğrultusunda "düzeltmeye" girişmişti. İngiltere'de muhafazakârların kazandığı bu başarının durgunluğa karşı iktisadi politika arayışları içinde olan öteki Avrupa ülkeleri ve ABD açısından önemli bir örnek oluşturması büyük olasılıktır. (Bkz. çerçeve yazı.)

İşçi Partisi'nin konumu

Aslında Muhafazakârlar sermaye birikimin yeni gereklerine uyumlu iktisadi politikaları uygularlarken, solun da üzerinde önemle durması gereken gerekçeler öne sürmektedirler. Hızla gelişen teknolojinin bazı üretim süreçlerini çağdışı kıldığı, insanların yerin altında, sağlıklarından yitirerek çalışmaktan artık kurtulma imkânlarının önünün yavaş yavaş açıldığı bir gerçektir. Ne var ki, işçiler "alışageldikleri hayat biçimini" savunurlarken yerin altında çalışmayı sürdürmeyi de savunmak zorunda kalmaktaydılar. İşçi Partisi ise muhafazakârlara karşı savunabileceği bir "alternatif ekonomik strateji"yi hâlâ tam olarak oluşturamamıştı. Girişilen mücadelelerde muhafazakârların üst üste kazandığı başarılar parlamento içi ve dışı muhalefetin bu güçsüz konumuyla doğrudan bağlantılıdır.

Ancak grevin sonuna doğru yaşanan bir gelişme İşçi Partisi'ni sola özgü iktisadi programı hızla oluşturmaya zorlayacağa benzemektedir. Çünkü Arjantin'e karşı elde edilen zafer muhafazakârların iktidarını nasıl pekiştirmişse, işçilerin yenilgisi de İşçi Partisi'nin iktidara gelme şansını güçlendirmişe benzemektedir. Bunun temelinde ise İngiliz insanının "yerleşmiş değer yargıları ve hayat biçimini" savunma geleneğine karşı duyarlı olması, bu geleneği reddetmeye daha hazır olmaması yatmaktadır. Grevin başlarında hızla oy kaybeden İşçi Partisi'nin son aylarda topladığı puanlarla muhafazakârların önüne geçmeyi başarabilmesi İngilizlerin İşçi Partisi'ni "geleneği" çağın gereklerine uydurarak canlandırabilecek tek parti olarak görmeleriyle açıklanabilir. Thatcher, insanî hislerden tamamen yoksun, soğuk siyasi üslubuyla işçilerin çektiği acı ve zorluklara hâlâ duyarsız kalmakta, insanî ilişkiler açısından sahip çıkılması gereken geleneklerin yıkılıp gitmesinden zevk duyuyormuş gibi davranmaktadır. İşçi Partisi, muhafazakârların bu tavırlarına karşı oluşmaya başlayan siyasi-ahlâkî tepkiyi gerçekçi, ama ilkeli bir iktisadi program ile birleştirebilirse, gelecek onun olacaktır. □

Kongre (I)'in seçim zaferi

"Bu seçimlerden sonra, Hindistan halkı bizim icraatımızı tartacak ve değerlendirecektir."
***Time**, 18 Mart 1985. Başbakan Rajiv Gandhi'nin eyalet valiliği seçimlerine ilişkin bir demecinden.*

Rajiv Gandhi'nin yukarıdaki sözleri, kimi siyasî gözlemciler tarafından, geçtiğimiz yıl birbiri peşi sıra büyük felaketlerle yüzyüze gelen koca Hindistan'ın yorgunluğunun bir işareti olarak yorumlandı. Sikh radikallerin ayaklanması, Amritsar'da Altın Tapınak'ın hükümet kuvvetlerince işgali, Bhindranwale'nin ölümü, İndira Gandhi'nin beklenmedik bir suikaste kurban gidişi ve son olarak Bhopal'deki zehirli gaz sızıntısının yol açtığı binlerce ölü, Hindistan halkını, seçim heyecanı duyamayacak kadar bezdirmişti. Beklediği sonucu üç aşağı beş yukarı gerçekleştiren Rajiv Gandhi de, artık seçim kaygılarını bir tarafa bırakıp ciddi işlere yönelmek istiyor gibi...

Kongre (I) Himalayalar'ın eteklerinde stratejik bir konuma sahip Sikkim Devleti ile iki güney eyaletinde (Andra Pradeş ve Karnataka) eyalet valiliğini kaybetti. Bu sonuca göre, Kongre (I) Partisi, ülkenin toplam yirmi iki eyaletinden on beşinin yönetimini eline geçirmiş oluyor. Her seçim döneminde olduğu gibi bu sefer de, Hindistan'ın belli bölgelerinde şiddet olayları patlak verdi; hattâ bazı seçim bölgelerinde çıkan olaylar yüzünden, oy verme tarihi yeniden belirlenmek zorunda kaldı. Yarım düzine kadar aday ile yaklaşık elli kişi öldürüldü.

Kongre (I) Partisi'nin Andra Pradeş'teki yenilgisi, Rajiv'in annesinin eyaletin başbakanı N.T. Rama Rao ile giriştiği mücadeleden kaynaklanıyor. İndira Gandhi'nin nüfuzunu kullanarak Rama Rao'yu görevden uzaklaştırması, eyalette merkezî hükümete karşı zorlu bir kampanyaya yol açmış ve büyük gösterilerden sonra, eyalet meclisinde yeniden yapılan güven oylamasında Rama Rao çoğunluğu sağlamıştı. Son seçimde de partisi **Telegu Desam Party**'nin kazandığı zaferden sonra Rama Rao'nun sarfettiği "Bu, halkın zaferidir." sözleri İndira-Rama Rao çatışmasının yarattığı merkezî hükümet aleyhtarı havanın daha bir zaman hüküm süreceğini gösteriyor.

Kongre (I) Partisi'nin seçimi kaybettiği Karnataka'da ise, hatalı olan nokta, partinin bu eyalet için güçlü bir aday gösterememesiydi. Eyalet hükümetinin başbakanı Ramakrişna Hedge, partinin göstereceği adayı beklemek üzere istifa bile etmişti. Ne var ki, Hedge'i alt edecek bir adayın ortaya çıkmayışı, başbakanın partisi Janata'yı derleyip toplaması ve eyalet parlamentosundaki 220 sandalyenin 139'unu almasıyla sonuçlandı. Kongre (I) yalnızca 62 sandalye kazanabildi. Siyasî gözlemciler, Kongre (I) Partisi'nin 1983 başlarına kadar denetimi elinde tuttuğu bu iki önemli eyalette seçimleri kaybetmesini, Hindistan halkının genel olarak yeni başbakanlarını sevmekle birlikte, tamamiyle bir tek parti egemenliğine karşı olduklarını hissettirme çabası olarak yorumluyorlar.

Bu arada, Hindistan Başbakanı İndira Gandhi'nin öldürüldüğü suikastin ayrıntıları açıklandı. Geçen yıl sonunda yapılan anketlerde, Gandhi'nin Sikh asıllı iki koruma muhafızı tarafından öldürülmesi, 1984'ün en önemli olayı seçilmişti. Hatırlanacağı üzere suikast ertesinde iki suikastçiden biri olay yerinde öldüğü, diğerinin ise ağır yaralı olarak ele geçtiği açıklanmıştı.

Gandhi suikasti

Şubat ayı sonunda yeni bir açıklama yayınlayan Hindistan Haber Ajansı (**Press Trust of India**), iki koruma muhafızının nasıl vurulduğuna ilişkin ek bilgi verdi. İndira Gandhi'nin özel koruma muhafız birliğinin kumandanı Tarsem Singh Jamwal'ın belirttiğine göre, Gandhi'yi revaklı yolda otomatik tabancayla tarayan Satwant Singh ile Beant Singh, yakalanıp bir nöbetçi odasına kapatılmışlar. Ancak, bu odada Jamwal'ın gözetimi altında bulundukları sırada Beant Singh, yerinden kalkıp Jamwal'ın elindeki Sten tabancayı kapmaya çabalamış. Satwant Singh'in de aynı anda hamle yapmaya davrandığını söyleyen Jamwal, bu sırada çıkan arbede neticesinde silahının ateş aldığını ve Beant Singh'in hemen orada öldüğünü, Satwant Singh'in ise ağır yaralandığını belirtti. Çeşitli tıbbî müdahalelerle hayatı kurtarılan Satwant Singh, şu anda asrın en önemli suikastlerinden biri hakkında bilgi verebilecek en önemli tanık durumunda.

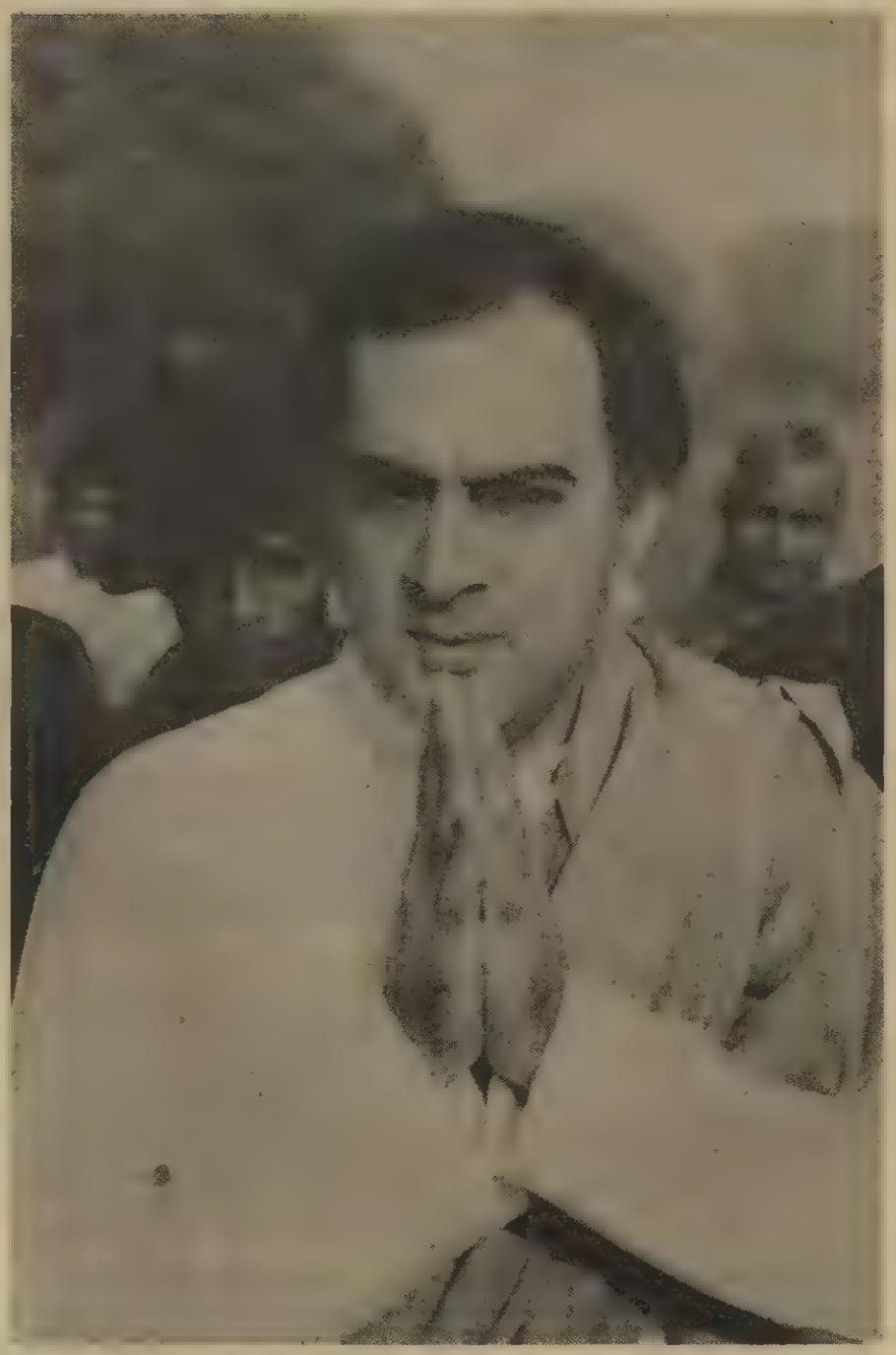

Rajiv Gandhi

Ortega, Contadora Planı'nı diriltmeye uğraşıyor

Daniel Ortega, Shultz ile...

Nikaragua Devlet Başkanı Daniel Ortega Saavedra, Konstantin U. Çernenko'nun cenaze merasimine katıldıktan sonra, Brezilya'ya uçtu. Bu Ortega'nın Mart ayı içinde gerçekleştirdiği ikinci Latin Amerika gezisiydi. Ortega ilk ziyaretini, on iki yıllık bir aradan sonra göreve başlayan ilk kez bir sivil başkanın yemin töreninde bulunmak üzere, Uruguay'a (Montevideo) yapmıştı. Ortega, bu geziye çıkışından hemen önce, basına bir barış planı açıkladı. Ortega'nın planı, ülkedeki toplam 786 Kübalı askerî danışmandan 100'ünün geri gönderilmesini, yeni "silah sistemleri" alımının geciktirilmesini ve Nikaragua'nın askerî tesislerinde incelemeler yapmak üzere ABD Kongresi'nden bir heyetin ülkeye davet edilmesini öngörüyordu.

Batılı diplomatlar, Ortega'nın barış planını, Latin Amerika'da Sandinista yönetimine karşı beliren hoşnutsuzluğu giderme teşebbüsü olarak yorumluyorlar. Aynı diplomatik kaynaklara göre, Ortega'nın genel seçimler ertesinde geçen Ocak ayında yapılan devlet başkanlığı yemin töreninde, Fidel Castro'nun dışında, Latin Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinden, yüksek düzeyde hiçbir devlet adamının hazır bulunmayışı, Nikaragua hükümetini ciddi hamleler yapmaya yöneltti. ABD'ye karşı barış önerileri getirilmesi, Pentagon'un manevra alanını daraltmayı amaçladığı gibi, görüşmeleri yarım kalan Contadora barış planının yeniden müzakereye açılmasına imkân verecek olumlu bir zemin de yaratabilir. Bilindiği gibi, Meksika, Venezuella, Kolombiya ve Panama tarafından hazırlanan ve bölgedeki İspanyolca konuşan beş ülkenin üzerinde anlaşması beklenilen Contadora planı üzerindeki görüşmeler, Nikaragua'nın meseleye yeterince ciddi yaklaşmadığı gibi sudan bir bahane öne sürmesi yüzünden yarıda kesilmişti. Ortega'nın Mart içinde, ABD Dışişleri Bakanı George P. Shultz ile görüşmesi de Amerikan yönetimi ile arasındaki tıkanık kanalları açma çabası olarak yorumlanıyor.

Ortega'nın Brezilya'daki temaslarının sonuçları önümüzdeki günlerde belli olacak. Ancak, Libya ve İran ile yakın ilişkiler, ülke içindeki muhalefet üzerindeki baskı ve Roma Katolik Kilisesi mensuplarına devlet tarafından getirilen sınırlamalar, nazik konular Sandinist yönetimin Batı Avrupa devletleri nezdinde uğradığı itibar kaybını kısa sürede telafi etmesini zorlaştırıyor.

Prens Charles:
"Canım acıyacak mı?"

İngiliz kraliyet hanedanının "soylu mavi kanı" şu günlerde sıradan bir hastanın damarlarında dolaşıyor. Çünkü, İngiliz tahtının 36 yaşındaki varisi Prens Charles, Mart ayı ortalarında **North London Transfusion Center**'da kan verdi. Kraliyet ailesinin bir hastaneye gidip kan veren ilk üyesi olan Prens Charles'a, kan alma işlemi öncesinde, homoseksüel olup olmadığı, damarlarına uyuşturucu zerkedip etmediği veya bu iki gruba da giren kimselerle cinsî münasebette bulunup bulunmadığı soruldu. Tüm sorulara olumsuz cevap veren Veliaht Prens sol kolunu uzatırken bu kez kendisi bir sual sordu:

"Canım acıyacak mı?"

Prens Charles, bütün anketlerin gösterdiği gibi, kraliyet ailesinin Kraliçe Elizabeth'den sonra halkın sevgisini en çok kazanmış üyesidir. Halk arasındaki sempatik davranışlarının yanı sıra, şimdiye kadar alışılmadık -düğününde halkı selamlarken eşi Prenses Diana'yı dudaklarından öpüşü, yurt dışı gezilere küçük Prens William'ı götürüşü gibi- geleneklerin biraz dışına çıkan ama halkla aradaki mesafeyi de yumuşatan davranışları ile ünlüdür. Ne var ki, Prens Charles'ı kan vermeye yönelten düşünce, bu sefer biraz daha ciddi bir nedene dayanıyordu. İngiltere'de AIDS mikrobunun kan bağışı yapılan kanlarda görüldüğü açıklandıktan sonra, tüm ülkeyi saran endişenin, Prens'in gönüllü bağışta bulunmasından sonra yatışacağı umuluyor. □

Reagan:
"Dachau'ya gitmiyorum"

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erişinin kırkıncı yıldönümü kutlama törenleri için, önümüzdeki ay Avrupa'yı ziyaret edecek olan Başkan Reagan'ın, Nazi toplama kampı Dachau'yu ziyaretten vazgeçtiği açıklandı. Münih'in kuzeyinde binlerce Yahudi'nin öldürüldüğü ünlü Dachau'yu ziyaretten vazgeçme nedenini Reagan şöyle açıkladı:

"Almanların günümüzde hâlâ duydukları suçluluk duygusu onlara biraz da gereksiz yere empoze edilmiştir. Savaşın sona erdiği günü, kırk yıl önce barışın başladığı gün olarak kutlamalıyız. Bugün savaşın dehşetini yeniden hatırlamak ve geçmişi deşmek yerine, geçen zaman zarfında gerçekleştirilen başarılı işleri düşünmeliyiz. Hem artık Almanya'da savaşı hatırlayan ya da savaşa fiilen katılmış pek az insan kaldı. Ülkenin şimdiki yöneticileri o sırada yetişkin insanlar değildi."

Almanya ziyareti esnasında Dachau'yu ziyaret fikrini Reagan'a telkin eden Yahudi çevreleri, bu açıklamayı ne ölçüde sevimli buldular, bilinmez. Ancak siyasî gözlemcilerin savaş bittiği sırada on beş yaşında olduğunu hatırlattıkları Başbakan Kohl'un hayli rahatladığı söylenebilir.

Tanaka'nın tükenişi

Kakuei Tanaka ünlü rüşvet skandalı nedeniyle hüküm giydiğinde, siyasî hayatının sona ereceği zannedilmişti. Öyle olmadı; Başbakan Yasuhiro Nakasone'nin kurduğu hükümette Tanaka'nın hizbine mensup tam altı bakana görev verildi. Çünkü iktidarda kalabilmek için Nakasone'nin bu altı bakana ihtiyacı vardı. Ancak, zaman içinde Tanaka'nın hizbinde yer alan genç üyeler 66 yaşındaki kurt politikacının yavaş yavaş siyaset dışına itilmesinin vaktinin geldiğini

düşünmeye başladılar. Bu beklentinin son tezahürü, 18 Mart 1985 tarihli **Newsweek**'te yer alan bir haberdi. Bu haberde, yaşlı ve hasta olan Tanaka'nın (**oyaji**) sağlığı elvermeyeceği için sahneden çekilmesi, muhalifleri tarafından olmuş bir muzun ağaçtan düşüşü şeklinde anlatılıyor. Fıkradaki muzun düşüşünü bekleyen akıllı maymun rolünü ise, Maliye Bakanı Noboru Takeshita oynuyor. Son günlerde Nakasone'nin en büyük rakibi olarak görülen Takeshita, başbakanın 1986 Kasımı'nda görevden ayrılması halinde, başbakanlık koltuğunu ele geçirmeye hazırlanıyor. Uzun bir nekahat devresi geçirmek mecburiyetinde olan Tanaka'nın, kendi hizbinde ortaya çıkan bu muhalefet dalgasına karşı önlem geliştirmesi zayıf bir ihtimal olarak görülüyor. □

Muhammed Erşad

Bengaldeş
Erşad'a % 94 "Evet"

Mart'ın 21'inde yaklaşık kırk milyon Bengaldeşli seçmen sandık başına gitti. Ülkenin toplam kırk sekiz milyon kayıtlı seçmeninden yüzde 72'sinin katıldığı referandum sonucunda, Devlet başkanı Ziya-ür-Rahman'ın bir askerî darbeyle devrilmesinden (1981) sonra Mart 1982'de yönetimi ele geçiren Erşad rejimi yüzde doksan dört oranında "evet" oyu aldı. Devlet başkanı Hüseyin Muhammed Erşad, referandum öncesinde kamuoyuna açıkladığı programında, bağımsızlığın kazanılması sırasında on dört yıl önce devletleştirilmiş banka, fabrika ve öbür iktisadî kuruluşların satış yoluyla özel sektöre açılması, mahallî idarelere özerklik tanınması, toprak reformu ile tarım sektöründe çalışan işçilerin ücret ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi noktalarında çaba sarfettiklerini vurgulamıştı.

Erşad'ın askerî rejimi meşrulaştırma gayretlerine karşı, on beş muhalefet partisinin "referandumu boykot" çağrısının pek etkili olmadığı anlaşılıyor. Erşad'ın geçerli oy kullananların yarısının "evet" demesi halinde kendisini başarılı sayacağını açıklamışken, yüzde doksan dörtlük bir olumlu oy oranı elde edişi **sürpriz** olarak nitelendirildi. Referandum süresince, Dakka'da bir seçim merkezine atılan el bombasının bir jandarmanın ölümü ve iki kişinin de yaralanmasına yol açması dışında herhangi bir olay vuku bulmadı.

Güney Afrika:
Kanlı yıldönümü

Yirmi beş yıl önce, Sharpeville'de düzenlenen protesto gösterileri sırasında beyazların 69 siyahı öldürmesinin yıldönümü münasebetiyle çıkan olaylarda, ülke yine kana boğuldu. Uienhage bölgesinde beyazlara ait bir kasabada düzenlenen protesto gösterilerinde, polisin yaklaşık üç bin nümayişçinin üzerine ateş açması en az 17 kişinin ölümüne ve 22 kişinin yaralanmasına yol açtı.

Olaylar sırasında Uienhage'de bulunan Güney Afrikalı bir gazeteci, polisin bölgede duruma hâkim olduğu ve bazı itfaiye araçlarının kasabanın yollarındaki kan izlerini temizlediğini haber verdi. Sharpeville'in yanı sıra, Johannesburg'un güneyindeki yerleşim yerlerinde de olaylar çıktı, siyah göstericiler ağaçları ateşe verdiler, yollara barikat kurdular ve polis arabalarını taşladılar.

Irkçı Güney Afrika yönetiminin, herhangi bir kışkırtma olmaksızın siyahları öldürdüğünü iddia eden Afrika Birliği Örgütü olayı BM Güvenlik Konseyi'ne götürdü. BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar, ırkçı hükümetin uyguladığı şiddeti kınadı. ABD Başkanı Reagan ise, düzenlediği bir basın toplantısında Güney Afrika'ya da değinerek, "sokaktaki şiddet" olarak nitelendirdiği olayları kınadı, ancak diplomatik ve ekonomik ilişkilerin devam edeceğini belirtti. Ayrıca, olaylar sırasında siyahların da silah kullandığına ve Güney Afrika'da barışın gerçekleşmesini istemeyen birtakım güçlerin faaliyet gösterdiğine dikkati çekmeyi de ihmal etmedi. □

"Şark'ın Paris'i" teoriye karşı

Canan iline kurban için can iletirler
Mestane gönül olmuşu seyran iletirler
Sultanı cihan olmağa layık mıdır herkes
Gaziantep esnafı gibi yaralı can iletirler...

TANIL BORA

Ne Maraş'ın adının önünde "Kahraman", ne de Urfa'nın adının önünde "Şanlı" yok iken, Antep'in adının önüne "Gazi" konmuş. Üstelik filan milletvekilin önerisiyle değil, bizzat "Gazi"nin emriyle. Antepliler istiklal harbinde düşmanın elinden "kendi başlarına" kurtuldukları için hâlâ övünüyorlar...

Gaziantepliler bir de sanayileşmelerini "kendi başlarına" gerçekleştirdikleri için övünüyorlar. 1984'te Gaziantep'teki kamu yatırımlarının Türkiye geneline oranı yalnızca binde 4. Antep'teki tek ciddi kamu yatırımı, Kâmil Ocak Stadyumu. Buna karşın Gaziantep, DPT'nin 1982'de yayınladığı "ülke yerleşme merkezleri sistemi" araştırmasında Adana, Ankara ve İzmir'le birlikte, Türkiye'nin metropol kenti İstanbul'un altında 6. kademede görünüyor. Yani ekonomik ve sosyal gelişme süreci içinde belirleyici olacak beş merkezden biri sayılıyor. Antep, ekonomik olarak bağlı bulunduğu Halep'le araya sınır girdikten sonra giderek Doğu ve Güneydoğu'nun sanayi merkezi haline gelmiş. 1956'da Birecik Köprüsü yapılarak Doğu bağlantısı sağlandıktan sonra bu gelişme daha da hızlanmış. Ama, yörede "Şark'ın Paris'i" sıfatına layık görülen Gaziantep'in gelişmesini asıl belirleyen etken, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bile zikredilen güçlü zenaatçılık potansiyeli.

"Antepli dünyanın önde gelen bir sanayici milletidir. Japonlar istatistik yapmış. Bakmışlar ki, onlardan en az malı Türkiye alıyor. Allah Allah! 'Neden acaba?' Bir de bakmışlar ki istatistiklere, Türkiye'de sanayici sanatkâr çok. Şark'ta, Avrupa'da hiç tamirci esnaf, sanatkâr yok, onlar kullanıp kullanıp atıyorlar, sonra gene Japonlardan alıyorlar..."

Yapan yapana

Elektrikçi ustası Samet Kıymık gibi Anteplilerin çoğunun kafasındaki "sanayici" imajı, paralı olmaya değil "sanatkâr" olmaya dayanıyor. Gaziantep'te, çoğunlukla "dışardan numune getir-sök-tak-sen de yap" taktiğiyle gelişen teknoloji, bu küçük sanayi şehrinin oluşumunda belirleyici olmuş, hâlâ da etkisini hissettiriyor. Adil Boruk adlı bir sanatkâr, baklava hamuru açan makine yapmış; "Beyaz Mustafa" diye biri, "fıstık çıtlatma makinesi" geliştirmiş; iki sene önce Singer bayii Coşkun Akkan, dikiş makinelerinin o ana dek hep ithal edilen bir parçasını imal etmeye başlamış, İstanbul'daki merkeze "Yahu ben bunu burada yapabiliyorum" diye haber salmış... İki senedir bütün Türkiye'deki bayilerin parça ihtiyacını Coşkun usta karşılıyor. Saip Kaysı, iki oğlu ve birkaç "güvenilir" çocukla birlikte bizzat çalıştığı küçük atölyesinde Türkiye'nin her yerine ve Arabistan'a ticari fırın, piliç çevirme makinesi, lahmacun fırını vs. üretiyor. Depo olmadığı için imalat seri değil, sipariş üzerine. Saip usta bankadan kredi alamadığı için müşteriden çekişe çekişe önceden avans alarak "kredi" ihtiyacını karşılıyor. "İmalat"ı kutsal bir sözük gibi kullanan Saip Kaysı, "Eskiden bu Kayseri, Adana, Kocaeli filan hiç yoktu sanayide. Sonra hepsi bizi gelip geçtiler" diyor, "şirketleşemediğimiz için". Gaziantep Esnaf ve Sanatkârlar Birliği Başkanı Mahkut Özbirecikli de, "Buranın esnafı bir şirketleşse araba yapıp yürütür" diye heyecanla anlatıyor.

Şirketleşememe dolayısıyla "memleketlerinin" Kayseri'ye yenik düştüğü tezi, Antepliler nezdinde genel kabul görüyor. Ama bugün Antep'in bütün büyük firmaları "bilgiçliklerini" ve "gururlarını" yenip gelişme yolunu bulan küçük sanayi kökenliler tarafından kurulmuş. Hepsi aile şirketi. Bugün şehirde Türkiye ölçeğinde üretim yapan ve gıda, dokumacılık, plastik sektöründe yoğunlaşan büyük sanayi de epey güçlenmiş durumda. Antepliler küçük olmayan sanayi'e "ağır" veya "dev" sanayi diyorlar. Ama ihracat bile yapan bu alandaki işadamlarına da "büyük sanatkâr-büyük esnaf" diyebiliyorlar. Küçük sanayici ve esnaf ideolojisi, gelişen kapitalist ilişkilere refakat ediyor. Gaziantep, Türkiye'de sanayicilerin

Japonlar'ın yaptıkları istatistiklere göre Türkiye kendilerinden en az mal alan ülke. Bunun nedeni yoksa Antepliler'in dünyanın önde gelen sanayici milletlerinden biri olması mı?

muhasebe, müşavirlik, teknolojik vb. amaçlarla il dışına çıkma ihtiyacını en az duydukları bölge merkezi. DPT araştırmalarından çıkan bu sonucun nedeni, Gaziantepli iş erbabının bu tür ihtiyaçlarını da "kendi başlarına" halletmeleri. Geçenlerde ODTÜ bir seminer düzenlemiş. Konu: "Neden Gaziantepli sanayiciler teknik eleman istihdam etmiyorlar?" Seminer sırasında Gaziantep'in önemli işadamlarından (yani büyük-esnaflarından) biri kalkıp dert yanmış: "Ben ilkokul mezunuyum. Kendimi tezgâh başında yetiştirdim. Biz elbette teknik adam istihdam etmek isteriz. Ama o adam yüksek tahsilli oluyor, 'Ben makineye motora el sürmem', diyor. Öyle olmaz! Gelsin, bizim gibi makinenin başında çalışsın!" Bu zihniyetin en somut ifadesi, sanayicilerin "sendika" kavramını kabul etmekte güçlük çekmeleri. Onlar için çırak, kalfa var, işçi yok. Buna mukabil, 24 Ocak kararlarından sonra sermayeden yemekten yakınan akü fabrikatörü M.Ali Anlar, "İşçi çıkarmak zorunda kaldınız mı?" sorusuna, "Yahu işçi çıkarılır mı, günahtır!" diye cevap veriyor.

1960-1975 döneminde hızlı gelişen Gaziantep sanayii, 75'den itibaren duraklamaya girmiş. DPT raporlarına göre, bu tıkanıklığın nedeni bölgede sanayinin hâlâ ekonomik yapıyı belirleyici hale gelememesi, küçük sanayinin hakim üretim biçimi olmayı sürdürmesi, işletmelerin bir türlü uygun ölçeği bulamaması. 1983'de yapılan bölgesel gelişme araştırması şu hedefi ortaya koymuş: Gaziantep, Adana'nın bazı işlevlerini de üstlenerek Doğu ve Güneydoğu bölgesinin ihtiyaçlarını tek başına karşılayan bir merkez olmaya yönelecek. Ancak Antep hâlâ kararsız dengede. Sanayi üretiminin % 37'si bölgesel ihtiyacı karşılarken, % 44.5 gibi büyük bir oranda da ulusal pazara dönük üretim yapılıyor.

Korkut Boratav, küçük sanayiden söz edilen bir toplantıda, terimi yanlış kullananlara kızarak "Küçük sanayi küçük şeyler üreten sanayi değildir! Küçük sanayi, kapitalist üretim ilişkilerinin tam hâkim olmadığı sınai üretim tarzıdır" demişti. DPT'nin planları, bu ikinci anlamdaki küçük sanayiyi ilk anlamdaki küçük sanayiye dönüştürmeye yönelik. Yani, küçük sanayiyi rasyonelleştirmeye. Bunun için, 1966 yılında Birleşmiş Milletler'den alınan krediyle bir ortak proje oluşturulmuş. Projenin amacı, bütün Türkiye'de küçük sanayiyi rasyonelleştirmekmiş. Ama bu düşünce fazla takipçi bulmamış ve proje Gaziantep'te kurulan KÜSGEM'le (Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi) sınırlı kalmış. 1970'den beri faaliyetini sürdüren KÜSGEM üç bölümden oluşuyor: Laboratuvarlar vs. ile teknik hizmet sağlayan bölge müdürlüğü tesisleri, büyük sanayiye geçiş için teşvik sağlamaya yönelik örnek sanayi sitesi ve 1146 adet küçük sanayi atölyesi. Üç sene önce, şehrin göbeğindeki ve tarihî İpek Yolu'nun güzergâhını oluşturan İpek Yol Caddesi'ndeki mağara oyuklarındaki atölyeler, KÜSGEM sahasına taşınmaya başlamışlar. Gaziantepli küçük sanayiciler sanayi siteleriyle övünüyor: "Türkiye'deki bütün küçük sanayi siteleri tamirat içindir. Bizimki imalat yapan sanayi sitesidir."

Sanayi sitesi "sanatkârları" rasyonelleştiriyor. Dükkânla imalathane artık aynı mekânda değil; iş müfettişleri çalışanları mutlaka sigortalıyorlar, artık "Bu çıraktır, eti senin kemiği benim" itirazı geçerli değil; işbölümü gelişiyor; çalışma mekânı oto tamir atölyesinde bile boyacıyla karosercinin, elektrikçiyle bobinajcının, akücünün birbirinden kopmasına olanak hazırlıyor.

Faizler yükselince

1980 yılında KÜSGET (Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilatı) kurulunca KÜSGEM de bu kuruluşun bölge müdürlüğüne dönüşmüş. Ama, son birkaç aydır, siteye taşınmış olan birçok küçük sanayicinin şehre, mağara kovuklarına geri döndüğü gözleniyor. TIR hattı üzerinde olmanın verdiği avantajla gelişen oto tamir atölyeleri ve büyük sanayiye girdi sağlayan küçük sanayi tesisleri dışında kalan küçük sanayicinin binbir şikâyeti var. Sanayi ile içiçe yaşamaya, kırılan sabanını şehrin göbeğinde tamir ettirmeye alışmış olan müşteri, şehrin 8-10 kilometre dışına KÜSGEM'e taşınmaya alışamıyor. Buna parasal gücü de elvermiyor. Küçük sanayiciler şehre geri geliyorlar ve eski pazarlarını üç aşağı beş yukarı gene bulabiliyorlar. Plastik ayakkabıdan çeşitli gıda üretimine kadar geniş bir çerçevede, bölgesel ihtiyaçlara dönük faaliyet gösteren küçük sanayi dalları, hiçbir zaman tümüyle tıkanma noktasına gelmiyor. Gelse bile, Esnaf ve Sanatkârlar Birliği Başkanı Özbirecikli'nin deyişiyle "esnaf iflas edecek duruma gelse bile bunu belli etmiyor". Tezgâhını elden çıkaran küçük sanayiciler de var ama çok az. Bir küçük sanayici "Duyduğumuz kadarıyla" diyor, "küçük sanayiçi, esnaf, büyük şirketlere kul köle ediliyor. Antep'te yok ama, civar vilayetlerden duyduğumuza göre küçük sanayici işçi olmaya doğru sürükleniyor. Biz yutulmamak için çırpınıyoruz." Gaziantepli küçük sanayiciler bütün kötü şeyleri faizlerin yükselmesine bağlıyorlar. Birlik Başkanı Özbirecikli, karşısındaki Samet ustaya bakarak anlatıyor: "Eskiden emekliler veya eline para geçenler getirir, belli bir pay karşılığında işletmesi için sanayiciye verirdi. Kâğıt, belge filan da almazdı. Yoksa Samet usta zaten ona 'Madem bana inanmiysen, niye paranı getiriysen' derdi. Şimdi paralar bankalara bloke oldu." Küçük sanayiciler "Yüksek faiz milleti tembelliğe alıştırıyor" diye yakını-

Bakırcılar, küçük sanatkârlar.

Saip Kaysı'nın işyeri.

Antep'in göbeğindeki tak: "Ekonomik kalkınma, müreffeh Türkiye idealinin belkemiğidir."

yorlar. Onlar için imalat yalnızca para kazanma işlevine yönelik değil, çünkü; "imalat" dedikleri zaman gözleri parlıyor çoğunun, başka tür sınai-ticari faaliyetlere neredeyse şaibeli gözle bakıyorlar; "Türkiye'nin en büyük üçkâğıtçıları bankacılardır" diyenler var. Çoğunun gözünde, faizler 24 Ocak'la başlayan ekonomik politikanın doğal bir sonucu değil. Tersi: ekonomik politikanın kötüye gitmesine yol açan olay, faizlerin yükselmesi. Bu nedenle Özal, Gaziantep küçük sanayicisi ve esnafı nezdinde itibarını pek yitirmiş değil. Ayakkabıcı Halil usta, "Adam muhasebe bile biliyor" diyor...

Gaziantep direniyor

Teori, "kapitalist ilişkiler ve büyük sanayi geliştikçe küçük sanayici çöker" der. Gaziantep, süregiden "büyük esnaf" ideolojisiyle, "Şark'ın Paris'i" olmanın sağladığı kendine has pazar yapısıyla ve küçük sanayicilerin inadıyla teoriye direniyor. Ama Antep'te "rasyonelleşmeye" gereksiz gözüyle bakan küçük sanayici tipi pek kalmamış. Şu anda belli üretim dalları dışında krizde olan küçük sanayi sitesinin, uzun vadede varlıklarını sürdürmelerini sağlayacak "tek yol" olduğunu hissediyorlar. Araştırmacı Raci Bademli Türkiye'de sanayinin temel bir krizi olarak "küçük sanayiden büyük sanayiye geçişsizliği ve büyük sanayinin küçük sanayiyi kendine bağlı çalışır hale getirememesi"ni görüyor. Gaziantep'teki küçük sanayi sitesi bu krizi aşmak açısından ciddi bir temel oluşturabilir. (Tabii bu biraz da varolan genel ekonomik krizin devreden çıkarak böyle bir şeye zemin oluşturacak bir ekonomik politikanın geçerlilik kazanmasına bağlı!) Gaziantep'in küçük sanayicileri arasında da bunu görenler var. Esnaf ve sanatkârların kurmuş olduğu yapı

Antepli küçük sanayicilerin kafasında büyük sanayi ve holdinglerle rekabet etmek ciddi bir hedef teşkil ediyor.

kooperatifinin başkanı Ömer Acıoğlu, 7 kez Sanayi Bakanı'na, iki kez Cumhurbaşkanlığı katına çıkıp Özal ve Mustafa Taşar'a kulisler yaparak küçük sanayi sitesini genişletmek için nasıl 5 milyar TL ek kredi kopardığını heyecanla anlatıyor: "Üstelik DPT'nin küçük sanayi sitelerine ölü yatırım gözüyle baktığı ve hükümetin yatırımları asgari tutmaya çalıştığı dönemde." Kooperatif yöneticileri, üçbeş sene sonra 2346 atölye kapasitesine erişecek olan sanayi sitesinde küçük sanayicinin varlığını sürdürebilmesi için önlemler düşünüyorlar. Öncelikle de, ucuz hammadde sağlayacak bir üretim kooperatifi ve pazarlama olanaklarını geliştirecek bir tüketim kooperatifi kurulması düşünülüyor: "Büyük sanayi ile ancak ucuz hammadde ve faizsiz kredi ile rekabet edebiliriz!"

Evet, Antepli küçük sanayicilerin kafasında büyük sanayi ile ve holdinglerle rekabet etmek ciddi bir hedef teşkil ediyor. Eski MHP İl İkinci Başkanı, şimdi Yapı Kooperatifi Yönetim Kurulu üyesi Zeki Diri anlatıyor: "Doğu'da, Batı'da çatlak veriyorlar. Bizim kendi düzenimizi kurmamız lazım. Bu düzenimiz içinde ufağı ezdirmememiz lazım. Antep'te buzdolabı yapan küçük esnafa ucuz kredi ve hammadde verseler Profilo'yla, Koç'la rekabet edemez mi yani? Eder!" Zeki Diri, Özal'ın da bu ufağı ezen ekonomik politikasıyla meclis grubuna ters düştüğünü düşünüyor. Eski MHP'li, yeni ANAP'lı Diri, Mustafa Taşar'a güveniyor ve 5 milyar krediyi, sanayi sitesine banliyö hattı işletileceği vaadini "Taşar'ın bize lütfudur" diye anlatıyor esnafa.

Gaziantep'te bilfiil çalışan 50 binin üstünde esnaf ve küçük sanayici var. Küçük sanayi şehrinde küçük sanayici ve esnafın politikada da ciddi bir ağırlığı var elbette. Dernekleşme oranının görece düşük olduğu Gaziantep, öte yandan Türkiye'nin en fazla sayıdaki esnaf derneğine sahip: 65. Evvelsi ay 64'müş; son olarak radyocularla saatçiler kavga edip ayrılmış, olmuş 65. CHP'li olarak senelerce belediye başkan yardımcılığı yapan Yapı Kooperatifi ve Oto Tamircileri Derneği Başkanı Ömer Acıoğlu, "Dernekler politikaya karışmaz derler, ama ben tersini söylerim", diyor; "dernekler politikanın tabanının yapıldığı yerlerdir... Ama esnaf, kim kendisine yarar bir şey yaparsa onu tutar. Hem iktidardan bir şey almak için politikayı bir yana bırakmak lazım." Böyle diyen Acıoğlu, "politikayı bir yana bırakıp", sosyal demokrat görüşlerini ifade etmeye "zamanı gelene dek" ara verip Mustafa Taşar ve Özal'ın peşinde; kredi arıyor ve buluyor da. İşte somut politika!

Gaziantep'in siyasal yapısını bilen bir aydın, "Antep'te CHP ve onun dışındaki sol, esnafa yönelik bir düşünce, bir program oluşturamadı yıllardır" diyor. "Hep işçiler, işçiler dedik, onları unuttuk." SODEP'i Gaziantep'te kurup sonra merkezden atamalara karşı çıkarak ayrılan bir avukat, "Bir sosyal demokrat olarak bunu söylemek güç ama", diyor, "sendikalar da burada çok hata yaptı. Üç kişilik basit atölyelerde toplu sözleşme yapmaya kalktılar. Tek sermayesi tezgâhı olan sanatkârları patron saydılar. Şimdi herkes sendikalara çok kötü gözle bakıyor."

Gaziantep ekonomisi teoriye meydan okumayı sürdüreceğe benziyor... □

Toplum ve Bilim

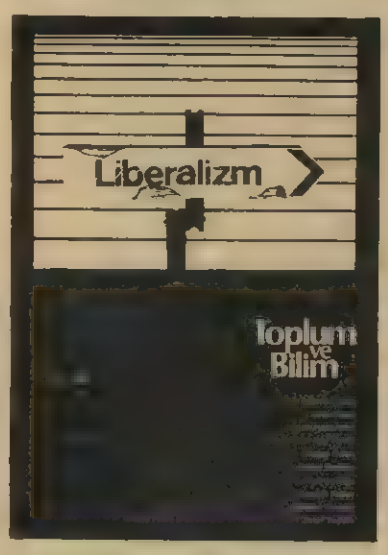

İsteme Adresi: Ankara Cad.
Güncer Han. 45/18
Sirkeci- ISTANBUL

HER PAZARTESİ
DOĞUŞ
Haftalık Siyasî Gazete
Türkiye'de ve dünyada
OLAYLAR/YORUMLAR
1 Nisan'da 100 TL.

Azınlıklar, marjinaller...

SADIK ÖZBEN

İletişim Yayınları'na sık gitmiyorum. Ayda iki kere uğrayıp, yazı bırakıyorum. Ama bu dergide yazmaya başlayınca, çevreden tanıyanlar hemen yayıneviyle özdeşliyorlar. Beni ilgilendirmeyen şeyler soruyorlar, söylüyorlar; sıkılıyorum, bazen de sinirleniyorum. Son zamanlarda da herkes bir **Saçak**'tır, tutturdu. Sanki ben sorumluymuşum gibi bana sorup duruyorlar.

Yayınevine son gidişimde bizim dergi yöneticisine rastladım. Münasebetsizlik bende, hiç üstüme vazife değilken açtım konuyu. "**Saçak** hep saldırıyor, siz de cevap vermiyorsunuz. Çevrede merak konusu oluyor," dedim. "Kimileri, verecek cevapları yok diye yorumluyor; kimileri de cevap vermenizi istiyor ve bekliyor."

"Bizim dergi bu gibi sol içi polemikler açmanın aracı değil," dedi. "Tartışma olur elbette, ama 'bizim görüşümüz doğru, sizinki yanlış' türünden ideolojik polemiklere bir girersek çıkamayız." Biraz düşündükten sonra da, "Ama isterseniz siz yazın," dedi.

İşte, üstüme vazife olmayan şeylere burnumu sokmamın sonu. Bana ne, ne diye ben yazı yazacakmışım? Sinirlendiğimi belli etmemeye çalışarak yazamayacağımı söyledim ve lafı kestim. Ama düşündükçe içime oturdu.

Bir kere, ben siyasetten hoşlanmam. Evet, gençliğimizde, üniversitelerde, siyasete bulaştık biraz. Neyse, şimdi bunları hiç açmayalım, sırası değil. Sonra da, mimar olarak, oda politikası çıktı. Dünyada "oda müziği" olması gibi, bizde de bir zamanlar "oda politikası" vardı. Bu da, görece az sayıda sazlarla, az sayıda seyirci önünde icra edilen bir sanattı. İşte, bu sıralarda ben de her seçimde, politikliğini sürdüren eski arkadaşlar tarafından göreve çağrılmış, bileşimi değişen çeşitli listelere oy vermiştim. "Bu işler bir tuhaf gidiyor" diye eleştirel bir ses yükseltecek olsam, eski arkadaşlarım, "Sadık, hiç çekilmiyorsun. Politika böyledir. Senin kafan bunu almıyor" dediler. Sonunda oyumu verdiğim için, "küçük burjuva kafan" demediler. Ama biliyorum, akıllarından geçen buydu.

Şimdi, elbette benim de politik görüşlerim var. Ama hayır, bunları açıklamayacağım! Tamam, kapatıyorum bu konuyu. Evet, **Saçak** dergisine karşı ben yazı yazacak değilim. Böyle bir öneriyi tamamen anlamsız buluyorum.

Yoksa benimle dalga mı geçti, diye de düşündüm sonradan. Yani beni apolitik bellediği için mi öyle söylüyor? Bir kere ben "apolitik" değilim, benim de politik görüşlerim var. Neyse, bu konuya girmek istemediğimi söylemiştim.

Fakat, ben öyle politika konusunda uzaktan bakıp sinik, alaycı sözler söylemekle yetinen bir kişi değilim. Belirli durumlarda -bütün ihtiyatıma rağmen- düşüncelerimi dile getiriyorum zaten. Örneğin Behlül Bey beni çok radikal, hattâ biraz tehlikeli bulur. Bir keresinde, kızım Ayşe "diyalektik" terimini işitmiş, bana anlamını sormuştu. Ben de ona "çelişki" ilkesini anlatmaya çalıştım; karşıtların birliğini açıkladım. A ve A-değil'in ilişkilerini, bir şeyin aynı anda hem şöyle, hem de bunun karşıtı durumda bulunabileceğini söyledim. O zaman Ayşe bana, "Baba, anlıyorum, senin çok diyalektik bir kişiliğin var" demişti. Şimdi onun bunu nasıl bir anlamda söylediğini pek bilemiyorum, ne olsa çocuk, ama kendi anladığım anlamda, böyle bir tanımlamayı kabul edebilirim. Yanlış anlaşılmasın, öyle iddialı bir laf etmiyorum, yani "ben diyalektiği kişiliğine sindirmiş bir kişiyim," filan demiyorum. Üstelik bu yalnızca Sadık Özben olarak benim bir özelliğim de olamaz. Her insanda olmalı bu diyalektik. Örneğin Freud, Reich, buna benzer şeyler söylüyorlar, bildiğim kadar. Reich'ı okuduğumdan beri "içimdeki faşist"i arayıp duruyorum. İçtenlikle söyleyeyim, henüz bulduğumu iddia edemem. Yani bunu kendimi temize çıkarmak için söylemiyorum. Olabilir, vardır belki. Böyle öznel durumlarda insan kendini aldatabilir de. Şüphesiz, herkes gibi ben de zaman zaman birilerinin kafasına bir şey indirme özlemini duyuyorum. Ama bu bence insanî bir durum -şimdi, "faşizm insanî bir durum değil mi?" diye de sorulabilir. Neyse bu konuyu da fazla kurcalamayalım, "Heidegger faşist miydi?" tartışmasına çıkabilir lafın sonu.

Evet, "apolitik" bir insan değilim. Ama öyle çok "politik" bir kişi de değilim. Örneğin Azmi bunu kuvvetle vurgulayacaktır. Azmi'ye bir keresinde, olduksa romantik bulmakla birlikte Beethoven'in sekizinci senfonisini sevdiğimi söylemiştim. O da beşle dokuzun daha iyi olduğunu, çünkü politik özleri olduğunu söylemişti. "Bir melodinin politik özü ne olabilir?" deyince kızdı ve benim "apolitik" olduğumu ileri sürdü. Yani melodinin politik özü var, ama benim politik özüm yok. İyi olmasın. Özümün ne olduğunu düzdevrimci Azmi'ye anlatamam (zaten ben kendim o kadar güçlük çekiyorum, kendimi anlamaya çalışırken- yani, öyle çok karmaşık bir kişiliğim var demek istemiyorum; "diyalektik" meselesi, son "kertede").

Tamam, "politik" bir kişi olmayabilirim. Ama büsbütün "apolitik" de değilim (galiba daha önce söyledim bunu, biraz kendimi tekrarlıyorum). Ama şimdi, üstelik de beni hiç ilgilendirmeyen konularda, onunla bununla politik polemiğe girecek değilim. "İlgilendirmeyen" dedimse, şüphesiz okur-yazar bir insan olarak beni de ilgilendiriyor bu konular. Ama Sadık Özben olarak kişisel bir biçimde taraf durumuna gelmemin hiçbir gereği yok. Zaten bu memlekette polemik bir felâkettir, iş hemen demagojiye kayar, "hayır, onu demedim, bunu dedim," diye dert anlatabilirsen anlat.

İlle biri bir şey yazacaksa, niye bana söylüyor? Zaten ciddi mi söylüyor, dalga mı geçiyor, o daha belli değil. Hem... şimdi aklıma geldi: Osman Balcıgil'e söylese ya. Osman Balcıgil "toplum" diye bir şey tutturmuş, gidiyor. Azınlıklar varmış da, şimdi kalmamış da. Kumkapı değişmiş, Ortaköy bilmem ne olmuş. Otursun siyasî yazı yazsın, **Saçak** dergisine cevap verilecekse Osman Balcıgil versin, nasıl olsa bu derginin "azınlıklar" ve "marjinaller" uzmanı o oldu.

Not: Osman'dan söz edince aklıma geldi. Son zamanlarda bazı arkadaşlar sormaya başladılar, "Ne oldu yahu, Osman Balcıgil'le aranız mı bozuldu?" diye. "Bunu nereden çıkarıyorsunuz?" diye sorunca, yazdıklarımdan böyle bir izlenim edindiklerini söylüyorlar. Şimdi, benim Osman Balcıgil'le aramın bozulması diye bir durum sözkonusu değil. Ben eleştiriye açık, insanların istedikleri gibi düşünüp, düşündüklerini söylemesinden yana bir insanım. Osman benim yazılarımı beğenmiyor diye Osman'a küsecek değilim. Aramızda hiçbir gerginlik yok, gerginlik filan diye nereden çıkarıyorlar, anlamıyorum. □

Gençlik

Kimliksizlik!

Bu sütun aslında "Gençlik Yılı" uygulamalarındaki çelişkileri ve gülünçlükleri izlemek için açılmıştı. Resmî Gençlik Yılı'nın temel çelişkisi, izlenen birkaç "etkinlikten" sonra zaten ortaya çıkıyor: Gençlik-bilimciler ve yetkililer kendi kafalarındaki gençlik anlayışını kutluyorlar. Yaşa, istikbal açısından taşıdığı anlam ve öneme, bu istikbalin nasıl bir istikbal olarak anlaşıldığına vs. ölçülere göre değişen birçok gençlik tarifleri ve gençlik kimlikleri var. Bu tariflerin ve kimliklerin hepsinin ortak özelliği, gençlerin kendilerine yükledikleri kimlikle asla bağdaşmaması. Gençlik Yılı etkinlikleri de zaten bu nedenle komik oluyor ve bundan ötürü yetkililer bu komikliği ciddiye alıyorlar...

Bütün gençliği kucaklayan, onların kendilerini tarif edişleriyle örtüşen nesnel bir gençlik tanımı ve kimliği olabilir mi? Olabilmesi için, bütün gençlerin veya gençlerin çoğunluğunun kendini aşağı yukarı aynı biçimde tarif etmesi lazım. Bir süre önce gençlerin belli bir bölümünü, yalnızca büyük şehirli gençliği kapsayan bir soruşturma yaptık. Kısa cevaplar istediğimiz üç soru sorduk: 1) Genç ne demektir? 2) Gençlerin en büyük sorunu nedir? 3) Bu sorun ve genel olarak gençlerin sorunları nasıl çözülür? Yalnızca ilk soruya verilen cevaplar bile, homojen bir gençlik ideolojisi veya kimliği olmadığını ortaya koyuyor. En nesnel kabul edilebilecek olan "yaş" ölçütünde bile anlaşılamıyor: 14-30 yaş arası gençtir diyen de var, 18-27, 17-22, 17-26, 21-30 diyen de.

Herkes örneğin cezaî ehliyetinin nerede başladığını, hangi yaşa kadar çocuk mahkemesinin, hangi yaştan itibaren normal mahkemenin "alanına" girdiğini kendi gençlik yaşı anlayışından çıkarırsa durum hukukî olarak gerçekten vahim! Ama gençliğin hukukla ilişkisi konusunda zaten pek olumlu beklentileri olmadığı anlaşılıyor; "Genç nedir?" sorusuna verilen bazı cevaplar bunu açıkça ortaya koyuyor: "Her türlü suç için aranan SANIK" (öğrenci, 20 yaşında); "Müktesep hakları ve özerkliği hatırlayan kimseye denir" (öğrenci, 22 yaşında).

254 kişinin sorulara verilen cevaplardan çıkan çok çeşitli gençlik kimlikleri ve söylemleri var: Neşe ve dinamizmi vurgulayanlar; gençliğin toplumdan ayrı düşünülemeyeceğini söyleyenler; devlet bize yardım etmeli diyenler; "eğitim, eğitim, eğitim" diyenler; toplumdan anlayış ve hoşgörü bekleyenler; cinsellik ve meslek alanlarında toplanan alabildiğine somut talepleri "gençliklerinin" odağına koyanlar; "özerk ve özgür" bir gençliği özleyenler... Ve 22 yaşında çalışan bir genç kızın "en büyük soruna" verdiği tek kelimelik cevap: **Kimliksizlik!**

Bundan sonra bu sütunda bu farklı gençlik söylemlerini ve kimliklerini tartışmaya çalışacağız. Bu kimliksizlik, gençliğin Gençlik Yılı etkinlikleri ve operasyonları karşısında savunmasız ve ezik kalmasının temel nedeni gibi görünüyor. Belli mercilerin kendi kafalarındaki bir "genç"i kutlamalarının gülünç sonuçlar verdiğini görüyoruz. Ama bu gülünçlüklere rahat rahat gülemiyoruz; çünkü bizlerin, bütün gençlerin kafasındaki gençlik anlayışı diğer gençleri ne kadar kavrıyor? Pek kavrayamıyor; belli ki. Bu böyle oldukça, yani kimliksizlik hüküm sürdükçe, ısrarla dayatılan resmî gençlik kimliği gene de belirleyici olabiliyor. Kendimizin **ne** olduğunu tartışmak ve "neyiz?" sorusuna verilen **bütün** cevapları sorgulamak bu bakımdan hayatî önem taşıyor... □

TANIL BORA

Sağolsun Mustafa ağabey: "Emrah şimdi emin ellerde."

Küçük Emrah dilini mi yuttu?

OSMAN BALCIGİL

On beş yaşındaki türkücü Küçük Emrah'ın kasetlerinin her birinin 600 binin üzerinde sattığını biliyor muydunuz?

Ya da, Türk halk müziği ve arabesk müzik severlerin Küçük Emrah'ı İbrahim Tatlıses'in en büyük rakibi olarak gördüklerinden, kısa zamanda onun tahtına oturacağına emin olduklarından haberdar mıydınız?

Aslında her iki halde de; yani bilseniz de, bilmeseniz de farketmez. Bilenlere bildiklerini tekrarlamak, bilmeyenlereyse -bugüne kadar merak edip öğrenmediklerine göre dertleri olmadığını varsayıp- uzun uzun Emrah'ın müziğinden söz etmek değil niyetimiz.

Eğer becerebilirsek, isteğimiz Küçük Emrah'ın dünyasına şöyle bir göz atmak...

***

İşte, "küçük kardeşimiz Emrah". Karşımızdaki koltukta oturuyor. Kocaman bir masanın arkasından Mustafa ağabeyi, ilerdeki koltuklardan birinden de kendi ağabeyi ona "eşlik" ediyorlar.

— Kaç yaşındasın Emrah?

"15 yaşında."

(Soruyu Emrah değil cevaplayan, Mustafa ağabeyi.

Mustafa Güneş, Güneş Plakçılık'ın sahibi. Emrah'ı eniştesinden sonra ilk keşfeden ve bir yıldır onun adına konuşma yetkisini elinde bulunduran bir **ağabey** Mustafa Bey.

— Nerelisin?

"Diyarbakırlı."

(Cevap yine Mustafa ağabeyden.)

Mustafa ağabey madem bu kadar ısrarlı Emrah adına konuşmaya, biz de ısrar edelim bari soruları bizzat Emrah'ın kendisine sormaya.

— Peki nasıl oldu da geldin İstanbul'a?

"Şimdi, bir sene kadar önceydi, benim elime Emrah'ın bir video kaseti geçti; eniştesi çekmiş. Çok beğendim. Atladım Diyarbakır'a gittim. Emrah'ı aldım. İstanbul'a getirdim."

(Bu kez sıra Emrah'ın sahici **ağabeyinde**.)

"Beş tane kaseti bir de video kaseti vardı. Eniştemiz yapmıştı. Bütün Güneydoğu'da sattı. Bizim öyle çok sattığından haberimiz yoktu. Sonradan öğrendik ki, bizim enişte epey para kazanmış bu işten. Sonra sağolsun Mustafa ağabey elini uzattı, şimdi Emrah emin ellerde."

— Peki Emrah, İstanbul'a geldikten sonra kasetlerin en çok nerelerde satılmaya başladı?

"Emrah'ın kasetleri Türkiye'nin her yerinde satılıyor. En çok da Güneydoğu'da. Tabiî en çok Güneydoğu Anadolu türküleri okuyor onun için."

İbrahim Tatlıses ve Emrah

— Emrah, biraz şu İbrahim Tatlıses'le olan rekabetten söz eder misin bize?

"Emrah'ın İbrahim Tatlıses'le rekabeti filan yok. Emrah şimdilik, sadece istikbal vaad eden bir genç. Büyüyecek. Şimdi ortaokulda, biz onu konservatuvara göndereceğiz. Star olmak için çok çalışmak lazım. İşini bilerek yapması şart. Çok dikkat etmek lazım. İnsan pat diye düşüverir. Anlayamaz bile nasıl düştüğünü. Bu kadar usta, tecrübeli insanın arasından sıvrılmek kolay değildir. Bu çarşıdan (İMÇ) az türkücü geçmedi."

— Peki İbrahim Tatlıses'le ilgili söylenenler?

"Yok öyle bir mesele. Halk öyle diyor. Birisi kalkıyor 'İbrahim'i geçecek' diyor, bu kulaktan kulağa yayılıyor. İbrahim Tatlıses Emrah'ın ağabeyi. Öyle değil mi Emrah?

(Niyetli olmasına rağmen Emrah, baştan bu yana ilk kez ağzını açma fırsatını bulabiliyor.)

"Öyle."

(Fırsat bu fırsattır.)

— Peki tanıştın mı kendisiyle hiç?

"Bir kere ben Diyarbakır'da türkü okuyordum. Türkü bitince beni yanına çağırdı. 'Aferin Emrah' dedi. 'Sen okurken benim tüylerim diken diken oldu' dedi."

"Şimdi ne var biliyor musunuz? Biz hiçbir yerde 'Emrah, İbrahim Tatlıses'in rakibidir, ona rakip olacaktır' filan demedik. Ama, halk ne diyor? 'Bu çocuk İbrahim'i de geçer', 'İbrahim Emrah'a para teklif etmiş' diyor. Tabiî bu kulaktan kulağa yayılıyor."

(Mustafa ağabeyden sonra sıra sahici ağabeyde:)

"İbrahim Tatlıses Emrah'ın ağabeyidir. Kendisi çok büyük bir sanatçıdır."

İlk film

— Biraz da film çalışmalarından söz eder misin?

"Birçok film teklifi geldi Emrah'a. Uzun uzun pazarlık ettik. 'Şöyle olsun böyle olsun' diye uzun uzun konuştuk: Kimler oynayacak, kaç milimetre olacak? Sonra aklımıza Kerem Film'in teklifi yattı."

(Belli ki, ısrar gidişatı değiştirmeyecek. Sonra tekrar denemek üzere şimdilik vazgeçelim soruları Emrah'a sormaktan.)

— Peki Mustafa Bey. Emrah'ın bu film işinden kazancı ne oldu?

"Biz parada pulda değildik. Emrah henüz bizim için bir sanatçı değil. Yetiştirilmesi gereken küçük bir kardeş. Onun için iyi bir film yapmak gerekiyordu. 'Para vermeyin iyi film yapın' dedik. Film iyi oldu. Emrah 500 bin lira aldı bu filmden. Şimdi biz Emrah'ı star yapmaya çalışıyoruz. Onun için Emrah'ın kazanacağı paradan çok, çıkardığı işlerin iyi olması lazım."

(Acaba bir denesek mi tekrar Emrah'la konuşmayı?)

— Emrah, peki bugünlerde ne yapıyorsun? Neler hazırlıyorsun?

"Bir plak yapıyoruz şimdi. Emrah plağın bir yüzüne arabesk, öteki yüzüne türkü okuyacak. Aslında biz halk müziği olsun istiyoruz, ama güncel olan şimdi arabesk. Halkın isteğini gözönünde bulundurmak lazım."

— Sahneyi düşünüyor musun peki Emrah?

"Emrah şimdilik sahneyi düşünmüyor. Bu yaz sonunda bir Avrupa turu yapacak. Almanya filan. Aslında organizatörler hep peşimizdeler, ama Emrah'ın okulu var. Demiştim ya, biz Emrah okusun istiyoruz."

"Ankara'dan geldiler..."

(Bu iki kelime Emrah'ın. Ama devam eden Mustafa ağabey.)

"Ankara'dan, her yerden geldiler. Ama okul mühim..."

— Derslerin nasıl Emrah?

"İyi."

— Türkü filan söyletiyorlar mı okulda?

"Evet, beden derslerinde, boş zamanlarda söyletiyorlar."

— Herkes senin türkücü olduğunu biliyor tabiî okulda. Nasıl davranıyorlar?

"İyi davranıyorlar. Hocalarım beni seviyor."

— Meşhur olmak senin hoşuna gidiyor mu?

"Evet, çok hoşuma gidiyor."

— Annen ne diyor bu işe?

"Havalara uçuyor. 'Benim oğlum meşhur olmuş, türkücü olmuş, artist olmuş' diyor. Gazetelerdeki resimlere bakıp bakıp seviniyor."

— En çok hangi parçalarını seviyorsun?

"Türkülerden *Anam Gelmesin*. Arabesk olarak da *Yaralı*'yı çok seviyorum."

"Şimdi biz istiyoruz ki; Emrah çalışmalarında emin adımlarla yürüsün. Emrah ilerde büyük bir sanatçı, star olacak."

***

Sonra, bir ara Mustafa Bey ve Emrah'ın birkaç dakikalığına dışarıya çıkmaları gerekiyor. Onlar dönene kadar Emrah'ın sahici ağabeyiyle laflıyoruz:

"Biz şimdi Anadoluluyuz. Sözümüz sözdür. Biz Emrah'ı Mustafa ağabeye emanet etmişiz bir kere. Her şeyi ile o meşgul olur. Biz hiç karışmayız. Ben ağabeyi olduğum halde hiç karışmam. Mustafa ağabey onu adam edecektir. Ben sadece gözkulak oluyorum o kadar. Mustafa ağabey dürüst adamdır, sözünü tutar. Ama, sözünü tutmazsa çeker alırım Emrah'ı. Emrah benim kardeşimdir. Canımdır, ciğerimdir..." □

"Emrah benim kardeşimdir. Canımdır, ciğerimdir..."

Arabesk ne kadar mavi?

BÜLENT SOMAY

Bir tartışma nasıl yapılmamalı: Kuşkusuz başka insanların tartışma üslup ve tavırlarına karışmak benim işim değil. Ancak **YeniGündem**'in 14. ve 15. sayılarındaki Sabahattin Sakman-Cihan Oğuz tartışması, kültür hayatımızın gündemdeki bir konusuna çizdiği çerçeve ve belirlediği bağlam açısından baştan reddedilmeli. Cihan Oğuz'un kalem kıran yargıç özentiliğine ya da Sakman'ın "bırak çığırsın, bırak ağlasın" liberalizmine bir şey demek mümkün değil. Öte yandan **YeniGündem**'in 13. sayısından itibaren başlattığı "müzik" tartışmasının da bu ikilem içinde eriyip gitmesine izin vermememiz gerek. Doğrusunu söylemek gerekirse, Sakman'ın yazısını ilk okuduğumda, ilk tepkim oturup hınzırca bir polemik yazmak olmuştu. Ne genel olarak müziğin ve kültürün naiv bir liberalizmle bulandırılmasına, ne de "arebesk ve caz" karşılaştırmasına taraftar değilim. Bu karşılaştırmayı yapanın caz bilgisinden de müzik anlayışından da derin şüphelerim var doğrusu. Ama bir kere daha düşününce, bu tür bir polemiğin eğlenceli ve fakat yararsız olduğu kanısına varmıştım. Ancak ne yazık ki, hayat benim tefekkürüme ve yeniden değerlendirmelerime izin verecek hızda gelişmiyor. Cihan Oğuz Sakman'a özrü kabahatinden büyük bir cevap yazdı ve bağlamı belirledi. O zaman zahmetle ve inceden inceye "yeni bir çerçeve" çizmektense, ister istemez oluşan çerçeveyi şiddetle reddetmek yolu kalmıştı ortada. Okuyucu, Cihan Oğuz'dan ziyade Sabahattin Sakman'ı muhatap aldığıma dikkat edecektir. Bunu Sakman'ı ve liberalizmi "Baş çelişki" ya da "daha büyük tehlike" diye ilan ettiğim için yapmıyorum. Cihan Oğuz ve onun benzeri her türlü otoriter kafa'yı resmî söylemden, iktidar söyleminden ayırmıyorum. Bu yüzden ona tartışma düzeyinde söyleyecek bir şeyim yok. Cihan Oğuz'la "başka dünyaların insanlarıyız". Sakman ile ise "bir araya gelemeyiz" yalnızca.

Sosyalist gerçekçilik, otorite ve liberalizm

1980'e kadar elhamdülillah hepimiz "Sosyalist Gerçekçi" idik. Maazallah, bu konuda kuşkusu olanlar hızla afaroz edilir, çok fena eleştirilir, susturulurdu. Sonra devran değişti, bir kısım insan daha sessiz sedasız "Sosyalist Gerçekçiliğe" devam ederken bir başka kısım da bu ifadeyi küfür yerine kullanır oldu. Önümüzdeki tartışmada birinci eğilimi Oğuz, ikinci eğilimi ise Sakman temsil ediyor. Arada eksik olan şey herhalde gözünüze çarpmıştır: Sosyalist Gerçekçiler geçmişte nasıl kendi dışlarındaki eğilim ve akımları eleştirmeden, otoriter bir "bilimsellik" ve "mutlak doğruluk" kalkanının ardından karalamışlarsa, bugün de "Sosyalist Gerçekçiliğin batağından, sığlığından" bahseden, bir attı mı mangalda kül ve otorite bırakmayan Sakman benzerleri kapsamlı ve anlamlı bir "Sosyalist Gerçekçilik" eleştirisi yapmadılar. (Sakman, **YeniGündem**'in 1. sayısındaki Orwell üzerine yazısını hatırlatabilir. Bence buna kimse inanmasın. Sosyalist Gerçekçiliğe karşı Orwell putlaştırması, dünyadaki ciddi, radikal anti-otoriter eğilimlerin çoktan atlattıkları bir "çocukluk hastalığı".) Sosyalist Gerçekçilik ilk günlerinden beri liberaller tarafından eleştirildi. Sakman'ın eleştirisi bana bu geleneğin üzerinde fazla düşünülmemiş bir devamı gibi görünüyor. Eleştiri bile değil, Sosyalist Gerçekçilerin kendilerinin de pek sevdikleri ya yüceltme ya batırma, "kahrolsun/yaşasın" tavrının negatifi. Sosyalist Gerçekçilik ilk günlerinden beri radikal

anti-otoriterler tarafından da eleştirildi. Bu kişi ve akımların da liberalizmle hiçbir ilgisi olmayan eleştirilerini bulmak, değerlendirmek ve anlamaya çalışmak mümkün. Sakman'da bunun en ufak bir izini bile göremedim. Onda eksik olan radikallik. Üslûbunun keskinliği sizi yanıltmasın, radikallikle keskinlik zaten pek seyrek olarak birarada bulunurlar.

"İktidar elimde olsa" varsayımıyla başlayan her düşünceye olduğu gibi, Oğuz'un da düşüncelerine pek aldırmıyorum; tabiîdir ki iktidar onun ve gibilerinin elinde olmasın diye elimden geleni ardıma koymayacağım. Bilmem bu açıklama Sakman'a yeterli mi? Her türlü resmî sanat politikasına olduğu gibi Sosyalist Gerçekçiliğe de karşıyım. Bilmem bu açıklama da Sakman'a yetecek mi? Çünkü bunlara rağmen, Sakman'ı ve onun gibi düşünenleri yanımda görmüyorum. Hayır, Marx'ın toplumsal işbölümünün yok olması yolunda söylediği sözler "zevkler ve renkler tartışılmaz" liberalizmine indirgenmemelidir. "Kendi zevklerini insanlara çeşitli maskeler altında empoze etme(k)" lanetlensin, ama herkesin düşüncesine ve zevkine "eşit miktarda saygı" göstermeyi öneren "eşitlikçi" düşünceye de geri dönülmesin lütfen. "Mutlak bilimsel doğruların" varlığını kabul etmeyebiliriz (ben etmiyorum), ama **daha doğruları** kolektif bir çabayla aramayı bırakacaksak, geçicilikleri baştan kabul edilmiş **consensuslar** aramaktan baştan vazgeçeceksek, daha özgür bir dünya için birlikte mücadele etmeyi de bırakmamız gerekir. Bir insan kalkıp "arabesk" adlı müzik türünün **kendi önerdiği estetik anlayışına** göre bayağı ve ilkel olduğunu iddia edebilir, diğer insanları da kendisi gibi düşünmeye ve davranmaya çağırabilir. Diğerlerini etkileyebilir ve onlardan etkilenebilir, ama ortaya **ortak** bir estetik anlayışının çıkması arayışını da elden bırakmaz. Karşısında gördüğü her **öneren** bireye "otoriter" çığlığıyla arkasını dönen liberal saflık, aslında "bana dokunmayan yılan bin yaşasın" anlayışında karar bulacaktır.

"İyi müzik" ve "kötü müzik" vardır. Yalnızca bunlar mutlak değildir, tartışılabilir, değişir. Dünün **consensusu** bugün eskimiştir, bugün kabul ettiğimiz estetik kıstaslar yarının tutuculuğu olacak. Ama eğer anlamlı bir hayat süreceksek, yaptıklarımıza ve tasarladıklarımıza bir "anlam" atfedeceksek kendimize daima sınırlar çizeceğiz demektir, sonradan yıkmak için de olsa. Sınırları Sakman gibi **kategorik** olarak reddedersek, kendimize bir yaşam etiği oluşturmamızın koşulları ortadan kalkar. Özgür bir dünya "ahlâksız" bir dünya değildir, ahlâkın geçiciliğinin bilindiği bir dünyadır.

Bir Teselli Ver Blues ve Batsın Bu Dünya Rag

Arabeskin kökeni konusunda Sakman'la tartışmaya girmek niyetinde değilim. Kökeni ne olursa olsun bir müzik "iyi" ya da "kötü" olabilir. Sakman'ın "pürist" diye adlandırdıkları gibi müzikte nüfus kâğıdı sorup ceddini araştırmak benden uzak olsun. Ama caz ve arabesk arasındaki o dahice paralellikleri de sessizce geçiştirmek mümkün değil. 19. yüzyıl sonunda ABD'deki "kente göç" olgusunu bugün Türkiye'de yaşanmakta olana benzetmek herhalde patenti Sakman'da olan bir buluş. Ama bu "sosyolojik" değerlendirmeyi de geçelim. Sakman cazla arabesk arasında paralellikler kurarken cazın en önemli, onu caz yapan iki özelliğini atlıyor. Bu "atlamaya" kasıt atfetsem acaba bana paranoid denir mi? Bu kadar da tesadüf olamaz ki. Sakman'ın bu atlamalarına gelmeden caz ve arabeskle ilgili birkaç "kör kör parmağım gözünde" yanlışına değineyim. Sakman "cazın atalarından" bahsederken "ragtime"ı atlıyor (dans müziği gibi muğlak bir terimle bunu kasdetmiyorsa tabiî). Bence bu manidar: Ragtime, piyanonun Batı Avrupa klasik müziğine benzer bir armoni ve tarzda kullanıldığı bir tür. Ama cazla klasik arasında kâğıttan duvarlar yaratan Sakman, aceleyle Ragtime'ı unutuyor. Aynı biçimde "hem caz, hem de klasik Avrupa müziğinin ikisinde de usta sayılabilecek" Benny Goodman'ı (Goodman ünlü bir caz klarnetçisi ve klasik klarnetçidir, hem de 1930'larda) da unutuveriyor aynı kayguyla. Cazın teknik ya da "biçimsel" tarifinde de böyle "sürçme"ler var, örneğin kromatik dizilerin caza ancak 1950'lerde, Miles Davis ve John Coltrane gibi "cool"cularla girdiğinin, kromatik işlemelerin de bundan önce ancak 1940 sonlarının "bebop"çularında zaman zaman görülen bir yenilik olduğunun unutulması ve cazın genel tanımına katılması gibi. İşin arabesk yanına gelince: Son zamanlarda arabeske "hoşgörülü" yaklaşan birçok aydın görüldü, ama kimse "Arabeskte Batı müziği enstrümanlarına, o enstrümanların en temel kapasiteleri içinde yer verildiğini" iddia etmemişti (tabiî "en temel"le "en ilkel" kasdedilmiyorsa). Pianoforte adlı enstrüman **temel olarak** polifonik (çoksesli) bir enstrümandır ve arada bir akor basmayı polifoninin kıstası olarak görmeyeceksek (lütfen görmeyelim) bu enstrüman arabeskte, tıpkı (birkaç yenilikçi istisna hariç) klasik Türk müziğinde olduğu gibi, tek sesli olarak kullanılır. "Batı müziği"nin en yeni ve armoni ve tını açısından en zengin enstrümanlarından biri olan "cereyanlı" gitarın kaderi de böyledir arabeskte. Buna "en temel kapasite içinde" değil, **kapasitealtı** kullanım denir, ki ilkelliğin bir ölçütüdür.

Böylece biraz önce cazın en temel iki özelliğinin atlanmış olduğu yollu değerlendirmeme (en sonunda) gelebildim. Caz kendisine ritm ve duygu açısından kaynaklık eden zenci müziğinden armonik açıdan ayrılır. Caz **polifoniktir**. Cazı caz yapan ve Afrika müziğinden ayıran en temel özelliklerden biri budur. Sakman'ın "diyatonik, prediyatonik vs." gibi terimlerle yazı süslemesi kandırıcı olabilir. Bu konudaki bilgi derecesi **armoni** teriminin önüne parantez içinde "ahenk" yazmasından anlaşılıyor. Armoni, Sakman'ın sandığı gibi ardarda gelen seslerin uyumu değildir. Bu anlamda Türk müziğinin armonisinden sözedilemez. Seslerin ardzamanlı (diakronik) uyumu melodiyi oluşturur. Armoni ise seslerin **eşzamanlı** uyumudur. Bu anlamda da teksesli bir müzik geleneğinden armoni çıkarmak, tek parti döneminin çoğulculuğundan bahsetmek kadar anlamsızdır. Armoni, ahenk değildir, teksesli müziği kapsayan ve aşan bir gelişmedir. Bu gelişmenin bir "kapsayarak yadsıma" **(aufheben)** eylemi olduğunu görmek için, tarihine bakmak yeter. Çoksesli müziğin ilk biçimi olan **kontrpuan** aslında aynı tonal yapı içindeki iki ardzamanlılığın eşzamanlı olarak çalınmasından ibarettir.

Akıllarda hemen "neden-sonuç" zincirleri kurduğum şüphesi uyanacak, ama bir paralelliğe işaret etmeden de geçemeyeceğim. "Çokseslilik" 20. yüzyılda bazı Marksist/anti-otoriter yazarlar tarafından (Bakhtin gibi) **demokrasi** ve çoğulculuk için bir metafor olarak kullanıldı. Bu metaforun tarihsel bir haklılığı yok mu? Çoksesli müzik demokrasi ve ademimerkeziyetçilik düşüncelerinin gelişme olanağı bulduğu topraklarda ortaya çıktı. Teksesli müzikte ısrar eden kültürler ise bu düşünceleri kendi yapısından doğuramayan, ithal ettiğinde ise ağabeyinin elbisesini giymiş çocuğa benzeyen kültürler. Üzüntüyle tekrarlayayım; bir neden-sonuç ilişkisi kurmuyorum, üzerinde beraberce düşünelim diye bir paralelliğe işaret ediyorum yalnızca.

Kuşkusuz çoksesli müzik de klasik Batı Avrupa müziğinde olduğu gibi kurumlaşınca (armonik de olsa) otoriter bir yapıya kavuştu. Müzisyenin her hareketinin besteci ve düzenleyici tarafından önceden planlandığı, hâkim-i mutlak orkestra şefi tarafından dikte edildiği "filarmoni" orkestrasının aslında pek de "çokseslilikten" yana olduğu söylenemez. Cazın en önemli (ve Sakman'ın bir kelimeyle geçiş-

tirdiği) özelliği de burada: Doğaçlama. Caz, müzisyene özgür birçokseslilik olanağı yarattığı için "caz" oldu. Kuşkusuz o da zaman içinde kurumlaştı; Glenn Miller ve Duke Ellington özgür müzisyenin önüne bir otoriter "düzenlemeci" olarak çıktılar. Caz majör ve minör yapılarının dışına çıktı, "free-from"la her türlü kuralı reddetti. Ama sonunda bunlar da bir noktada (müzikal bir terim kullanırsak) "karara vardılar". Ama günümüzün müzikal ortamına bakılırsa, özgürlük arayışı durulmadı, hiçbir "karar" da bunu durduracağa benzemez. Artık bu yapıyı, kahramanlaştırılan, efsaneleştirilen arabesk şarkıcısıyla, hepsi bir tümen gibi aynı melodiyi çalan, hâkim-i mutlak şarkıcının arasında kaybolan giden otuz-kırk kişilik arabesk "orkestrasıyla" karşılaştırmayı okura bırakıyorum. Arabesk kimi (altı değişilince çürük çıkan) biçimsel benzerlikler dışında, caza en temel özellikleri açısından benzemez.

Ağlama bebecik, uyu...

"Blues'un sözleri, kederli, kadere boyun eğer bir ruh halinin ifadesi oldu." Yazısındaki bütün ipuçları, Sakman'ın oldukça iyi İngilizce bildiğine işaret ederken, bu cümle şiddetli kuşkular uyandırıyor bende. Blues, ne söz, ne de melodik yapı açısından "abi, ben doğarken ölmüşüm ağnadın mı..." türünden bir tek boyutlu duyguyu barındırmaz. Blues'un kaynaklarından biri olan "spritual" (sözleri İncil'den kaynaklanan dinî şarkı) bunun en iyi örneğidir. Birkaç "spritual" sözüyle açıklamaya çalışayım:

All My Trials
Hush little baby don't you cry
You know, your mama was born to die
All my trials Lord, soon be over.
I had a little book t'was given to me
An' every page spelled "liberty"

(Ağlama bebecik, uyu
Ölecekti bir gün anan, unuttun mu?
Bütün çilelerim, Tanrım, bitecek yakında.
Küçük bir kitap vermişlerdi bana
Her sayfasında "özgürlük" yazan.)

Nobody Knows De Trouble I Seen
Nobody knows de trouble I seen
Nobody knows but Jesus
Although you see me going along so
I have my trials here below

(Kimse bilmez çektiklerimi
Kimse bilmez Tanrımdan başka
Bakmayın böyle dolanıp durduğuma
Bütün davalarım burada görülecek, yeryüzünde.)

Bir-iki kabataslak çeviri bunlar. Ama derdimi anlatmaya yetiyor. Pete Seeger,

Ella Fitzgerald

"spritual" türünün gelişimini anlatırken, İncil'in köleler ve efendiler tarafından iki ayrı biçimde yorumlanmış olduğunu söyler: Efendi İncil'i kölesine verip "Bak ne yazıyor", der, "Efendine itaat et." Köleyse efendi arkasını dönünce hemen sayfaları çevirip, "Musa kölelere özgürlük verdi" kısmını bulup okumaya başlar. Spritual'de ve blues'da egemen olan kadercilik değil, tersine spritual'de dinsel, blues'da ise yer yer cinsel alana kanalize edilmiş bir isyancılıktır. Verdiğim iki spritual örneğinde başta ifade edilen acı, çile, hemen sonra özgürlük talebine ya da dünyevi bir "farkındalığa" dönüşüyor. Bunları "bu dünyanın batması" ya da "bir teselli verilmesi" talepleriyle karşılaştırmak tabiî ki mümkün, ama karıştırmamak gerek.

Gene cazın atalarından biri, New Orleans cazbant müziğidir. Cazbant, cenazelerde alaya eşlik eder, mezarlığa giderken hüzünlü, dönüşte ise neşeli ve bütün alayı dans ettiren şarkılarla. Meraklı bir sanat tarihçisi ya da antropolog, bunun ilkel zencilerin "ölüm/yeniden doğum", "kış/bahar" ayinleriyle ilgili olduğunu söyleyebilir ve muhtemelen de haklı olur. Ama benim altını çizmek istediğim, müziğin içini dolduran duygunun tek renkli olmamasıdır. Arabeskin duygusu ise tek renklidir. Hüzün ya da keder değil, **yakınmadır**. Sakman beni affetsin, hüzne ve kedere saygım büyük, ama yakınmacılığa en ufak bir saygı bile duymuyorum. "Ölürsem kabrime gelme" (gerçi tam arabesk sayılmaz, ama akrabalığı var) adlı yakınma çığırışıyla "Öldüğümde ipek silindir şapkamla gömün beni/Altı kumarbaz tabutumu taşısın/On iki bar kızı da bir şarkı söylesin" (**St.James Infirmary Blues**) diye biten bir şark: arasında duygu renkleri açısından önemli bir fark var: Biri tek boyutlu, yan-anlamları ve derinliği olmayan bir böğürmeden ibaret, diğeri ise yeni sevgilisi ölmüş bir adamın ölüme, şakacı, alaycı, kalender yaklaşımını ifade ediyor. Sakman affetsin, arabeski caza yapıştırma çabası tutmadığı gibi blues'a ekleme çabası da boş.

Sonuç olarak: Sakman'ın ve Oğuz'un yazıları, **YeniGündem**'de 13. sayıdan beri sürmekte olan olumlu bir tartışmayı olumsuz bir bağlam içine hapsediyor. Yani ya arabeskin "yasaklanmasını" savunan otoriter zihniyeti ya da "arabesk de kendince güzeldir, aksini söyleyen otoriterdir" diyen liberal zihniyeti seçmek zorunda bırakılıyor okuyucu. Aslında **YeniGündem** de Oğuz'un yazısını "karikatür"ize ederek bu zıtlaşmada bir saf seçmiş gibi görünüyor ki, bu, tartışmaya önemli bir katkıda bulunmuyor. Toplumsal işbölümünün bir daha geri gelmemek üzere ortadan kalktığı bir toplumda, insanlar sabah uzun hava, öğleden sonra İskoç halk müziği, akşama doğru Schoenberg ve akşam yemeğinden sonra da Ferdi Tayfur dinlemek zorunda bırakılacaksa (yani "zorla" ya da otoriteyle değil de liberal ve çok bilmiş aşağılamalarla) bu berbat bir anti-ütopyadan öteye geçemez. Özgür bir toplum, "kötü" müziğin özgürce eleştirilebileceği bir toplum olmayacaksa, böyle bir toplum ancak "eleştiriden ve öneriden" korkan, saf hoşgörü temelinde yükselen bir liberalizmin cenneti olabilir. Özgür bir toplumda farklılık ve çeşitlilik, aralarındaki çelişki ve tartışmayı ortadan kaldırmadan, daima anlaşmayı ve "bir"liği hedefleyerek, ama asla nihaî bir "bir"liğe varamadan varolurlar. Umarım o güne kadar arabesk (yasaklanarak ya da ipe çekilerek değil, artık dinlenmeyerek) ortadan kalkmış olur, bu tartışma da bir kere daha yapılarak başlar ağrıtılmaz. □

Anti-arabesk Cihan Oğuz'a

SABAHATTİN SAKMAN

Yenigündem sayı 14'te yayınlanan "Anti-arabesk Histeri ve Müzik Politikamız" başlıklı yazının bir bölümünde, bilinçsiz bir arabesk düşmanlığına örnek olarak Cihan Oğuz'un **Somut**'ta yayınlanmış yazısını eleştirmekten ziyade hicvetmiştim. Adı geçen yazar bu derginin 15. sayısında bir cevap yayınladı. Cevabının zirvesinde, iktidar elinde olsa "bütün arabesk sanatçılarını ipe bile çekerdim, inanın" diyebilecek kadar istibdat yanlısı bir kişiyle polemiğe girmeyi bir zul addetmekle birlikte, yazısıyla ilgili "saptırmalar" yaptığım, "yalan" söylediğim ithamı bu cevabı zorunlu kıldı.

Oğuz, 11 maddelik cevabının 10 maddesinde hiçbir "yalan" ya da "saptırma"dan bahsetmiyor, fikirlerini tekrar ediyor. Bir maddesinde, "piyano arabeskte uygunsuz biçimde kullanılır" diye bir cümleyi yazısında kullanmadığı halde "hangi aklıevvel ideoloji adına hareket ederek böyle bir yalana gereksinme duydu, bilemem" diye yazmakta. Cevap verelim:

1. Oğuz, yer yer güzel gözlemlerle dolu yazısını okuyana kadar hiç tanımadığım bir kişidir; yalana gereksinme duymayı ahlâksızlık olarak görmem bir yana, cevabından da anlaşılabileceği gibi, fikirleri, yazımın ana temasıyla (yaratma özgürlüğünün savunulması) tam bir çelişki halindedir ve hiçbir saptırmaya gerek olmaksızın, antiarabesk vaveylaya tipik bir örnek olmuştur.

2. Yazısından bahsettiğimiz bölümün başında yazdıklarını "özetleyecek olursak" demiştim. Piyanoyla ilgili cümle de her özet gibi aslının aynısı değil, bir indirgemeydi. Üstelik o cümle, yazımın başka bölümlerindeki alıntılar gibi tırnak içine alınmamıştı ki, Cihan Oğuz'un harfiyen bunu söylediğini yazmış olalım.

3. Kendisiyle ilgili bölümde kullandığım hicvi üslup içinde, Oğuz'un yazısının üç ayrı yerinde sarfedilmiş, aşağıda aktardığımız sözlerinden, piyano-arabesk bağlamında bir uygunsuzluk, terslik gördüğü sonucuna varmam, yalan söylemek olmadığı gibi, mantık hatası dahi değildir. Kendisinden dinleyelim:

"Şaşılacak şey ki, piyanonun pek tanınmadığı ülkemizde, birdenbire piyanoyla birlikte söylenen şarkıların müzik dünyasında doruklaşması, hatta köy kahvelerinde çalındığı zamanlar, 'feodal' saydığımız 'delikanlıların' piyano eşliğinde gözyaşları dökmesi ya da en azından hüzünlenmesi, toplumsal yapının değişimde olduğu gerçeğini haber veriyordu. ...F. Özbeğen, Ü.Besen gibi 'piyano başında aşk sololarını' çalan sanatçılar, bir anda kendilerini 'modern arabesk piyasası' içinde buluverdiler. ...Toplumdaki özentinin açığa çıkması, 'piyano' gibi bir müzik aletinin pek tanınmadığı ülkemizde, kırsal alana dek yaygınlaşan taverna-arabeskin 'tutulması' ile kendini gösterdi."

4. Toplumsal olaylara bakışta bilimden başka hiçbir aletin olmadığına inananlardan olmaya çalıştım; onun için, adına hareket ettiğim hiçbir "aklıevvel ideoloji" ismi veremeyeceğim.

Cihan Oğuz daha dikkatli okusaydı, işaret ettiği olguların varlığında fazla anlaşmazlığımız olmadığını anlar ve cevap vermek için yazdıklarımı tahrif etmek zorunda kalmazdı. Ayrıldığımız nokta, bu olgularla arabesk arasında bazen arabeski neredeyse sebep yerine koyan ilişkiler görmesindeydi. Tahrifatına cevabım şöyle maddelenebilir:

1. Kitaba, müziğe, sanat ve kültüre şu anda hiçbir baskı yokmuş gibi bir hava estirmedim. Bu konulardaki antidemokratik atmosfer, bir LaPalisse gerçeği. Söylediğim, arabeskin tutulmasıyla bu olgular arasında önerdiği gibi bir ilişkinin olmadığı. Türkiye tarihinin -birkaç istisna yılı saymazsak- en özgür döneminin (1960- 1980) arabeskin yükselme dönemi olması, kurduğu ilişkinin zayıflığını göstermiyor mu?

2. "Gençliğin kolaycılığı seçmesi, ilkel bir tür olan arabeskin yaygınlaşmasını sağladı tezime getirdiğin eleştiri gençliğin bundan sorumlu olmadığı yolunda" deyip, şimdiki gençliğin ne kadar sorumsuz olduğunu anlatıyor. Birincisi, ben şu anda gençlik kolaycılığı seçmedi demedim, bu seçime sebep olarak arabeskten başka sıkıntılar olduğundan bahsettim. Üstelik, arabeskin en hızlı gelişme yıllarından olan 1970-1980'lerin, gençliğin en "zorculuğu" seçtiği dönem olması tezde hiç değer bırakıyor mu? Son beş yılda arabesk dinle-

meye başlayanların yaş grupları üstüne yapılmış bir araştırma varsa ve bu araştırma gençlerin çoğunlukta olduğunu gösteriyorsa benim bundan haberim yok; onun için gençliğin kolaycılık-zorculuğuyla arabeskin gelişmesi arasında o kadar kuvvetli bir ilişki göremiyorum.

3. Oğuz'un "Arabesk Mafyası" dediği mekanizmaların varlığını yadsıyan bir şey söylemedim. Rasyonelleşememiş bir kapitalist müzik dağıtım sisteminde ne çirkinlikler olduğunu, en az bizim gibi gözlemciler kadar o beğenmediğimiz müziği yapıp, o dağıtım sisteminden kazık yiyen müzisyenler bilir. Anlamadığım şey, bir müzikçi, kınadığımız bazı haksızlıkların cereyan ettiği, çoğu zaman kendilerinin de şikâyet ettikleri bir pazara müzik yapmak zorunda diye kabahatli mi olacaktır veya bu yüzden o müzik kötü mü olacaktır? Viyana klasiklerinin yaşadığı sosyopolitik ortam hakkında bildiklerimiz, "Bach, Haydn ve Beethoven belki yaşamları için gerekli olabilecek birkaç kese altın uğruna beste yaptılar; ama pavyonlarda ve genelevlerde çalınmadılar, söylenmediler!" gibi lafları romantik söylenmeler olarak dinlememize sebep oluyor. W.A. Mozart gibi bir dahinin kıyafetinin dikte edildiği, sofrada uşaklardan daha kötü yere oturtulmaktan şikâyet ettiği, iş değiştirmekten seyahate, evlenmeye kadar hayatının her teferruatının despotun iznine tâbi olduğu siyasi ortamın iğrenç işleyişi, bugünün mafyalarının işlerine taş çıkartır. O büyük bestecilerin müziklerinin çalındığı saray salonları, Cihan Oğuz'un arabesk bağlamında sık sık bahsettiği genelevlerin yanlarında pek masum kalacağı ahlâksızlıklara sahneydi çoğu zaman. Müziğin kendisiyle, içinde doğduğu ortamın estetik kalitesi arasında sık sık ters bir orantı görürüz. Arjantin'in tangoları Buenos Aires kerhanelerinde doğmuştur. 20. yüzyılın en büyük müzik olayı "Caz" kerhaneler ve sair batakhaneler yoluyla şehirlere yayılmıştır.

4. Arabeskin methiyesini yapmadım. Kişisel olarak arabesk en çok dinlediğim müzik türlerinden değil. Yazım kısmen arabeski tabiî bir kültürel olgu olarak incelemekle beraber, esasen yaratma hürriyetinin düşmanlarına karşı yazılmıştı.

Takbih ederim

Cihan Oğuz cevabının başlarında "kişiliğine yapılan atıf"tan bahsediyor. Kişiliğine hiçbir atıf yapmamıştım. Tanımadığım bir insan olarak dürüstlüğünden ve iyi niyetinden şüphem yoktu. Halen değişmemiş olan bu inancım, doğruluğundan hiç şüphe etmediği anlaşılan dar dünya görüşünün kendisini olgulara bakarken nasıl körleştirip "saf" bir insan haline getirdiği, elinde fırsat olsa dünyayı doğru zannettiği yönde değiştirmeye çalışırken müthiş bir tiran haline gelebileceği inancıyla gelişmiyor. "Sosyalist Gerçekçiliğin" mucitleri bile birkaç tanesini intihar etmek zorunda bırakmakla beraber, bildiğim kadarıyla hiçbir eğlence-kültür-sanat üreticisini asmamıştı; iş vermeyip aç veya dostlarına muhtaç bırakmıştı.

Neticede, a) Müzikle uğraşan birileri istediğiniz tarzda müzik yapmıyor diye herhangi bir ceza, hele hele idam cezası öneren despotik siyasi görüşü, b) **Tan, Posta** gibi yayınların okuyucusunun artmasını, başta toplumumuzda cinsel özgürlüğün olmayışı olmak üzere daha birçok sosyal faktöre bağlayarak serinkanlılıkla tahlil etmek yerine, bu gibi yayınların okuyucusu birçok gencin tabiî ve içgüdüsel doğrultularda hareket etmesi olgusunu büyük bir kolaycılıkla "sapıklık" olarak gören zihniyeti, c) Pavyon vs. gibi yerlerdeki kadınlara karşı, onları istismar edenlerin sahip olduğu kadar bile bir acıma ve sevecenlikten yoksunluğun ifadesi olan "aşifteler" gibi sıfatları kullanabilen, arabesk müzisyenlerin topuna "zibidiler" diyebilen duyarsızlık ve hiddeti TAKBİH EDERİM. □

Arabesk: Klinik vak'a

VEDAT DİRİKER

Derginin 14. sayısında yayınlanan, Sabahattin Sakman imzalı **"Anti Arabesk Histeri ve Müzik Politikamız"** başlıklı yazının nasıl bir anlayışla yazıldığını anlayamadık. Bu yazıda arabesk neye dayanılarak savunulmuştur? Savunulan, toplumsal ya da bireysel sorunların arabesk müzik eşliğinde alkol kokulu gözyaşlarına dönüştürülmesi midir? Kimlik bunalımlarına bağrıyanık ezgilerde yanıt aranması mıdır? Ne tür bir akıl yürütmeyle, geçiş toplumlarında görülen karmaşık kültürün ve çözümsüzlüklerin en yoğun biçimde yaşandığı İstanbul gibi bir kentte kişilik kazanmış ve korunmuş bir müzik, halk çoğunluğuna maledilmektedir? Sayın Sakman bakış açılarını biraz genişletmeli ve gerçek halk çoğunluğu nerelerdedir, neler yaparlar, görmelidir. Arabeske kucak açmış olan, halk çoğunluğu değil, çarpık kentleşmenin ve kırkent geçişinde yaşanan uyuşmazlıkların tedirgin ettiği, sorunlarına ne devlet politikacılarınca, ne muhalif çevrelerce ve ne de kendilerince sahip çıkılmayan, konumları gereğince, hem halk kültürünün, hem de "kentli" kültürün dışında kalmış olan lumpen kesimdir. Bu kesimle, arabesk müzik arasındaki örtüşme raslantılarla açıklanmıyordur umarız. Çarpık kentleşme, koşullarla uyum sağlamayan bir sanayileşme politikası, anti-liberal bir kültür politikası, politikasız bir müzik politikası ve arabesk salgını. Ama Sayın Sakman gezerse görecek, araştırırsa öğrenecektir ki, bu salgın da Türkiye'nin her yerinde olmamıştır. Hiçbir bölgemizde, köy düğünlerinde arabesk çalınmamaktadır. Çalınan, sazıyla sözüyle ve çoğunluğu anonim nitelikte olan halk müziğidir. Oturduğumuz yerden başımızı kaldırmadan baktığımız çevreye halk çoğunluğu demek hiçbir şey değilse, halk çoğunluğuna saygısızlıktır. Sakman, "Bizim toplumumuzun genel karakteristiği, feryad figan şarkılar ve yukarıdan üç düğmesi açık gömlekler ve rakı sofralarıdır zaten" mi demektedir? Yoksa arabeskin "en çok" bu tanımladığımız halde dinlenir bir müzik olduğunu mu görmemektedir? Hayır bunları görüyorsa, hangi mantıkla onu ve onu üreten koşulları savunmaktadır? Burada yürütülen mantık, "halk bunu seviyor, halk böyle istiyor, en çok satılan müzik bu olduğuna göre onu biz de alkışlamalıyız" mantığıdır. Sayın Sakman, hazır duyarlılığa seslenerek, kitleye hiçbir şey vermeyen, dahası duyguların sömürülmesine tezgâh hazırlayan bu müziğe bir de saygı duyulmasını istiyor handiyse.

Sakman haklıdır, "Müzik şöyle şöyle olmalıdır, arabesk buna uymuyor, o halde arabesk kötüdür" demek, savunulamaz bir anlayıştır. Ama arabesk, hazır duyarlığa uyuyor, o halde arabesk iyidir, demek nasıl bir anlayıştır? Arabesk müziğin gördüğü işlevi ayrımsayarak, onu eleştirenleri de toptancı yargılarla pürist kategorisine sokmak da ilginçtir. Kimlermiş arabeske karşı çıkanlar? "Püristler ve tutucular." Bu "tahlil" karşısında dudağımız uçukluyor. Sakman, yabancı müziklere Türkçe sözler yazılarak oluşturulan hafif müzik şarkılarına tepki gelmezken, arabeskin TRT'de yayınlanmayışını da esefle karşılıyor. Gerçekten sözkonusu hafif müziği"miz" zavallı bir öykünmeden öteye gitmemiştir. Ama bu durumu, "madem ki o izinli, öyleyse arabesk niye yasak" türünden çocukça tepkilerde kullanmak pek yakışık almamaktadır.

Üretenin kimliği mi?

Sakman yazısında, toplumcu gerçekçiliğe de çamur atmak fırsatını kaçırmamakta ve arabeske yöneltilen eleştirilerin altında bizzat kendisi bir günah keçisi aramakta ve toplumcu gerçekçiliği bulduğunu sanarak ellerini çırpmaktadır. Kültürel değişimlere, "hassas ve dakik" bir tahlil anlayışıyla yaklaşmak yalnızca toplumcu gerçekçiliğin değil, her türlü sanat kuramının birincil görevidir.

Yazıda, Sayın Cihan Oğuz'un **"Arabeskin Toplumsal İşlevi"** başlıklı yazılarına da (**Yazko Somut**-Nisan 1984) saldırılmaktadır. Sayın Oğuz'un, arabeskin gelir getirir olmak nedeniyle pek çok halk müziği sanatçısınca yeğlenmesinin sorumlu sanatçılıktan uzak bir tavır olduğu savına karşı, Sakman, ısmarlama beste yapan Bach, Beethoven gibi bestecileri örnek vermekte, onlar da sorumsuz muydu demektedir. Sakman, söylediği gibi, arabeski kendi iç dinamiğiyle açıklamayı becerebilse onu üreten koşulların neler olduğunu kavrayacak ve pek çok sanatçının arabesk üretiminin temelinde de "müzik aşkı"nın değil, bizzat sözkonusu, koşulların yataklık ettiği kâr piyasasından payını kapmak telaşının yattığını görecektir. Arabesk müziğe karşı tavır alan insan, Sakman'ın savladığı gibi, elinde iktidar olsa çabasını O.Gencebay'a ya da başka bir arabeskçiye yöneltmek durumunda değildir. "Sorun"u şarkıcılar özelinde çözmek gibi bir kaygımız yok. Ama bunu savlayan kafa, korkarız ki elinde iktidar olsa, Gencebay'ı çağıracak ve "Bak kardeşim, halkın senin müziğine şöyle şöyle gereksinimi var, sen o insanların, kaderciliklerinin, hüzünlerinin ve çözümsüzlüklerinin yarattığı boşluğun yegâne doyum aracısın. Müziğini hep böyle yap ve kitleyi kaderciliğe boğup yanılsamalara neden ol da toplumsal dönüşüme yönelik çaba harcamaktan alıkoy" diyecektir.

Evet, halka hiçbir alanda, hiçbir anlayış uzun süre dikte ettirilemez. Belli dönemler aşılır, bunalımlar atlatılır ve arabesk de "layık" olduğu yeri alır. Batağın en kötüsü, ileriye dönük hiçbir pencere açmayan, kitleyi kendi tükenişi içinde destekleyen "halk böyle istiyor" anlayışıdır.

Sakman, yazısında soruyor: "Arabesk, olmayan bir hüznü halka enjekte ediyor diyebilir miyiz?" Hayır diyemeyiz. Ama çaresizliğin ve çözümsüzlüğün yarattığı "hüzün potansiyeli"ni piyasa çıkarları uğruna sömürüyor diyebiliriz. Sakman yine soruyor: "Mutsuz bir insanın, bir şarkı kişisinin mutsuzluğunu dinlemesi, onun mutsuzluğunu devam ettirir diyebilir miyiz?" Evet, diyebiliriz. Bu bir bilmece değildir. Çözümsüzlüğün yıkık insanı, -anlaşılan odur ki, Sakman'ın kavrayamayacağı bir hızla- sahiplenir şarkı kişisinin mutsuzluğunu. Ama kendi dertleriyle sözde bir özdeşlik kurduğu için, ama çözüm arayışlarından alıkonup kaderciliğe saplanması için önüne sürülen "şey" arabesk olduğu için. Hiçbir neden, sanata toplumsal değişimden, gerçeklikten ayrı bir yer atfedilmesini gerektirmez. Sanatın "insan hissiyatının sembolik ifadesi"ne indirgenmesi, sanatın küçümsenmesidir. Sanatın toplumsal işlevlerinin, sanatçı sorumluluğunun (Şimdi Sayın Sakman "ne demekse" diye soracaktır) gözardı edilmesidir. Sanat, gerçeklikten arındırılmış bir hissiyat ifadesi değil, çoğu dönemde nesnel koşullarla içiçe ve yaşanan gerçekliğin doğrudan ifadesi olmuştur.

Yazıda, arabesk ile caz arasında da bir koşutluk kurulmaktadır. İki müzik türü arasında benzerlikler varsa da, ayrılıklar çok daha fazladır. Bu türler arasında yakın benzerlikler bulanlara, 19. yy.'da ABD ekonomisinin emek talebini düşük maliyetli işçilerle -kölelerle- karşılamak amacıyla Afrika'dan taşınan zenci halkın yaşadığı sömürünün ve verdiği savaşımın ürünü olan caz müziğiyle, yalnızca bir geçiş döneminde yaşanan ve spekülatif amaçlarla desteklenmiş olan arabesk müzik arasında olduğu varsayılan bu yakınlık üstüne biraz daha kapsamlı düşünmelerini salık vermeliyiz.

Sakman, arabeske yöneltilen eleştirilerin temelinde, "toplumcu yönelimi olmayan bestecinin müziği de kötüdür" varsayımının yattığını söylüyor. Hayır, varsayımımız bu değildir. Ana sorunumuz ve kaygımız, üretenin kimliği değil, üretilenin niteliğidir. Orhan Gencebay'ın Sayın Sakman üzerinde bıraktığı olumlu izlenimeyse söyleyecek bir şeyimiz olamaz.

Her alanda olduğu gibi müzikte de bir politikaya gereksinim vardır. Bu politikanın ana kaygısı da, her koşulda ilerici özelliklerini ayakta tutacak, toplumsal dönüşümlere gem vurulmasına destek olmayacak, aydın ve sanatçı sorumluluğunun her türlü spekülatif amaçtan önde tutulmasını sağlayacak bir politika olmaktır. Toplumsal çatışmalar her dönemde süreceğine göre, bu genel çerçeve içinde de elbette yanılsamalara yol açacak, kitleleri yanlışlara sürükleyecek üretimler de yapılacak, ama bunlar, halkın kültür politikasını sahiplendiği ölçüde bir çıkıp bir kaybolan "moda"lar olmaktan öte gidemeyeceklerdir. Bu bağlamda arabesk için söylenmesi gereken son şey; gelecekte, geçiş dönemi Türkiyesi'nin yaşadığı bunalımlar görülmek istendiğinde, belli bir dönemde, belli bir kesimin gereksinimlerini karşılamak savıyla yaratılmış olan bir "klinik vaka" olarak anılacağıdır. □

Şair halkın neyidir?

İSMET ÖZEL

Yeni bir şiire varmak isteğiyle ayağımızı basabileceğimiz sağlam bir basamak ararken mesele çatallaşıyor ve kendimi şu **dilemma**[1] karşısında buluyorum: Bir yandan düşünce kalıplarının, ideolojilerin, intellect'in kıskacında olduğu için günümüz Türk şiirinin yatalak, asalak, tıknefes kaldığını ileri sürdüğüm halde, bir yandan da kendi ayakları üstünde yürüyebilen, böylece kendi besinini bağımsızca kazanabilen, kazandığı ile de besleyici bir niteliğe, gür sesli bir yapıya sahip olan şiire ancak yeni bir düşünme yoluyla, şiire ilişkin meseleleri yeni bir ele alış biçimiyle, yeni bir zihni yaklaşımla varılabileceğini söylüyorum. Yani bana göre şiirin düşünce dünyasıyla ilişkisi onu zaafa uğratmıştır ve şiiri güçlendirecek olan da yine şiirin düşünce dünyasıyla kuracağı ilişkidir. Biri diğerini yalanlar gibi görünen, birini kabul edersek diğerini reddetmemiz gerekirmiş gibi algılanan bu iki varsayımı daha yakından incelemek bizi bir çözüme götürebilir veya çözüme giden yolun açılmasına yardımcı olur.

Sağduyu bize şiir ve düşünce diye iki ayrı "şey" olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla biz bir şiirin ne gibi düşüncelerle yüklü olduğunu ve hangi düşüncelerin bir şiirin yazılmasına yol açtığını sözkonusu edebiliyoruz. Düşünceler nedir dediğimiz zaman sağduyu bunların birer "idea" olduğunu gösteriyor. Şiirin ne olduğunu anlamak istediğimiz zaman ise sağduyunun bize gösterdiği belli özellikleri olan sözlü bir yapı, sözlerden kurulmuş bir yapıdır. Sağduyu şiir ve düşüncenin ne olduğu konusunda bizi çok yanıltıyor, hele şiir ve düşüncenin karşılıklı ilişkisi sözkonusu olduğunda sağduyunun bize sunduğu kavrama biçimi hiç mi hiç yararlı değil. Sağduyunun bize en çok yarar sağladığı alan günlük hayatımızdır. Ama sağduyu bize günlük, gündelik hayatımızı **sürdürmekte**, devamını sağlamakta yardımcı olur. Şiir ve düşünce gibi günlük hayatın eleştirisine, yeniden değerlendirilmesine, mahiyetinin sorgulanmasına ait alanlarda sağduyu bir engel olarak önümüze çıksa gerek. Ama yalnızca gündelik hayatımızda değil, ekonomik, politik meseleler karşısında kaldığımız zaman da sağduyunun bize sunduğu kavrayış biçimi yardımcı olabiliyor. Düşüncelerin birer "idea" olduğunu kabul ederek politik ve ekonomik meseleleri anlıyor, politik ve ekonomik olaylar içinde yer alabiliyoruz. Yunanca "idein" (görmek) kökünden türemiş olan **idea** kelimesi, "görülebilir biçim" daha da doğrusu "tefrik edilebilir biçim" demektir. Şiir dışındaki bütün yapıp-etmelerimizde **idea**'lar işimize yarar. Zihnimizde canlandırdığımız tefrik edilebilir biçimlerin kendisine bir haber iletmek istediğimiz insanın da zihninde canlandığını kabul ederek konuşur, yazarız. Görülebilir biçimleri herhangi bir şeyi anlatmada, açıklamada, kanıtlamada birer araç, birer aygıt olarak kullanabiliriz. Ama şiir bizim şiir dışında kalan bütün alanlarda gördüğümüz biçimiyle ayrıştıran, oranlayan, ölçen ve kanıtlayan bir yapıda değildir.[2] Yani sağduyunun düşünce diye bize tanıttığı araç şiirle bağ kurmamız gerektiğinde yarar sağlamaz. Şair şiirle bizim hem günlük hayatta yaptığımızdan, hem de bilimsel, felsefî metinlerde yapılandan daha farklı bir şey "yapar".[3] Şiir sözün belli bir anlamda yeniden doğması, can kazanması, belki dirilmesidir. Modern diller gitgide daha çok yürürlükteki hayatın sağlanması, güvenceye kavuşması için "operational" niteliğe sahip oluyor. Yani dil gittikçe bir "muamelat" ve "ameliyat" aracı durumuna giriyor. Bu yüzden **Logos** kelimesini modern dillerle karşılamak istediğimizde hem söz, hem akıl, hem mantık demek zorunda kalıyoruz. Şiir işte bu **logos**'a ilişkin bir olaydır. Günümüz insanlarının sağduyuya uyarak şiir ve düşünce ayrımı yapmaları hayata bağlı olarak dilin gücünü kaybetmesi, asıl ulaştıracağı bildiriyi veremez hale düşmesindendir. Dilin gerçek, özgün yapısını kavradığımız zaman biliriz ki, bazı düşünceleri şiirleştirmek ne kadar olmayacak bir şeyse şiire düşünce aşısı yapabilmek aynı derecede imkânsızdır. Şair, **poet** kelimesinin Sanskritçe kökünün (cinoti) dile getirdiği gibi toparlar, kümeler, yığar. Ama şairin toparladığı birbirinden farklı "tefrik edilebilir biçim"ler değildir. Düşünceleri yanyana, altalta getirmez şair. Şair mantık ve sözü de birbiri üstüne yığmaz. Şair önce kelimelere, sonra mısralara ve nihayet şiirin bütününe bizim (dağılmış olan) beşerî durumumuzu toparlar, varoluşumuza bağlı endişelerimizi kümeler.

Şiiri başkası için yazan

Bu yüzden şiir ile düşünce arasında bir bağ aramak anlamını kaybeder ama şiir düşünmenin farklı bir türü olarak karşımıza çıkar. Hiç kimse düşündüklerinin şiirini yazamaz, yazmakta olduğu şiire düşündüklerini ekleme başarısını gösteremez. Çünkü şair dili **operation** için kullanamaz, kullandığı zaman ortaya şiir çıkmaz. Sağduyu bize şiirin sözlü bir yapı olduğunu söylemişti. Ama şiirde daha farklı bir yapı görüyoruz. Ne anlatıyor bu şiir? sorusu her zaman cevapsız kalıyor ve biz her ne kadar kelimelerden yapılmış olsa da kelimelerle varlık kazanmayan, bizim insan oluşumuzun anlamıyla doğrudan ilintili bir yapıyla karşılaşıyoruz.

Şiir sözün belli bir anlamda yeniden doğması, can kazanması, belki dirilmesidir.

Bizim insan oluşumuz bio-kültürel bütünlüğümüzdür. Bundan asla çıkamayız. Bizim bio-kültürel bütünlüğümüz diğer insanlarla farklı derecelerde bağlantılıdır. Biz insan olarak bio-kültürel bütünlüğümüzden çıkamasak da diğer insanlarla bağlantılarımızın bazılarını önemser, bazılarını küçümseriz. Bazı bağlarımızdan haz, bazılarından acı duyarız. Şiirin sağladığı haberleşme bütünlüğümüzün onaylanması haberlerinden oluşmuştur. İnsanlarla bağlantımızın bütünüyle nasıl bir ilişkide olduğuna dair haberleri de şiirden alırız. Dolayısıyla şiiri yalnızca kendimiz için okuyabiliriz. Şair adına yaraşan kimse de şiiri ancak kendisi için yazandır.

Demek ki, şiiri başkası için okuyan olduğu gibi, başkası için yazan (!) da vardır. Bu durumda şiir adı altında geçerliğini koruyan metin "ideal" sayılmış, bizim bazı ide'lerimiz dolayısıyla değerli ve önemli bulunmuştur. Bu idelerin politik olmaları da şart değil, edebiyat ortamı hangi tür metni ideal saymışsa ideler de ona uygun kılınmıştır. Şair geçerlilik peşindedir ve bu yüzden onun yazdıklarını kendimiz için okuyamayız. Şiire hayatımız bakımından değil, bir statüyü elde tutabilmek için gerek duyarız. Yani şiir bazı düşünceleri taşıyormuş gibi görünse de, düşünce şiir olarak belirmediği ve şiir düşünceleşemediği için şiir ve düşünce bize onlar için sağduyunun gösterdiği alanlarda kalırlar. biri diğerini güçten düşürür.

Günümüz Türkiyesi'nde şiir edebiyatın bir kesiminden fazlası değil. Düşünce dünyasıyla ilişkisi dıştan ve saymacadır. Böyle oluşunun sebebi de Türk insanının varoluş kaygısından kopuk bir üretim niteliğini kabullenişidir. Yüzyıllardan beri ilk defa şiirin meta olarak değeri sözkonusu oluyor ülkemizde. Yüzyıllardan beri ilk defa şiirin varlığı ve yokluğu ülke hayatında hesaba katılmıyor. Bir şeylerin birileri tarafından anlaşılması gerek. Eğer bunu ilk şairler anlamayacaksa hiç kimse anlamayacak demektir.

Sonuç olarak denilebilir ki, şiirin yenileşmesi için yapılacak atılıma gereken sağlam basamak halkın varoluş evreninde bulunabilir. Halkın varoluş şartlarını, yaşama hakkını, özlemlerini, korkularını ve dünyaya bakış tarzını şiirin dokusu haline getiremeyen, halkın varoluşu ile kendi varoluşu arasındaki ilintiyi birinci mesele olarak almayan şairin günümüz Türkiyesi'nde herhangi bir atılım gücü yoktur. Esasen hiçbir çağda olmamıştır. Her çağda şiiri yozlaştıran eğilim şiirin bir edebiyat türü olarak ele alınması, ontolojik konumundan koparılarak bir "sanat" sayılmasıdır. Bu durumda şiir düşünce dünyasıyla bir zoraki nikâh altında tutulmakta ve bu beraberlikten taraflar kadar etraf da zarar görmekte. Nitekim Türkiye'nin varoluş şartlarının zorunlu kıldığı İslâmcılık, Türkçülük ve Marksizm gibi ideoloji alanları ideolojik kalıplarla şiire müdahale ettikleri veya şiiri ideolojilerin "doğru"larıyla donattıkları oranda hem şiiri etkisiz kılmış hem de ideolojik yönsemenin sulandırılmasına sebep olmuşlardır. Fakat buna karşılık şiirin bağımsızca, ideolojik dolayımdan geçmeksizin düşünsel bir varlık kazanabildiği, kendisinin bizatihi bir düşünme tarzı niteliği kazanabildiği durumlarda ise hem belli bir ideolojiyi benimseyenlerin hem de farklı yaklaşımları esas kabul eden kimselerin ilk elden yarar sağlayabildikleri metinler oldular.

Burada açıkça anlaşılması gereken şiirin ideolojiler-arası bir yerden konuşmasının ona sağlam bir basamak sağlamayacağıdır. Şiirin basamağı bizzat ideolojilerin de varoluşlarını borçlu oldukları, o dili konuşan halkın bir bakıma kavrayış gücünü temsil eden bir **bilgi** basamağıdır. Şairin bilgisi onun ait olduğu halkın neyi olduğuyla ilgilidir. Şair içinde yer aldığı halkın neyidir? Bu soruyu her şairin tek başına cevaplaması gerek. □

---

[1] Fransızca "dilemme" kelimesindeki "di" tercüme edilince Türkçe bir kelime kazanıyoruz: İkilem. Dilin ve düşüncenin böylesine hafife alındığı bir toplumda şairlerin sorumluluğu bir kat artıyor.

[2] Benim **Şiir Okuma Kılavuzu** başlıklı denemem bu konunun aydınlatılmasında yararlı olabilir.

[3] Modern şiir sözkonusu olduğunda yalnızca Batı kültürü içinde evrimleşen şiiri hesaba katmak zorundayız. Bu yüzden şiirin Grek-Latin kökleri ve şair kelimesinin bu dillerdeki karşılığı gözönüne alınmıştır. İngilizce ve Fransızcadaki **poet** (şair) sözü Yunanca "poiein" (yapmak, yaratmak) kökünden geliyor. Şüphe yok ki, Arapça şiir ve şair modern çağın ona yüklediği anlamı taşımıyordu. (Bu konuda bkz. Şiir Sözcüğünün Semantik Alanı, **İlhan Kutluer**, Yönelişler, sayı 11-12, Şubat-Mart 1982.) Divan şiiri de cahiliye Arap şiirinin anlayışının dışında bir anlam ve yere sahipti. Belki günümüz Türkiyesi'nde birisi poet ve şair kimliklerinin her ikisine de sahip çıkma gereği duyacaktır.

Yeşilçam'dan Batı'ya

*1942'de İstanbul'da doğan Tunç Okan, 1964'de Yassıada'da yedeksubayken "yarı şaka, yarı ciddi" Ses dergisinin kapak yıldızı yarışmasına girmiş ve Selda Alkor'la birlikte o yılın erkek kapak yıldızı seçilmiş. İlk iki filmini Türkân Şoray'la, üçüncüsünü de Ajda Pekkan'la çevirdikten sonra Yeşilçam'da peşpeşe sekiz film çevirmiş. 1967'de Yeşilçam'dan ayrılarak asıl mesleği olan diş doktorluğu konusunda yükseköğrenim görmek üzere Almanya'ya gitmiş. Bu konuda Bern Üniversitesi'nde doktora gören Tunç Okan, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bulunduktan sonra 1973'te İsveç'te asıl mesleği diş doktorluğunun yanı sıra tekrar sinemayla ilgilenmeye başlamış. 1976'da bitirdiği ilk yönetmenlik denemesi **Otobüs**, Türkiye'de de gösterilmiş ve tartışmalara yol açmıştı. 1984'te İsviçre-Türk ortak yapımı olarak gerçekleştirilen ikinci filmi **Cumartesi Cumartesi** (ya da **Samedi Samedi**) geçtiğimiz günlerde gösterime girdi. Cumartesi Cumartesi Otobüs filminden daha da büyük tartışmalara neden olacağa benzer.*

— 1960'larda kapak yıldızı yarışması kazanıp Yeşilçam'da jön olmak nasıl bir şeydi, önce biraz bundan söz eder misiniz? Yeşilçam'dan neden koptunuz?

— Ben bunu şuna benzetiyorum; çocuk hep bir bisikleti olsun ister de, bunun rüyasını görür, sonra günün birinde bisiklete kavuşur, kavuştuktan sonra o bisiklet artık onun için pek fazla bir şey ifade etmemeye başlar. Bu, herkes için böyle olmuyor; o bisikletin dışa karşı cazip olan yanına takılıp kalıyor bazıları. Düşünün şimdi, 20-21 yaşlarında her yerde tanınmaya başlıyorsunuz, eviniz oluyor, arabanız oluyor, önemli bir şey, bir macera.

Yeşilçam'dan kopuşum özetle şöyle oldu: Gökten düşmüş bir armağan vardı, birdenbire başoyuncuydum falan. İki sene kadar sonra 12 kadar filmde oynamıştım. Dedim ki, "22 yaşındasın, iyi kötü tanınıyorsun, döşenmiş evin var, araban var, peki on sene sonra ne olacak?" 12 yerine 120 film yapmış olacağım, arabamı, katımı değiştirmiş olacağım. Benim yaşamdan beklediğim bu değildi. O zaman birden bırakmaya karar verdim. Her şeyi sattım, lisan öğrenmeye Almanya'ya gittim. Benim için önemli olan belli bir arayıştı, ona yöneldim. 1964'te başladım, 1966'da bıraktım.

— Avrupa'ya gittiğinizde nasıl bir ortamda, ne türlü ilişkiler içinde buldunuz kendinizi?

— Gençlik her zaman Türkiye'nin kötü olduğuna, diğer ülkelere göre daha aşağı olduğuna inanılarak yetiştiriliyor, bunda herkesin payı var. Ben bunu ancak 30 yaşlarında dışarıda farkettim bilinçli olarak; onlar bizden daha iyi duygusu hakim bizde... Bende de Batı'ya karşı bir hayranlık vardı. Batı'ya gitmek, Batı'ya açılmak filan. Avrupa'ya gitmek bu konuda çok rahatlattı beni. Yeşilçam'a da toptan karalayıcı bir bakış var buna bağlı olarak, bu işe yaramaz, at gitsin deniyor. Oysa hatası vardır, sevabı vardır, ama Yeşilçam belli bir üretim faaliyetinden geçmiştir, belli teknik elemanları yetiştirmiştir, bir gerçektir. Aslında yapılacak olan atılımların Yeşilçam gerçeğinden yola çıkılarak yapılması lazım bence. Batı'ya gitmek Türkiye ve Yeşilçam konusundaki aşağılık duygumu hafifletti, giderdi kısacası. Batı'da öğrendiğim en önemli şey, insanın çevreyi değiştirebilme yeteneğine sahip olduğunu farketmemdir. Hepimize musallat olan o Doğu mistisizmini atıp, "koşullar budur, bu koşullar belki kötüdür tamam, e şimdi biz bu koşullarda ne yapalım" demeyi öğrendim.

Batı'yı daha iyi tanıdıktan sonra yaptığım Cumartesi Cumartesi ise yine eleştiri taşımakla birlikte daha güleryüzlü.

— Otobüs noktasına nasıl geldiniz bu Batı serüveni içinde?

— Eğer Yeşilçam deneyinden geçmiş olmasaydım, sanmıyorum ki Otobüs'ü çekmeye cesaret edebileyim. Ben bunu şöyle düşünüyorum: Mesela buradaki doktorlar hemen bir ameliyata girişebiliyorlar. Batı'da ise son derece ince eleyip sık dokunuyor. Belki ameliyatlar pek başarılı oluyor ya da olmuyor, ayrı bir sorun bu, ama doktora pratik yapma imkânı veriyor bu. Yeşilçam'da gördüğümden sonra ben film yapmanın çok kolay bir şey olduğuna inandım, bunu itiraf etmek zorundayım, tıpkı ameliyat meselesi gibi. Eğer bu inancım olmasaydı...

Tunç Okan

— Biraz kör cesaret yani.

— Evet, ama bu olmasaydı hiçbir zaman bu işe girişemeyecektim. Ancak giriştikten sonra işin göründüğünden çok daha zor olduğunu, belli problemlerden geçmem gerektiğini farkettim, o zaman da korkup geri çekilmek için çok geç kalmıştım.

Batı'yı tanımak

— Sinema olarak Batı'dan ne aldınız, anlatım, üslup gibi açılardan?

— Üslup olarak bir şey aldığımı sanmıyorum. Daha çok bir üslupsuzluk hakimdi Otobüs'e, filmin üslubu bu üslupsuzluktu yani. Hissettiğimi, duyduğumu, eldeki koşullarda en namuslu şekilde anlatmak gibi saf, naif bir tarafı vardı filmin. Genel olarak Batı sinemasından ne aldım? En büyük avantajım belki de Batılı olmaktan dolayı her türlü filmi görebilmekti, bu yüzden belli bir birikim oldu. Bir de çok önemli bir şey var belki, Batı'da yaşamanın getirdiği belli bir estetik duygusu aldım. Türkiye'ye, Türk insanına baktığım zaman, Türk insanında belli bir estetik duygusunun gelişmediğini görüyorum. Hayata hâkim olan gri, boz, kahverengi renkler caddelerden kaldırımlara kadar birçok şeyler belli bir estetik yoksunluğu taşıyor. Renkler, biçim falan filan Batı'da çocuğun doğduğu andan başlayarak gördüğü etkiler aldığı şeyler halbuki.

— Ama Otobüs'te Batı toplumunu hayli yadırgayıcı bir tavrınız vardı. Şu söylediklerniz ise Cumartesi Cumartesi'yi daha iyi anlatıyor sanki. Batı'ya bakışınız gene de bir değişim geçirmiş herhalde.

— Tabiî ki; şöyle, ben Batı'da onyedi senedir filan yaşıyorum, tabiî ki oraya ilişkin gözlemlerim değişmiştir. Elbette ki Otobüs zamanında Türk toplumundan yeni çıkmanın verdiği belli bir sertlik, bir öfke vardı. Ama sanıyorum ki... hep şunu savunuyorum ki, her iki film de aslında hep bir göçmenlik edebiyatı. Cumartesi Cumartesi, Batı toplumuna çok güleryüzlü bir bakış mıdır, yoksa belli bir kritiği de içinde taşımaz mı, bana öyle gibi geliyor. Çatışmaları var.

— Çatışmaları Otobüs'ünkiler kadar dramatik değil en azından, diyelim.

— Evet, ama bu da normal, çünkü Batı insanının kendi içindeki çatışmalar Cumartesi Cumartesi'nde sözü edilenler. Otobüs'te ise daha Batı'ya ilk gelmenin tedirginliği vardı tabiî. Batı'ya ilk gelmenin, belli önyargılarla dolu olmanın gerçeği var. Ama Batılı acaba sırf Otobüs'teki midir? Bunun o kadar basit olmadığını gördüm, yaşayaraktan toplumun içinde deneylerimi artıraraktan. Tartışıyorsunuz, konuşuyorsunuz. Farkettim ki, aslında Üçüncü Dünyalı aydınlar Batı'yı pek iyi tanımıyorlar. Batı'yı tanımak arada bir seyahat etmek, hatta orada yaşamakla da olmuyor. Batı'yı tanımak, oradaki üretim faaliyetine katılmakla oluyor. O zaman Batı'yla ilişkileriniz daha bir boyutlulanıyor... Tabiî bunda, yaşın da rolü var. Olayların göründüğünden daha karmaşık olduğunu hayat deneyimiyle kavramak var. Neden kırkından sonra politik eylem yapamıyor insan? İşte bundan galiba.

— Filmlerinizdeki bakış sizdeki bu değişime paralel olarak mı yumuşadı, bunu söyleyebilir miyiz?

— Aradaki fark şu, Batı toplumu o kadar karışık, o kadar farklı bir toplum ki, elbette bundan etkilenmişim. Otobüs'ü yapmışım diyelim, aradaki yirmi sene geçtikten sonra hâlâ aynı filmi yapamam ki.

— Filmin senaryosu anlatı yapısı olarak çok ilginç. Anlatılan hikâyeler birbirinin içine girip çıkıyor, böyle bir anlatı yapısını size benimseten ne oldu?

— Bakın ben kurallara pek fazla inanmıyorum. Bu işte de şöyle oldu, çevremde olaylar oluyordu, bunları toparladım, senaryoyu, sonra da çekim senaryosunu yazdım, bütün filmi çevirmiş gibi kafamda resim olarak plan plan hazırladım. Aşağı yukarı bir haftamı aldı. Sanki kafamda kurgulanmış gibi. Kurguda plan bağlantıları olarak fazla bir şey eklemedim. Çekimde kafamdakilerin yüzde doksanını kullandım. Her proje kendi koşullarını doğuruyor. Böyle bir hikâye vardı, sinemaya aktarmak istiyorum, demek ki ben bunu en iyi nasıl yapabilirim? Olay budur. Kendimi ancak bugün a'dan z'ye iki filmi bitirmiş, tekniği öğrenmiş biri olarak kabul ediyorum. Batı'da çektiğim bu filmler okul oldu aslında.

Batı'yı seviyorum

— Gerek bakış açısı, gerek teknik gelişim açısından sinema serüveniniz, Batı serüveninize paralel gitti diyebilir miyiz o halde?

— Elbette ki... Hatta Batı'yı seviyorum, bunu söylemekten de utanmıyorum. Bugün için Batı, insan denen varlığın tarih boyunca varabileceği en yüksek medeniyet noktalarından biri. Bütün kötü yanlarıyla, problemleriyle. İnsana verilen değer olarak; maddesel özgürlük, cinsel özgürlük ve sosyal özgürlük - insana verilen değer bu üçü olarak özetlenebilirse, bu hedefe ulaşabilecek toplumlar Batı toplumlarıdır, gerçekçi olalım. Batı'yı sevmem Türkiye'yi daha çok sevmeme yol açtı üstelik de, bunu da eklemek lazım. Batı bana son derece kozmopolit bir bakış açısı sağladı. Geçenlerde Amerikalı yapımcıya Amerika'da geçecek bir senaryo gösterdim, adam çok yadırgadı Amerika'ya böyle bakmama.

— Filminizin yapım koşullarına, oyuncularla çalışmalarınıza da kolaylığı oldu mu bu "Batılı" kimliğinizin, sizin deyişinizle kozmopolitliğinizin?

— Şüphesiz. Orada tıp mesleğinde belli bir yere sahip olmak da bir rahatlık sağlıyor insana sanıyorum. Toplumda biraz özel bir yer, bir saygı sağlıyor tıp mesleği. Her türlü ilişkilerimde rahatlık sağlıyor. Bilmiyorum, hani sırf Türkiyeli olarak bu projeyi gerçekleştirebilir miydim. Pek sanmıyorum. □

FATİH ÖZGÜVEN

"Cumartesi Cumartesi"den

Çifte yarışmalı "Sinema Günleri '85" başlıyor

HAYDİ SİNEMAYA!

AHMET GÜNLÜK

Nisan'ın 15-28'i arasında 1985'in ülkemizdeki en büyük sinema olayını yaşayacağız. Bu yıl şenlikte 17 ülkeden 70 film gösterilecek. Bunlardan 61'i konulu uzun film, 7'si kısa film, 2 de canlandırma sineması örneği var. 70 filmin 16'sı bizden -ikisi kısa belgesel, öbürleri uzun konulu-.

Sinema Günleri, ilk kez 1982'de, İstanbul Festivali'nin bir bölümü olarak başlamıştı ve ilk yıl programını hemen tümüyle müzik üzerine filmler oluşturuyordu. 1983'te bu çerçeveyi aşıp müzikten bağımsız, dünya sinemasının düzeyli örneklerine yer veren Sinema Günleri, geçen yıl İstanbul Festivali'nden önce, sinema mevsimi içinde düzenlenmeye başladı.

"Altın Lale" Ödülü

Bu yılsa iki önemli sıçrama birden gerçekleştirdi: Bir uluslararası film yarışması başlatıldı ve geçen yıl ikisi kısa olmak üzere dört filmden oluşan Türk Sinemasından Örnekler bölümü genişletilerek son mevsimin 15 seçkin filmini kapsayan bir programa dönüştürüldü.

Daha sonra da Dr.N.F.Eczacıbaşı Vakfı'nın "1984-1985 Türk Sinemasına Bir Bakış" bölümündeki uzun filmlerden birine Yılın En İyi Türk Filmi Ödülü vereceği açıklandı. Özel bir ödülle de olsa -jüri üyeleri Lütfi Akad, Atilla Dorsay, Onat Kutlar, Alim Şerif Onaran, Nijat Özön- Sinema Günleri '85 bir de ulusal yarışma başlatıyor.

Beşi yabancı, ikisi Türk sinema adamlarından oluşacak jürinin, birincisine **Altın Lale Ödülü** vereceği resmi uluslararası yarışmaya yedisi başka festivallerde ödül kazanmış 14 film katılıyor.

Yarışma filmleri

Aralarında Erden Kıral'ın yönettiği -Bastia Festivali'nde bir özel ödül kazanmış olan- **Ayna** ile Çetin Öner'in bir öyküsünden Jürgen Haase'nin yaptığı, Türk oyuncuların rol aldığı ve Berlin'de ve Gijon'da üç ödül kazanan **Gülibik** de var. Bu bölümün tanıdık yönetmenleri ve filmleri şunlar:

Teneke Trampet'le Cannes Şenliği birinciliği almış olan Völker Schlöndorff'un, Marcel Proust'un romanından uyarladığı, başrolleri Ornella Muti ve Jeremy Irons'ın paylaştığı **Swann'ın Aşkı**; geçen yıl Proust'a aşık Celeste'i anlatan Percy Adlon'un yönettiği **Salıncak**; G. Orwell'in ünlü romanından Michael Radford'un sinemaya aktardığı -baş oyuncularından Richard Burton'ın film tamamlanmadan öldüğü- **1984**; Andrey Konçalovski'nin yönettiği N. Kinski, J. Savage ve R. Mitchum'ın oynadığı **Maria'nın Aşıkları**; J.M.Straub ve D. Huillet'nin son Berlin Festivali'nde ikincilik ödülü alan filmi **Sınıf İlişkileri**; Sovyet sinemasının tanınmış yönetmenlerinden Sergey Gerasimov'un Karlovy Vary Şenliği birincisi **Tolstoy**.

Çin, Danimarka, Çekoslavakya ve Suriye'den de birer film yarışmaya katılıyor. Suriye filmi, geçen yıl Valencia, Bastia ve Kartaca Akdeniz Ülkeleri Şenlikleri'nde birincilik kazanmış.

Dört usta

Şenliğin Dört Ustaya Saygı bölümünde Andrej Wajda, Robert Altman, André Delvaux ve Nikita Mihalkov'dan üçer film gösterilecek. Sinemanın her bileşenini çok iyi bilip ustaca kullanan Wajda'nın **Wilkolu Kızlar, Savaş Sonrası Görüntüleri** ve **Almanya'da Bir Aşk** filmlerini kaçırmamalı. Hepsinde de baş aktörlüğü Polonya'nın -ve dünyanın- en güçlü oyuncularından Daniel Olbrychski oynuyor. Son fimdeki rol arkadaşı ise Hanna Schygulla. Altman'ın, bir düğün çevresinde ABD'nin toplum yapısını ince bir alayla eleştirdiği **Bir Düğün**'ü ile Paul Newman ve Vittorio Gassman'ın oynadığı düzeyli bilimkurgusu **Beşli** de kaçırılmayacak filmler. Belçika'nın renk ve ışık ustası yönetmeni Delvaux'nun **Köpekle Kurt Arasındaki Kadın** ve **Benvenuta**'sından da hiç değilse birini izlemek gerek. Mihalkov'un ağır tempolu sinemasından geçen yıl tad almış olanlar bu yıl üç filmini birden izleyebilecekler.

Müzik ve sinema

Şenliğin bu bölümünde yıllar önce TV'de izlediğimiz ünlü **Batı Yakasının Hikâyesi** ve George Cukor'un yönettiği **Bir Yıldız Doğuyor**'un ikinci çevrimi yanında Bob Fosse'un **Tatlı Charity** ve **All That Jazz**'ı -özellikle de ikincisi- önemli filmler. Videoda izleme olanağı olsa bile **All That Jazz**'ı sinema ekranında izlemek daha büyük bir zevk. Sinemanın gözde konularından **Carmen**'i bu kez F. Rosi'nin opera uyarlamasından görebileceğiz. Yunanlı genç Kostas Ferris'in önceki yıl Berlin Şenliğinde ikinci olan **Rembetiko**'su, Yunan halk müziği çevresinde toplumsal değişimi ele alıyor. Politik romantizmiyle de ünlü müzik dehası **Beethoven**'ın yaşamını ise Alman yönetmen Horst Seeman başarıyla anlatıyor.

Dünya sinemasına bakış

Bu bölümün en ilginç filmi, geçen yıl Fransa'da ve ABD'nin hem Akademi üyelerince (Oscar) hem de eleştirmenlerince (Altın Küre) en iyi yabancı film seçilen Ingmar Bergman'ın **Fanny ve Aleksandre**'ı. Başlı başına bir şenlik olan film, düşsel kurgusuyla görsel bir senfoni. Wim Wenders'in yönettiği,1984 Cannes birincisi **Paris-Teksas**, yabancılaşmanın, yalnızlaşmanın filmi. Çekoslavak sinemasının '83 Moskova Festivali ikinciliğini kazanan filmi **Beton Otlaklar**, Stefan Uher'in pastoral yapıtı. Genç Alman Sinemasının önde gelen yönetmenlerinden Werner Herzog ise uluslararası ödüllü filmi **Yeşil Karıncaların Düş Gördüğü Yer**'de ilkel-uygar karşıtlığını Avustralya yerlileri ile uranyum arayan maden şirketinin çatışmasında tartışıyor, bu görece kavramı -uygarlık- irdeliyor.

Ressam yönetmen İngiliz Peter Greenaway'in **Ressamın Kontratı** ise, 17. yüzyılda resimlerini yapmak üzere bir ressamın çağırıldığı şatodaki cinayet çevresinde görsel bir şölen. F.F. Coppola'nın **Yürekten Biri** filmi ABD'de tam bir fiyasko olmuştu. Amerikalının neyi beğenmediğini görmek için ilginç bir fırsat. Günümüz İtalyan Sineması, büyük bir konukseverlikle bağrına bastığı Sovyet yönetmen Tarkovski'ye yalnız film yönetme olanağı (Nostalji'yi RAİ finanse etmişti) sağlamakla

Andrzej Wajda

kalmamış, bir de onun sanatını tartışan, açıklayan belgesel-ötesi film üretmiş: Baglivo'nun **Sinemada Bir Ozan**'ını herhalde yalnız yeni İtalyan sinemasına değil, Tarkovski'ye hayran olanlar da kaçırmayacak.

İsviçre sineması

Bir Ülke Sineması bölümünün bu yılki konuğu, çok hızlı bir gelişme gösterip dünyada önemli bir yer edinen İsviçre Sineması. Altı filmden oluşan bölümde en önemli film, C. Goretta'nın yönettiği **Dantelci Kız**. Hem yönetmen, hem baş oyuncusu Isabelle Huppert bu filmle kendilerinden çok söz ettirmişlerdi. İsviçre'nin en başarılı yönetmenlerinden Alain Tanner'in kuşaklararası uyumu araştırdığı **Işık Yılları Ötesinde** de ilginç filmlerden. Rolf Lyssy'nin mülteciler masası görevlilerini eleştirdiği **İsviçrelileştirenler** ile yedi büyük uluslararası ödül kazanmış olan ve 2. Dünya Savaşı sırasında İsviçre'yi anlatan Markus İmhoof'un **Tekne de Boş Yer Yok**'u İsviçre sinemasında politikaya bakışın ilginç örnekleri. Yves Yersin ise **Küçük Kaçamaklar**'da pitoresk İsviçre köylerinde toplumsal değişimi anlatıyor.

23 Nisan Salı günü, Sinema-TV Enstitüsü'nde kısa film günü: iki Kanada (5.15'te **Flamenko, Narcissus**), bir Alman (**Hey Tatlım**) ve bir Polonya (**Eski Kentte Gezinti**) filmi, üç seansta bir arada gösterilecek. **Siyah-Beyaz Sinema** ve **Jübile** adlı canlandırma filmleriyle Sovyetlerin birkaç yıl önce yitirdiği ünlü oyuncusu Larissa Şepitko'yu anlatan, eşi yönetmen Elem Klimov'un filmi **Larissa** ise N. Mihalkov'un filmleriyle birlikte gösterilecek. Danimarka'yı yarışmada temsil eden **Zappa** ve İsviçre Sineması bölümünde gösterilecek **Kızılderililer Hâlâ Uzakta** ise gençlik filmleri. -Gülibik'i de burada analım.

Bir zamanlar belediye tüzüklerinde bulunan her sinemanın uzun film öncesinde kısa film gösterme zorunluluğunun çoktandır işletilmediği ülkemizde umarız sinema izleyicileri bu türe göstereceği ilgiyle sinema çevrelerine bir uyarıda bulunur.

Önemli yerli yapımlar

Bu mevsim göremediğiniz en başarılı yerli filmleri Atatürk Kültür Merkezi'nde izleme olanağınız da var. Üstelik bunlardan birine verilecek ödül, bölümü daha da ilginç kılıyor. Genel olarak desteklediğimiz bu seçimde bir tek filme itirazımız var: Hem senaryo ve yönetim, hem oyunculuk ve çevre kullanımı açısından tam bir fiyasko olduğu halde -ve bir ilk film olarak, Yavuz Turgul'un Fahriye Abla'sı yanında da bir amatörün çektiği müsamere filminden öteye gidemeyen- **Kardeşim Benim**'in (Antalya Şenliği'nde ikincilik ödülü, Simavi Vakfı Özendirme Ödülü verildiğini de unutmadan!) bu seçkin filmler arasına sokulmasını yadırgıyoruz. Sinema Günleri'nin bilinçli izleyicisinden alacağı tepkiyi jürilerin bundan sonraki değerlendirmelerinde gözönüne alacaklarını umuyoruz. Bu tür değer abartmalarındansa, özellikle yeni sanatçıları, eksiklikleri, aksaklıkları konusunda gerekirse sertçe eleştirmek daha yararlı, kanımca.

Düzenleme komitesinin çok olumlu bir kararı da kentin ulaşım güçlüğünü gözönüne alarak oluşturulan, Anadolu yakasında oturanlar için Moda Sineması'nda önemli yabancı filmlerin bir bölümünün tekrar gösterimi.

Giderek daha göz kamaştırıcı olan Sinema Günleri'nin bir sevimli yanı da İstanbulluları şenlik izlemeye yavaş yavaş alıştırması: Geçen yılın 44 filminden bu yıl 70 filme yükselen şenlik programı gelecek yıl herhalde daha yüklü olacak.

Ne güzel! □

Salıncak'tan

Carmen/Julia Miguenes-Johnson

KİTAPLAR

Tek At Tek Mızrak
Nimet Arzık
(Kaynak)

Nimet Arzık, kişisel tarihini olduğu kadar, hatta daha çok, hep belli bir değerlendirme, yerine koyma, eleştirme banyosunda yıkadığı kırk küsur yıllık gözlemlerini anlatıyor anılarında. 400 sayfalık iki cildin tavsamayan bir ilgi ile okunabilmesinde bu öznellik banyosunun büyük payı var. Cumhuriyetin maddi ve manevi ergenlik döneminden başlıyoruz, ilgi odağımızı biraz başıboş bir biçimde dolaştıran bu objektifin görüp seçtiklerini biriktirmeye. Anılarda zamandizinsel bir sıra gözetilmediği gibi, zaman içinde ileri-geri gidiş dönüşler, çağrışımdan öte belli bir yönteme de bağlanmamış. Buna karşın, yine de olduk-ça bütünlüklü bir resim kalıyor elimizde **Tek At Tek Mızrak**'tan. Gayrı şahsî bir öyküleme ile varılamazdı bu sonuca. Bütünlüğü sağlayan da, okuyanın yorum özgürlüğünün koşullarını ve sınırlarını belirleyen de, Arzık'ın kaleminden yansıyan zapt-ı rapta gelmez, sürüye uymaz, sözünü sakınmaz, kül yutmaz kişiliği. Bu kişilik; sayfalar, giderek satırlar arasında belirginleşiyor, okuru sivri dili, çetrefil üslubu (ama bu, özellikle benimsenmiş bir **üslup** gerçekten) ve -yazarın kullanabileceği bir deyimle- "arrogance"ı ile itmesi beklenebilecekken, bütün bunlarla kaynaşıp perçinlenmiş dürüstlüğü, ödünsüzlüğü, parlaktan çok keskin zekâsı ile kendini kabul ettiriyor.

Duygulanmalara, acılara, kahırlara kendini kaptıran, hele bunları kullanan bir yazar hiç değil Nimet Arzık. Ama gerçekten, çok görmüş çok geçirmişliğin satırlarına dek sindiği bir kitap **Tek At Tek Mızrak**. Cilalara, yaldızlara, ayrıcalıklara, bunları hafifseyerek sırt dönmek, snobluğu bir zümre ile paylaşmak yerine, kendi snobluğunu o zümreye rağmen imal etmek, her boyayı kazımak, her ağır taşın altını kaldırmak gibi dikkate değer bir özelliği var yazarın. İnsanın, yaklaşımını benimsesin benimsemesin, her dediğine katılsın katılmasın, bu tavra saygı duyması, bu sese kulak asması da, kuşkusuz, kedinin pençesi altındaki ciğeri mundar diye tepmesindeki çekicilikten kaynaklanıyor.

"Anıların gün ışığına çıkması, arkeolojik bir kalıntının gün ışığına çıkması gibi. Toprakta yüzyıllar boyunca barınmış taş, sızlar bence. Benim de içimde öyle bir sızı var." diyor yazar. Kendi deyimiyle, "tarihî ülkenin tarihine dolanık bir aileyi" tarihin içine yerleştirme çabasının salt "sızı" ile üstesinden gelinebilmişse, yine iyi! "Havanda dövülmüş değişik baharat gibi, her şey karışıktır içte, karmakarışık." diye yazan da aynı kalem değil mi?

İnsan bu anıları okurken, yer yer bağlantıları gevşek bulabilir, hatta kimi bağlantıları kuramayabilir, çok ilginç bir pasajın ortalık yerinde eksik bırakılmışlığına yerinebilir, kimi tanıdık portrelerin çizgilerini kendindeki imgeyle tam örtüştürmeyebilir; ama bir anı kitabı için önemli olan, anıların, sahibinin anıları olmasıdır. Gerçeklik duygusu, her zaman gerçekliğin ta kendisi demek olmasa da, öznellikle damgalı bir yazı türünde, yapılan zaten hep budur. Tek fark, kimi anıların nesnel tanıklık iddiası ve özentisinde olmasındadır. Nimet Arzık ise buna tevessül etmeyecek kadar dirayetli.

I. cildi ben, II. ciltten daha derin bir ilgiyle okudum. Kuşkusuz, ilgilerin yöneldiği dönemler, olaylar ve konular kişiden kişiye çok değişebilir. II. cilt, daha yakın bir dönemi didikliyor. "66 Sandalye", "Batı-Basın-Balo-Politika", "Ömrün İlk Çeyrek Yüzyılı", "Köyden İndim Şehire", "Çalışmaya Başlıyorum", "Eski Osmanlı Aileleri" başlıklı bölümler özellikle dikkate değer II. ciltte. I. ciltte ise on bölümün onu da aynı yoğun ilgiyle okunuyor. "Polonya Ölmedi Daha" bölümü ise bence bu iki cildin "masterpiece"i. □

Füsun AKATLI

Bir Avuç Alkış
Mücap Ofluoğlu
(Çağdaş)

Değerli tiyatro sanatçısı Mücap Ofluoğlu'nun anıları, gerçekte iç açıcı olmaktan, ilersi için iyimserlik aşılayabilmekten uzak bir hesaplaşma. Bir başka deyişle de -tüm kesimlerimizle- yaşatmayı başaramadığımız tiyatro topluluklarının, sahip çıkamadığımız sanatçıların, değeri bilinmemiş tiyatro mekânlarının acıklı öyküsü. Anımsanacağı gibi, bu öyküyü daha önce Haldun Dormen'in ve Gülriz Sururi'nin kalemlerinden de -farklı anlatımlarla- okumuştuk. Ne yazık ki karşılaştığımız bilanço, hep aynı: umut verici kıpırdanmalardan, kıyılcımlardan sonra yine sanatsızlığa, kültürsüzlüğe yönelen bir toplum.

Bu dökümü okuduktan sonra ister istemez, bir defa daha düşünmek zorunluluğunu duyuyoruz: sanatçısıyla ve mekânıyla tiyatrosu bu denli güvenceden, en gerekli desteklerden yoksun bir "Avrupa" ülkesi daha bulunabilir mi acaba? "Ya Devlet Tiyatroları, Şehir Tiyatroları?" diyenler çıkabilir belki. Ama bunun yanıtını hemen vermek gerek: gelişimi açısından tiyatro sanatı, hiçbir zaman salt ödenekli kurumların yörüngesiyle sınırlı sayılamaz. Bir ülke ki sanatçısı, içinde bulunduğu mevsimi bile o anda kullandığı tiyatro salonunda kapayabileceğinden emin değildir, biraz uzunca bir soğuk algınlığıyla bile ekmeği tehlikeye girebilir, aklının çizdiği manzara karşısında yaşlılık günlerini hiç düşünmemeyi yeğler, salt ayakta kalabilmek için çıktığı turnelerde her an sansürün engellemeleriyle karşılaşabilir, o ülkede tiyatro sanatının genelde ne benimsenmişliğinden, ne de yaygınlığından söz edilebilir.

Ofluoğlu'nun anılarını bütün bu çağrışımlarla birlikte okuduğumda, aksayan bir yanın varlığını gördüğümü gizleyemeyeceğim. Gönül isterdi ki, Mücap Ofluoğlu kadar tiyatromuzu -ve çilesini!- bilen bir sanatçı, anılarında alkol kokularına biraz daha az yer verip, şu yukardaki dökümü daha bir vurgulamış olsun! "İçkileri ve içenleri gizleseydi" diye ilkel bir düşünce dile getirmek istiyor değilim; demek istediğim o ki, bunca kötü koşullarla kuşatılmış olduğunda bile sanatçının tek direnç kaynağı, perde kapanır kapanmaz ya da açılmadığı günlerde meyhanelere koşmak değildir! □

Ahmet CEMAL

Alma Mater
Ali H.Neyzi
(Karacan)

Ali Neyzi, **Hüseyin Paşa Çıkmazı No.4** ve **Neyzi ile Meyzi** adlı anı kitaplarında Türkiye'de pek kimsenin - yerleşik bir ünü olmadıkça - kalkışmadığı bir şeyi yapıyordu sessiz sedâsız; kişisel aile geçmişine, dolayısıyla da bütün gelenek ve görenekleri, zihniyeti ile belli bir tarih kesitine ışık tutmak. Ali Neyzi'nin anlattığı kişiler ilginçti ilginç olmasına da, bu işin **cabasıydı** doğruyu söylemek gerekirse. Her iki kitapta da önemli olan ve yazarın da ısrarla üzerinde durduğu konu, dönemin yaşayışıyla ilgili ayrıntıların bulup çıkarılması ve mümkün olduğunca vurgulanmasıydı. Bu nedenle, aile ağacını tekrar tekrar sayıp dökmesi ya da Kızıltoprak'taki köşkün köşe bucağını özenle betimlemesi insanı bıktırmıyor, tam tersine dönemin ayrı ayrı cepheleri anlatılırken anlatılan konuyu pekiştirici bir görev görüyordu. **Alma Mater**'de, Ali Neyzi yaşamöyküsel serüvenini delikanlılık dönemine doğru sürdürmek, İstanbullu hali vakti yerinde, kültürlü bir ailenin oğlunun kolej günlerini de işin içine katmak istemiş. Kendi başına hiç de fena sayılmayacak bir düşünce... Ama böyle bir anılar derlemesinde her şeyden önce bir çeşit okul yıllığı üslubuna, duyarlılığına kayma, geri dönme tehlikesi var. Ali Neyzi bu tehlikeye düşüyor biraz; biraz da -daha da sakıncalısı bu bence- **yazarlık gösterisi yapma** endişesine kaptırmış kendini. İlk iki kitapta yazarlık yapmamaya özellikle dikkat ediyor, böylece de kendince bir **vakanüvis** üslubu tutturuyordu. **Alma Mater**'i yazan Ali Neyzi ise, sanki **birilerinin yüreklendirmesi** sonucu, doğrudan anı değil de, roman-anı yazmaya kesin karar vermiş gibi geldi bana. Geriye dönüşlü, sinema tekniklerine -pek de uzun boylu üzerinde düşünmeden- öykünen, kısa ve **vurucu** olmasına çalışılmış kesik kesik cümleleriyle ilk iki kitabın akıcılığına, bilgi düzeyindeki doluluğuna erişemeyen bir kitap bu. Gene de, 50'li ve 60'lı yılların yaşayışıyla ilgili ilginç olaylar, ayrıntılar, kişiler bulmak mümkün **Alma Mater**'de. Ayrıca öğretmenin odasından sınav kâğıdı çalmak gibi muzurluklardan tutun da, okul helalarındaki cinsel uyanışlara kadar çeşitli cesur anekdotlar da var kitabın şurasında burasında. Ali Neyzi'nin anı yazarlığının bir ilginç yanı da bu zaten: hem aile, hem de kişisel geçmişini anlatırken otosansürü mümkün olduğunca aza indirmek, **kol kırılır yen içinde kalır** anlayışına pek yüz vermemek... Ki bu da başlı başına yeni bir bakış sayılır. □

Fatih ÖZGÜVEN

AFA YAYINLARI
AFA Çağdaş Ustalar Dizisi
Çağımızın yaşamını ve düşüncesini değiştiren bilim adamları, sanatçılar, edebiyatçılar ve felsefeciler...
Fontana Modern Masters
TÜRKİYE'DE

ARTAUD	Martin Esslin	LACAN	R. Kennedy-B. Benvenuto
BARTHES	Jonathan Culler	LAING	Edgar Z. Friedenberg
BECKETT	A. Alvarez	LAWRENCE	Frank Kermode
CAMUS	Conor Cruise O'Brien	LEVI-STRAUSS	Edmund Leach
CHOMSKY	John Lyons	LUKACS	George Lichtheim
LE CORBUSIER	Stephen Gardiner	MAILER	Richard Poirier
DARWIN	Wilma George	MARCUSE	Alasdair MacIntyre
DOSTOYEVSKI	Harold Rosenberg	MARX	David McLellan
DURKHEIM	Anthony Giddens	MCLUHAN	Jonathan Miller
EINSTEIN	Jeremy Bernstein	MERLEAU-PONTY	Hubert Dreyfus
ELIOT	Stephen Spender	NIETZSCHE	J.P. Stern
ENGELS	David McLellan	ORWELL	Raymond Williams
EVANS-PRITCHARD	Mary Douglas	PAVLOV	J.A. Gray
FANON	David Caute	PIAGET	Margaret Boden
FREUD	Richard Wollheim	POPPER	Bryan Magee
GANDHI	George Woodcock	PROUST	Roger Shattuck
GRAMSCI	James Joll	REICH	Charles Rycroft
HEIDEGGER	George Steiner	RUSSELL	A.J. Ayer
JAKOBSON	Thomas A. Sebeok	SARTRE	Arthur C. Danto
JOYCE	John Gross	SAUSSURE	Jonathan Culler
JUNG	Anthony Storr	SCHOENBERG	Charles Rosen
KAFKA	Erich Heller	WEBER	Donald MacRae
KEYNES	D.E. Moggridge	WITTGENSTEIN	David Pears
KLEIN	Hanna Segal	YEATS	Denis Donoghue

ÇIKIYOR
AFA Yayıncılık A.Ş., Çatalçeşme Sok. 46/4 Cağaloğlu/İST.

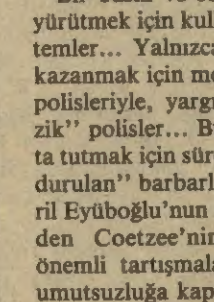

Barbarları Beklerken
J.M.Coetzee
Çev: Beril Eyüboğlu
(Adam)

Güney Afrikalı yazar Coetzee, bu romanında, insan doğasının derinliklerine doğru destansal yolculuklara çıkmaya tutkun romancıların izinden gitmiş. Joseph Conrad'ın **Karanlığın Yüreği**'nde, Michel del Castillo'nun **Karar Gecesi**'nde yaptıkları gibi. Bu romanların başkişileri (sırasıyla Teğmen Marlow, Müfettiş Laredo ve **Barbarları Beklerken**'deki Yargıç) amansız iklim koşulları altında, yabancı bir coğrafyada, yadırgı bir kültürün değerler dizgesini benimsemiş insanlar arasında, özellikle de baskının ve zulmün doruğuna vardığı tarihsel anlarda kendileriyle bir hesaplaşmaya girmek zorunda kalırlar ve kendi kişiliklerinde daha önceden hiç fark etmedikleri, fark etmekten kaçındıkları kıyıcılık ögesini keşfederler birden. Marlow, Kurtz'la bütünlenir, Laredo, Avedo'yla, Yargıçsa, Joll'la. Oysa bütün yaşamları boyunca kendilerini kurallara uyan, haksever, dürüst yurttaşlar olarak düşünmüşlerdir. Bir "tayin" sözkonusu olmasa (romanların hepsinde bir "tayin"le çıkarlar yolculuğa) hep öyle düşünerek yaşamlarını sürdüreceklerdir.

Romandaki Yargıç, "Hepimizin içinde, ta derinlerde bir yerde, kaya gibi sert, öğrenmeye karşı direnen bir şey var," diyor. "Çünkü aslında hunhar, katı Albayın öyle görünmek hevesinde olsam da, hoşgörülü, keyfine düşkün karşıtı değilim. Ben imparatorluğun dingin günlerinin aldatmacası, o ise fırtınalı dönemlerin gerçeği. İmparatorluğun iki yüzü, başkaca bir şey değil."

Bir baskı ve sömürü düzenini yürütmek için kullanılagelen yöntemler... Yalnızca ekmek parası kazanmak için mesleğe giren akıl polisleriyle, yargılayıcı "metafizik" polisler... Bu, düzeni ayakta tutmak için sürekli olarak "uydurulan" barbarlar tehlikesi. Beril Eyüboğlu'nun akıcı Türkçesinden Coetzee'nin getirdiği bu önemli tartışmaları -belki biraz umutsuzluğa kapılarak- izleyebilirsiniz.

Kavafis, **Barbarları Beklerken** şiirini aynı umutsuzlukla noktalamamış mıydı:

"Çünkü hava karardı, barbarlar gelmedi/ Sınır boyundan dönen habercilere göre/ barbarlar diye kimseler yokmuş artık./ Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan?/ Bir çeşit çözümdü onlar sorunlarımıza." □ *(Çeviren: Cevat Çapan)*

Tomris Uyar

TELEVİZYON

Spor izin verirse

Nisanın ilk yarısında, spor izin verirse, ikisi yerli dokuz film gösterecek TV. Buz pateninin azizliğine uğrayıp ertelenen "Postacı Kapıyı İki Kere Çalar" (2 Nisan) bunlardan biri. "Atlıkarınca", "Kyoto İkizleri"ni de gelecek aylarda izleyebileceğiz. Ulusal ve uluslararası çeşitli futbol ve basket final maçlarının yoğunlaştığı önümüzdeki günlerde herhalde daha pek çok filmin başına bu şanssızlık gelecek.

Biz yine de -TRT bu tür değişiklikleri ancak birkaç gün önce yayınladığından- sanki hepsi oynayacakmış gibi, dokuz film üzerine birkaç söz söyleyelim:

6 Nisan'da yani bir "Pembe Panter" izleyeceğiz: "Pembe Panterin Laneti". 1983 yapımı bu son Panter'de 1980'de ölen büyük sanatçı Peter Sellers yok. Onun yerini ilk Pembe Panter'de birlikte oynadığı yurttaşı -kendisi gibi çok başarılı bir İngiliz komedyeni- David Niven alıyor. Daha önceki altı filmden beşini Blake Edwards yönetmiş, Müfettiş Clouseau'yu Sellers oynamıştı. Bunlardan tümü başarılı olduğu halde Bud Yorkin'in yönettiği, Alan Arkin'in oynadığı üçüncü Panter beğenilmemişti,Bu son filmde ise Edwards başarısını tekrarlarken David Niven asla düzeyini düşürmediği oyunuyla değişik bir tip çiziyor.

Aynı akşam Feyzi Tuna'nın yönettiği, Türkan Şoray, Cihan Ünal, Müşfik Kenter'in oynadığı 1981 yapımı bir yerli film var: "Seni Kalbime Gömdüm". Selim İleri'nin senaryosunu yazdığı bu kent filminde klasik melodramlardan bir çeşni farkı var: Çevresine yabancılaşan zengin toprak sahibi ve işadamının karısı, daha duyarlı bir mimara gönül veriyor. Neriman Köksal ve Ahmet Mekin'in yardımcı rollerde başarılı olduğu filmin görüntü yönetimi acemice. Ama yine de TV'de yerli sinemanın düzeyli örneklerinden.

7 Nisan'da ABD'nin genç yönetmenlerinden James Bridges'ın bir best-seller uyarlaması var: "Şehir Kovboyu". Sinemalarda bu filminin yanı sıra "Dünyanın Kaderi" (China Syndrome), videoda Jack Lemmon'la birlikte yazıp yönettiği (dedektif romanı yazarı A.Christie üzerine bir film) "Agatha" ile beğenerek izlediğimiz bu yönetmen, oyunculuktan gelmesinin etkisiyle olsa gerek filmlerinde ustaca kurgusunun yanı sıra oyunculuğa da büyük olanak sağlıyor. Ama Broadway'de sivrilip televizyona uyarlanan "Grease"le parlayan dansçı John Travolta yönetmene 1980 yapımı bu filmde istediği oyunu veremiyor.

Aynı akşam 1932 yapımı bir süper-produksiyon yayınlanacak: Edmund Goulding'in Vicki Baum'un romanından uyarladığı "Grand Hotel". Sinema zenaatkârı -aynı zamanda romancı, senarist, besteci- Goulding, ABD sinema endüstrisinin yapısı gereği, büyük firmalarla çalıştığından, devrin birçok ünlüsünü yönetti. Bu filmde rol alan efsane kadın Greta Garbo, John Barrymore, Joan Crawford, Wallace Beery, Lionel Barrymore'un yanı sıra Bette Davis ve Tyrone Power'la da birçok film yaptı. 1932 en iyi film Oscar'ını alan bu filmi, Berlin'in büyük otelinde müşteriler arasındaki ilişkileri anlatıyor. Ve tabiî siyah-beyaz.

9 Nisan'da, ABD sinemasının en uyumlu yönetmen-oyuncu ikililerinden Martin Scorsese ve Robert De Niro'nun "Kızgın Boğa"sını izleyeceğiz. New York Üniversitesi Sinema Akademisi'nden mezun olan, sonra master ve doktora da yapan Scorsese hâlâ aynı okulda profesör. Öğrencilik günlerinden beri yaptığı kısa filmlerle çeşitli uluslararası şenliklerde ödül kazandı. Ünlü tiyatro adamı Lee Strasberg'in (Martin Ritt'le ilgili yazımızda söz etmiştik) yetiştirdiği günümüzün en başarılı aktörlerinden De Niro'yla yaptığı ilk film -Taksi Şoförü- 1976'da Cannes Şenliği'nde birincilik ödülü almıştı. Daha sonra De Niro "Avcı"daki rolüyle Oscar'a aday gösterilmiş, Bertolucci'nin görkemli "1900"ünde de oynamıştı. Birlikte çalıştıkları ikinci film "New York New York", Sinema Günleri '83'te ve sinemalarımızda da gösterilen, Liza Minelli'nin büyük renk kattığı bir filmdi. 1979'da yaptıkları "Kızgın Boğa"da De Niro, 1950'lerin ünlü boks şampiyonu Jake La Motta'yı üstün bir başarıyla canlandırıyor. Amerikan sinemasının gözde konularından olan şampiyon biyografisini sanatçılar bu kez eleştirerek veriyor: La Motta'nın şampiyonluk öyküsü, Amerikan normlarına göre bir başarı öyküsü olsa da, aslında insanî bir yenilgiyi anlatır. La Motta şampiyon olmuştur, ama tüm sevenlerini yitirmiştir. İzlenmesi gereken bu filmdeki oyunuyla De Niro, "Baba II"deki yardımcı oyuncu Oscar'ından sonra bu kez en iyi oyuncu Oscar'ını kazanmıştı.

13 Nisan'ın yabancı filmi "Hayal Şehir", ünlü oyuncuların rol aldığı, çocuklar ve gençleri daha çok ilgilendirecek bir bilim-kurgu. "Logan'ın Kaçışı" adıyla birkaç yıl önce yayınlanan TV dizisinin sinemaya uyarlanması.

Aynı gün akşam yayınlanacak yerli film "Yalan Dünya", Temel Gürsu'nun yönettiği sulu bir melodram.

14 Nisan'daki filmi ise mutlaka görmeli. Sinemaya kurgucukla başlayıp bu dalda bir Oscar kazanan Hal Ashby'yi en iyi yönetmen ödülüne aday gösterildiği "Eve Dönüş"ten tanıyoruz. Bizce ondan daha üstün bir film olan "Merhaba Dünya"yı yalnız başlıbaşına bir değeri olduğu için değil, artık film yapamayacak olan büyük oyuncu Peter Sellers'ın son filmi olduğu için de izlemek gerek. Polonya asıllı yazar Kosinsky'nin ABD eleştirisi "Merhaba Dünya"'yı (Türkçede "Orada Olmak" adıyla yayınlandı) başarılı bir kara-mizah olarak alkışlayacaksınız. □

Ahmet GÜNLÜK

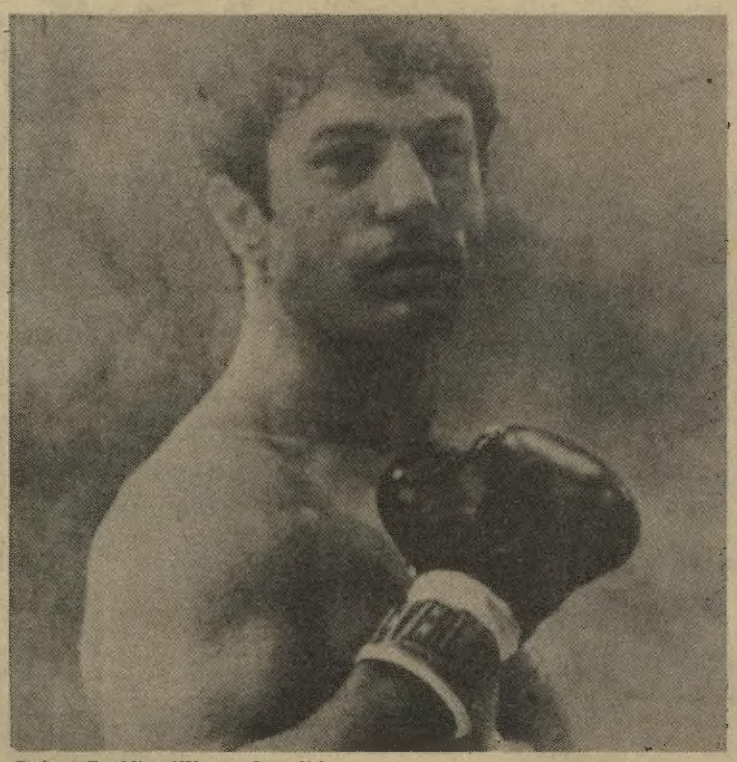

Robert De Niro "Kızgın Boğa"da.

"Pembe Panter'in Laneti"nde Peter Sellers ve Daud Niven.

GÖSTERİ

Bagong Dans Grubu

Endonezya ve Türkiye arasında karşılıklı ticari ilişkileri geliştirme amacıyla başlatılan diyalog çerçevesinde Bagong Kussudiardja tarafından kurulan Endonezya Bagong Dans Grubu Türkiye'ye geldi. Ve 27-29 Mart'ta İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde iki gösteri sundu.

Bagong Dans Grubu'nun Türkiye'de sunduğu Java-Bali ve Sumatra yörelerinden derlenen danslar, klasik Javaniz ve çağdaş yorumun bütünleşmesinden oluşuyor. Bu çağdaş yorum ve düzenlemeye karşın folklorik anlatımın korunmasına da çalışılan danslar da, doğa-insan, insan-doğa-tanrı, insan-insan ilişkileri konu ediliyor; bazı danslarda klasik yerel anlatım ağırlık kazanıyor. Mesela avına karşı harekete geçen bir kaplanın davranışlarını konu edinen Margapati dansında, sözü edilen bu klasik anlatım; kadınların ok ve yay kullanmadaki becerisini anlatan Wira Pertiwe; hasattan sonra gençlerin eğlencesini anlatan Reog; bereketli bir avdan dönen balıkçıları karşılayan genç kızların gösterisini anlatan Yapong danslarında ise Bagong'un, halk danslarını çağdaş bir tarzda yorumlamadaki başarısı gözleniyor. □

Kürşat İSTANBULLU

TURİNG

TÜRKİYE TURİNG VE OTOMOBİL KURUMU

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu

1985 Gençlik ve Müzik Yılı Programı

- Müze ve saray ziyaretleri
(Giriş ücreti ve rehber Kurum'ca karşılanacaktır.)
- Genç yeteneklerin konserleri
- Gençler için müzik
- Belgesel film gösterimleri ve konferanslar

Not: Tamamlayıcı açıklama ve rezervasyonlar için; TTOK Gençlik Yılı Programı/Şişli Meydanı 364/İstanbul

Kürşat Bumin
BATI'DA DEVLET VE ÇOCUK
"Bu kitap; XVI Yüzyıl Fransası'ndaki cizvit kolejlerinden günümüze devletlerin çocukları nasıl biçimlendirerek itaatkâr insanlar yetiştirdiğini anlatıyor. İnsanların özgür olamamalarının en önemli nedeninin özgür bir çocukluk yaşayamamalarına ve bu süreçte devletin müdahaleci yanlarına işaret ediyor."

Alpaslan Işıklı
KURAMLAR BOYUNCA ÖZYÖNETİM VE YUGOSLAVYA MODELİ
"Bir demokrasi modeli olarak özyönetimin geçirdiği kuramsal evrim ve Yugoslavya Modeli'nin eleştirisel çözümlemesi."

Mete Tunçay
BİLİNECEĞİ BİLMEK
"Mete Tunçay bu kitapta şöyle diyor: Yalnız başkalarına öykünerek, onların düşüncelerini papağan gibi tekrarlayarak, kendisi bir yeni düşünce ortaya koymadan yaşayan bir kimseye 'kişi' demek bile güçtür- o daha çok, bir robottur. (...) Bir insana özgürlüğü, ancak başka özgür insanlar öğretebilir."

Henri Pirenne
ORTAÇAĞ AVRUPASININ EKONOMİK VE SOSYAL TARİHİ
Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu
"Roma İmparatorluğu'nun sonundan onbeşinci yüzyılın ortalarına kadar, Batı Avrupa'nın ekonomik ve toplumsal evrimini birincil kaynaklara başvurarak inceleyen konusunun en önemli çalışmalarından biri."

György Dalos
1985
Çeviren: Ender Ateşman
"Orwell'in 1984'ünden hareket ederek, günümüz dünyasının sorunlarını da içine alan ironik bir taşlama."

Gülten Akın
ŞİİRİ DÜZDE KUŞATMAK
"Kim unutturmaya çalışırsa çalışsın, biliyoruz, ülkemiz şiirinin geleneğinde işlevsellik vardır, halk için, hayat için. Bu işlevselliğin bir sonucu da, ozanın neyi, niçin, kimin için yazdığını vermesi. Düze inmesi, bir sis çanı gibi uyarıcı olması."

Ali S. Gitmez
YURTDIŞINA İŞÇİ GÖÇÜ VE GERİ DÖNÜŞLER
1982 Yunus Nadi 2. Ödülü
"Dış göç olayının toplumumuzda açtığı derin yaraların ayrıntılı bir biçimde incelenmesi"

Adam Smith
ULUSLARIN ZENGİNLİĞİ
Çevirenler: Ayşe Yunus-Mehmet Bakırcı
"Her bilim dalında, günümüzün ölçülerine oranla eksik ve yer yer yanlış, ama sistemli ilk yapıtlar vardır. Ulusların Zenginliği de bu nitelikte klasik kitaplardan biridir. Bu kitabın ideolojik mesajını bugünün koşulları içinde beğenemeyebilirsiniz. Ama bu yapıtta, iktisatla ilgili hiçbir yapıtta bulamayacağınız bir bütünlük ve çözümleme vardır."

George Orwell
KATALONYA'YA SELÂM
Çeviren: Julide Ergüder
"Katalonya'ya Selâm, İspanya İç Savaşının karmaşık gelişimine birinci elden tanıklık eden, çağdaş edebiyatın en başarılı ve ilginç örneklerinden biridir."

Anna Seghers
ÖDÜL
1932 Yazsonu'nda Bir Alman Köyünün Romanı
Çeviren: Ender Ateşman
"Nazilik öncesi dönemde insanların ezilişini ve toplumsal çalkantıları ince bir duyarlılıkla işleyen usta işi bir roman."

Alejo Carpentier
BAROK KONSER
Çeviren: Ayşen Gür
"Amerikalı bir melez, Afrika asıllı bir siyah ve Avrupalı bir beyazın temsil ettiği kültürler Venedik'te görkemli bir karnavalda karşılaşırlar... Ve müzik başlar..."

Ali Yaşar Sarıbay
TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME DİN VE PARTİ POLİTİKASI
"MSP Örnek Olayı"
"Bugün yirminci yüzyılın son çeyreğine girerken, Türk toplumunun sanayileşmiş modern bir toplum olmaya doğru evrilmenin doğurduğu geçiş sürecine özgü tüm sorunları yaşadığı söylenebilir."

Julio Cortazar
BÜYÜDÜKÇE
"Blow up"
Çeviren: Nihal Yeğinobalı
"Arjantinli yazar Cortazar'ın değişik bir üslupla kaleme aldığı, çarpıcı öyküleri. Antonioni'nin Cannes Film Festivalinde ödül kazanan "Blow up" filminin öyküsü de bunlar arasında..."

Muzaffer Şerif
SOSYAL KURALLARIN PSİKOLOJİSİ
Çeviren: İsmail Sandıkçıoğlu
"Türkiye'de tek parti döneminin aydın kıyımlarında ayrılmaya mecbur bırakılan Muzaffer Şerif, toplum psikolojisinin başlıca kurucu ve kuramcılarındandır."

Jean Paul Sartre
AYDINLARIN SAVUNUSU
Çeviren: Serdar Rifat Kırkoğlu
(yakında çıkıyor)

alan yayıncılık
alan yayıncılık ticaret limited şirketi
Başmuhasip Sk. Talas Han
No: 302 Cağaloğlu/İSTANBUL

GENEL DAĞITIM
İstanbul: CEMMAY; Ankara: ADAŞ.
İzmir: DATİÇ ve CUMHURİYET, BİLGE KİTAP KLÜPLERİ

Fotoğraf: Bülvin EREN

İstanbullular çatlasın

AYDIN KÖYMEN

Malûm hikâye; Yahya Kemal'e "Ankara'nın en çok nesini seversin?" diye sormuşlar, o da "İstanbul'a dönmesini" diye cevap vermiş. Merhum Üstad'ın şairliğine bir sözüm yok, ama bu cevabına karşı "halt etmiş" demekten alamıyorum kendimi. Ve bana kalırsa, onu böyle bir cevap vermeye yönelten bir tek neden var, o da haset. Evet, yanlış okumadınız ha-set. Zaten İstanbul'da yaşamaya mahkûm olanların hepsinde vardır bu haset.

Efendim, Ankara'nın İstanbul'a karşı üstünlükleri saymakla bitmez. Mesela, havasını ele alalım. Ankara'nın yazları sıcak ve kuru, kışları ise soğuk ve yine kuru geçer. Evet, işte bütün hikmet de bu "kuruluk"tadır. İstanbul'daki dedeler, nineler romatizma ağrılarından inim inim inlerken, Ankara'nın hem de çoğu devlet hizmetinde dirsek çürütmüş yaşlıları, başları dik, göğüsleri gergin, adeta kaz adımlarıyla Atatürk Bulvarı'nı arşınlayıp dururlar. İstanbul'un sürekli rutubetli, sulu havasına karşın Ankara'nın kuruluğu bedava bir sağlık hizmetidir.

Ankaralılar vatan ve millete, özellikle de devlete karşı sorumluluklarının bilincinde, hizmet aşkıyla yanan ciddi insanlardır. Tüm "devletlû" takımının Ankara'da ikamet etmeleri, sonra Mülkiye gibi memleketin gözbebeği irfan yuvalarının Ankara'da bulunması, bunun en büyük delilidir. Bundan dolayı da Ankara'da, Ankara'ya her nasılsa sızmış birtakım "entelektüel züppeler"in açtıkları bohem mekânları: hiç tutulmaz. Müşterisizlikten kısa sürede topu dikerler. Bu tipler için, işte bu yüzden İstanbul'a dönüş bir mutluluktur. Ankaralılar politikayla yaşar, politikayla beslenirler. Memleketin politik gidişatı hakkında, günlük ne söz, anlık malûmata sahip bulunurlar. Bu malûmatla yüklü olarak ve de "mecburen" gitmek zorunda kaldıkları memleket köşelerinde halkı aydınlatırlar, halka yön verirler. İstanbulluları en çok çatlatan da bu nitelikleridir. Ama onlar bile İstanbul'da raslamak bahtiyarlığına ulaştıkları bir Ankaralıya, "Neler oluyor?" sorusunu sormaktan kendilerini alamazlar. Bizim YeniGündem'in İstanbul çalışanları da, biz Ankaralılara hasetlerinden, politika sayfalarının sayısını her geçen gün azaltmaktadırlar, ama yine de Ankara'dan haber gelmeyince, "Dergi nasıl çıkacak?" diye kara kara düşünmeye başlarlar.

Ancak bütün bunlara rağmen biz Ankaralıların yakın zamana kadar içlerinde bir "ukde" vardı. İstanbul'a her gidişte Boğaz Köprüsü'ne gıpta ile bakar, "Ankara'da neden böyle bir köprü yok" diye hayıflanırdık. Allah razı olsun Çankaya Belediyemizden. Hemşehrilerinin bu ezikliğini hemen sezdi ve eşi menendi İstanbul'da bulunmayan Kavaklıdere'deki Kuğulu Park'ımızın, çok büyük olan havuzunun iki yakasını, Boğaz Köprüsü'nün benzeri bir asma köprü ile birleştiriverdi. Hem de bir ay içinde ve yalnızca 4 milyon harcayarak.

Artık içimiz rahat ve her zamanki gibi başımız dik. □